

බුද්දකනිකායෙ

චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථා

පාරායනවග්ගනිද්දෙසො

1. අජිතමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

පාරායනවග්ගස්ස පටිමෙ අජිතසුත්තනිද්දෙසෙ –

1.

“කෙනස්සු නිවුනො ලොකො, (ඉච්චායස්මා අජිනො,)

කෙනස්සු නප්පකාසති;

කිස්සාහිලෙපනං බුසි, කිංසු තස්ස මහබ්භය” ත්ති. –

අජිතමාණවස්ස පුච්ඡිතෙ පටිමපඤ්ඤෙ ව උපරුපරිපඤ්ඤෙ ව නිද්දෙසෙසු ව
චුත්තඤ්ඤෙ උත්තානඤ්ඤෙ වජ්ජෙත්වා විසෙසමෙව වක්ඛාම. තත්ථ නිවුනොති
පටිච්ඡාදිතො. කිස්සාහිලෙපනං බුසිති කිං අස්ස ලොකස්ස අහිලෙපනං වදෙසි?

ආවුනොති ආවරිතො. නිවුනොති පටිච්ඡාදිතො. ඔවුනොති හෙට්ඨා
පටිච්ඡාදිතො. පිහිනොති උපරිභාගෙන ඡාදිතො. පටිච්ඡන්තොති අවිච්චො.
පටිකුජ්ජිතොති අධොමුඛං ඡාදිතො.

නප්පකාසතීති නප්පකාසො හොති. නප්පභාසතීති ඤාණප්පභාසං න කරොති.
න තපතීති ඤාණතපං න කරොති. න විරොචතීති ඤාණවිරොචනං න කරොති. න
ඤායතීති න ඡානීයති. න පඤ්ඤායතීති නප්පඤ්ඤායතෙ.

කෙන ලිත්තොති කෙන ලිම්පිතො. සංලිත්තො උපලිත්තොති උපසග්ගෙන පදං
වඩ්ඪිතං. ආචික්ඛෙසි නිද්දෙසවසෙන. දෙසෙසි පටිනිද්දෙසවසෙන. පඤ්ඤපෙසි තෙන
තෙන පකාරෙන. අත්ථං බොධෙන්තො පට්ඨපෙසි. තස්සත්ථස්ස කාරණං
දස්සෙන්තො විවරසි. බ්‍යඤ්ජනභාවං දස්සෙන්තො විහජසි. නිකුජ්ජිතභාවං
ගම්භිරභාවඤ්ඤෙ හරිත්වා සොතුනං ඤාණස්ස පතිට්ඨං ජනයන්තො උත්තානීකරොසි.
සබ්බෙහිපි ඉමෙහි ආකාරෙහි සොතුනං අඤ්ඤාණන්ධකාරං විධමෙන්තො
පකාසෙසිති එවං අත්ථො දට්ඨබ්බො.

2. වෙච්චිඡා පමාදා නප්පකාසතීති මච්ඡරියහෙතු ව පමාදහෙතු ව නප්පකාසති.
මච්ඡරියං හිස්ස දානාදීහි ගුණෙහි පකාසිතුං න දෙනි, පමාදො සීලාදීහි.

ජප්පාහිලෙපනන්ති තණ්හා අස්ස ලොකස්ස මක්කටලෙපො විය මක්කටස්ස අහිලෙපනං. දුක්ඛන්ති ජාතිආදිකං දුක්ඛං.

යෙසං ධම්මානන්ති යෙසං රූපාදිධම්මානං. ආදිතො සමුදාගමනං පඤ්ඤායතීති පටමතො උප්පාදො පඤ්ඤායති. අත්ථචගමතො නිරොධො පඤ්ඤායතීති භට්ඨගතො නිරුජ්ඣනං පඤ්ඤායති. කම්මසන්තිස්සිතො විපාකොති කුසලාකුසලවිපාකො කම්මං අමුඤ්චිත්වා පචත්තනතො කම්මසන්තිස්සිතො විපාකොති වුවවති. විපාකසන්තිස්සිතං කම්මන්ති කුසලාකුසලං කම්මං විපාකස්ස ඔකාසං කත්වා ධීතත්තා විපාකසන්තිස්සිතං කම්මන්ති වුවවති. නාමසන්තිස්සිතං රූපන්ති පඤ්චවොකාරෙ රූපං නාමං අමුඤ්චිත්වා පචත්තනතො නාමසන්තිස්සිතං රූපන්ති වුවවති. රූපසන්තිස්සිතං නාමන්ති පඤ්චවොකාරෙ නාමං රූපං අමුඤ්චිත්වා පචත්තනතො රූපසන්තිස්සිතං නාමන්ති වුවවති.

3. සවන්ති සබ්බධි සොතාති සබ්බෙසු රූපාදිආයතනෙසු තණ්හාදිකා සොතා සන්දන්ති. කිං නිවාරණන්ති තෙසං කිං ආවරණං කා රක්ඛා. සංවරං බුච්ඡිති තං තෙසං නිවාරණසඬ්ඛානං සංවරං බුච්ඡි. එතෙන සාවසෙසප්පහානං පුච්ඡති. කෙන සොතා පිට්ඨියරෙති කෙන ධම්මෙන එතෙ සොතා පිට්ඨියන්ති පච්ඡිජ්ජන්ති. එතෙන අනවසෙසප්පහානං පුච්ඡති.

සවන්තීති උප්පජ්ජන්ති. ආසවන්තීති අධොගාමීතො හුත්වා සවන්ති. සන්දන්තීති නිරන්තරගාමීතො හුත්වා සන්දමානා පචත්තන්ති. පචත්තන්තීති පුනප්පුනං චත්තන්ති.

4. සති තෙසං නිවාරණන්ති විපස්සනායුත්තා කුසලාකුසලධම්මානං ගතියො සමන්වෙසමානා සති තෙසං සොතානං නිවාරණං. සොතානං සංවරං බුච්ඡිති තමෙවාහං සතිං සොතානං සංවරං බුච්ඡිති අධිප්පායො. පඤ්ඤායෙතෙ පිට්ඨියරෙති රූපාදීසු පන අනිච්චතාදිපට්ඨෙධසාධිකාය මග්ගපඤ්ඤාය එතෙ සොතා සබ්බසො පිට්ඨියන්ති.

පච්ඡිජ්ජන්තීති උච්ඡිජ්ජන්ති. සමුදයඤ්චාති පච්චයඤ්ච. අත්ථචගමඤ්චාති උප්පන්නානං අභාවගමනඤ්ච, අනුප්පන්නානං අනුප්පාදං වා. අස්සාදඤ්චාති ආනිසංසඤ්ච. ආදීනවඤ්චාති දොසඤ්ච. නිස්සරණඤ්චාති නික්ඛමනඤ්ච.

5. පඤ්ඤා වෙවාති පඤ්භාගාථාය යා වායං තයා චුත්තා පඤ්ඤා, යා ච සති, යඤ්ච තදවසෙසං නාමරූපං, එතං සබ්බම්පි කත්ථ නිරුජ්ඣති. එතං මෙ පඤ්භං පුට්ඨො පබුච්ඡිති එවං සඬ්ඛෙපත්ථො වෙදිතබ්බො.

කත්ථෙතං උපරුජ්ඣතීති එතං නාමරූපං කත්ථ න භවති. වූපසම්මතීති නිබ්බාති. අත්ථං ගච්ඡතීති අභාවං ගච්ඡති. පට්ඨපස්සම්භතීති සන්තිසීදති.

6. විස්සජ්ජනගාථාය පනස්ස යස්මා පඤ්ඤාසත්තියො නාමෙනෙව සඬිගහං ගච්ඡන්ති, තස්මා තා විසුං න චුත්තා. අයමෙත්ථ සඬිබ්බෙපත්ථො – යං මං ත්වං, අජිත, එතං පඤ්ඤං අපුච්ඡී – “කත්ථෙතං උපරුජ්ඣති” ති, තදෙනං යත්ථ නාමඤ්ච රුපඤ්ච අසෙසං උපරුජ්ඣති, තං තෙ වදාමි. තස්ස තස්ස හි විඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන සහෙව අපුබ්බං අවරිමං එත්ථෙතං උපරුජ්ඣති, එත්ථෙව විඤ්ඤාණනිරොධෙන නිරුජ්ඣති එතං, විඤ්ඤාණනිරොධා තස්ස තස්ස නිරොධො හොති, තං නාතිවත්තතීති චුත්තං හොති.

සොතාපත්තිමග්ගඤ්ඤාණෙන අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙනාති සොතාපත්තිමග්ගසම්පයුත්තපඤ්ඤාය කුසලාකුසලචෙතනාසම්පයුත්තචිත්තස්ස අභබ්බුජ්ජත්තිකවසෙන නිරුජ්ඣතෙන. තත්ථ දුට්ඨො නිරොධො අනුපාදින්නකනිරොධො උපාදින්නකනිරොධොති. සොතාපත්තිමග්ගෙන හි චත්තාරි දිට්ඨිසම්පයුත්තාති විචිකිච්ඡාසහගතන්ති පඤ්ච චිත්තාති නිරුජ්ඣන්ති, තාති රූපං සමුට්ඨාපෙත්ති. තං අනුපාදින්නකරුපක්ඛන්ධො, තාති චිත්තාති විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා සඤ්ඤා සඬ්ඛාරා තයො අරුපක්ඛන්ධා. තත්ථ සචෙ සොතාපන්නස්ස සොතාපත්තිමග්ගො අභාවිතො අභවිස්සා, තාති පඤ්ච චිත්තාති ඡසු ආරම්මණෙසු පරියුට්ඨානං පාපුණෙය්‍යුං. සොතාපත්තිමග්ගො පන තෙසං පරියුට්ඨානුජ්ජත්තිං වාරයමානො සෙතුසමුග්ගානං අභබ්බුජ්ජත්තිකභාවං කුරුමානො අනුපාදින්නකං නිරොධෙති නාම. සකදාගාමිමග්ගෙන චත්තාරි දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තාති ද්වෙ දොමනස්සසහගතාතීති ඔළාරිකකාමරාගඛ්‍යාපාදවසෙන ඡ චිත්තාති නිරුජ්ඣන්ති. අනාගාමිමග්ගෙන අණුසහගතකාමරාගඛ්‍යාපාදවසෙන තාති එව ඡ චිත්තාති නිරුජ්ඣන්ති. අරහත්තමග්ගෙන චත්තාරි දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තාති උද්ධච්චසහගතඤ්චාති පඤ්ච අකුසලචිත්තාති නිරුජ්ඣන්ති. තත්ථ සචෙ තෙසං අරියානං තෙ මග්ගා අභාවිතා අස්සු, තාති චිත්තාති ඡසු ආරම්මණෙසු පරියුට්ඨානං පාපුණෙය්‍යුං. තෙ පන තෙසං මග්ගා පරියුට්ඨානුජ්ජත්තිං වාරයමානො සෙතුසමුග්ගානං අභබ්බුජ්ජත්තිකභාවං කුරුමානො අනුපාදින්නකං නිරොධෙති නාම. එවං අනුපාදින්නකනිරොධො වෙදිතබ්බො.

සචෙ පන සොතාපන්නස්ස සොතාපත්තිමග්ගො අභාවිතො අභවිස්සා, ධ්වපෙත්වා සත්ත භවෙ අනමතග්ගෙ සංසාරවට්ටෙ උපාදින්නකක්ඛන්ධජ්ජවත්තං පවත්තෙය්‍ය. කස්මා? තස්ස පවත්තියා හෙතුනං අත්ථිතාය. තීණි සංයොජනාති දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයොති ඉමෙ පන පඤ්ච කිලෙසෙ සො මග්ගො උජ්ජප්පමානොව සමුග්ගාතෙති. ඉදාති කුතො සොතාපන්නස්ස සත්ත භවෙ ධ්වපෙත්වා අනමතග්ගෙ සංසාරවට්ටෙ උපාදින්නකජ්ජවත්තං පවත්තිස්සති. එවං සොතාපත්තිමග්ගො උපාදින්නකජ්ජවත්තං අජ්ජවත්තං කුරුමානො උපාදින්නකං නිරොධෙති නාම.

සචෙ සකදාගාමිස්ස සකදාගාමිමග්ගො අභාවිතො අභවිස්සා, ධ්වපෙත්වා ද්වෙ භවෙ පඤ්චසු භවෙසු උපාදින්නකජ්ජවත්තං පවත්තෙය්‍ය. කස්මා? තස්ස පවත්තියා

හෙතුනං අත්ථිතාය. ඔළාරිකානි කාමරාගපටිසසංයොජනානි ඔළාරිකො
කාමරාගානුසයො පටිසානුසයොති ඉමෙ පන චත්තාරො කිලෙසෙ සො මග්ගො
උප්පජ්ජමානොව සමුග්ගාතෙති. ඉදානි කුතො සකදාගාමීස්ස ද්වෙ භවෙ යපෙත්වා
පඤ්චස්ස භවෙස්ස උපාදින්නකප්පවත්තං පවත්තිස්සති. එවං සකදාගාමීමග්ගො
උපාදින්නකප්පවත්තං අප්පවත්තං කුරුමානො උපාදින්නකං නිරොධෙති නාම.

සවෙ අනාගාමීස්ස අනාගාමීමග්ගො අභාවිතො අභවිස්සා, යපෙත්වා එකං භවං
දුතියභවෙ උපාදින්නකප්පවත්තං පවත්තෙය්‍ය. කස්මා? තස්ස පවත්තියා හෙතුනං
අත්ථිතාය. අණුසහගතානි කාමරාගපටිසසඤ්ඤාජනානි අණුසහගතො
කාමරාගානුසයො පටිසානුසයොති ඉමෙ පන චත්තාරො කිලෙසෙ සො මග්ගො
උප්පජ්ජමානොව සමුග්ගාතෙති. ඉදානි කුතො අනාගාමීස්ස එකං භවං යපෙත්වා
දුතියභවෙ උපාදින්නකප්පවත්තං පවත්තිස්සති. එවං අනාගාමීමග්ගො
උපාදින්නකප්පවත්තං අප්පවත්තං කුරුමානො උපාදින්නකං නිරොධෙති නාම.

සවෙ අරහතො අරහත්තමග්ගො අභාවිතො අභවිස්සා, රූපාරූපභවෙස්ස
උපාදින්නකප්පවත්තං පවත්තෙය්‍ය. කස්මා? තස්ස පවත්තියා හෙතුනං අත්ථිතාය.
රූපරාගො අරූපරාගො මානො උද්ධච්චං අවිජ්ජා මානානුසයො භවරාගානුසයො
අවිජ්ජානුසයොති ඉමෙ පන අට්ඨ කිලෙසෙ සො මග්ගො උප්පජ්ජමානොව
සමුග්ගාතෙති. ඉදානි කුතො බිණ්ණසවස්ස පුනබ්භවෙ උපාදින්නකප්පවත්තං
පවත්තිස්සති? එවං අරහත්තමග්ගො උපාදින්නකප්පවත්තං අප්පවත්තං කුරුමානො
උපාදින්නකං නිරොධෙති නාම.

සොතාපත්තිමග්ගො චෙත්ථ අපායභවං නිරොධෙති. සකදාගාමීමග්ගො
සුගතිකාමභවෙකදෙසං. අනාගාමීමග්ගො කාමභවං. අරහත්තමග්ගො රූපාරූපභවං,
සබ්බභවෙපි නිරොධෙති එවානි වදන්ති. එවං උපාදින්නකනිරොධො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ “අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙනා”ති එතෙන
අනුපාදින්නකනිරොධං දස්සෙති. “යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, එත්ථෙතෙ
නිරුජ්ඣන්ති”ති ඉමිනා පන උපාදින්නකනිරොධං දස්සෙති.

තත්ථ සත්ත භවෙ යපෙත්වානි කාමභවතො කාමභවං සංසරන්තස්ස සත්ත භවෙ
වජ්ජෙත්වා. අනමතග්ගෙ සංසාරෙති –

“බන්ධනඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;
අබ්බොවිජින්නං චත්තමානා, ‘සංසාරො’ති පවුච්චති”ති. (විසුද්ධි. 2.619;
ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.117;
ඉතිවු. අට්ඨ. 14, 58; උදා. අට්ඨ. 39) –

එවං වණ්ණිතෙ සංසාරවට්ටෙ. යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යං නාමඤ්ච රූපඤ්චානි
නමනලක්ඛණං චතුක්ඛන්ධසඬ්ඛාතං නාමඤ්ච රූප්පනලක්ඛණං
භූතොපාදායසඬ්ඛාතං රූපඤ්ච එතෙ ධම්මා උප්පජ්ජෙය්‍යං. එත්ථෙතෙ

නිරුප්කුන්තීති එතස්මිං සොතාපත්තිමග්ගෙ එතෙ නාමරූපධම්මා
 අභබ්බුජ්ජත්තිකවසෙන නිරොධං ගච්ඡන්ති. සකදාගාමීමග්ගඤ්ඤාණෙනාති එත්ථ
 පටිසන්ධිවසෙන සකිංයෙව ඉමං ලොකං ආගච්ඡන්ති සකදාගාමී, තස්ස මග්ගො
 සකදාගාමීමග්ගො. තෙන මග්ගෙන සම්පයුත්තඤ්ඤාණෙන. ද්වෙ භවෙ යපෙත්වාති
 කාමධාතුයායෙව පටිසන්ධිවසෙන ද්වෙ භවෙ වජ්ජෙත්වා. පඤ්චස්ස භවෙස්සති
 තදවසිට්ඨෙස්ස පඤ්චස්ස භවෙස්ස. එත්ථෙතෙ නිරුප්කුන්තීති එත්ථ සකදාගාමීමග්ගෙ
 එතෙ ධම්මා චුත්තනයෙන නිරුප්කුන්ති. එකං භවං යපෙත්වාති උක්කට්ඨවසෙන
 රූපධාතුයා වා අරූපධාතුයා වා එකං භවං වජ්ජෙත්වා. රූපධාතුයා වා අරූපධාතුයා
 වාති දුතියකභවෙ රූපධාතුයා වෙව අරූපධාතුයා ව. නාමඤ්ච රූපඤ්චාති එත්ථ
 රූපභවෙ නාමරූපං, අරූපභවෙ නාමමෙව. එත්ථෙතෙ නිරුප්කුන්තීති එත්ථ
 අනාගාමීමග්ගෙ එතෙ නාමරූපධම්මා චුත්තනයෙන නිරුප්කුන්ති.

අරහතොති කිලෙසෙහි ආරකත්තා ‘අරහා’ති ලද්ධනාමස්ස බිණාසවස්ස.
 අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයාති දුට්ඨා හි නිබ්බානධාතු සඋපාදිසෙසා ව
 අනුපාදිසෙසා ව. තත්ථ උපාදියති ‘අහං මමා’ති භුසං ගණ්ඨියතීති උපාදි,
 ඛන්ධපඤ්චකස්සෙතං අධිවචනං. උපාදියෙව සෙසො අවසිට්ඨො උපාදිසෙසො, සහ
 උපාදිසෙසෙන වත්තතීති සඋපාදිසෙසා. තත්ථෙත්ථ උපාදිසෙසොති අනුපාදිසෙසා.
 තාය අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා. පරිනිබ්බායන්තස්සාති නිරින්ධනස්ස විය
 ජාතවෙදස්ස නිබ්බායන්තස්ස අප්පවත්තං පවිසන්තස්ස. වරිමච්ඤ්ඤාණස්ස
 නිරොධෙනාති එත්ථ අස්සාසපස්සාසානං නිරොධවසෙන. තයො වරිමා භවවරිමො
 ක්කානවරිමො චුතිවරිමොති. භවෙස්ස හි කාමභවෙ අස්සාසපස්සාසා පවත්තන්ති,
 රූපාරූපභවෙස්ස නප්පවත්තන්ති. තස්මා සො භවවරිමො. ක්කානෙස්ස
 පුරිමක්කානත්තයෙව පවත්තන්ති, චතුත්ථෙ නප්පවත්තන්ති. තස්මා සො
 ක්කානවරිමො. යෙ පන චුතිචිත්තස්ස පුරතො සොළසමෙන චිත්තෙන සහුජ්ජන්තා,
 තෙ චුතිචිත්තෙන සහ නිරුප්කුන්ති. සො චුතිවරිමො නාම. අයං ඉධ වරිමොති
 අධිජ්ජෙතො. යෙ හි කෙච්චි බුද්ධා වා පච්චෙකබුද්ධා වා අරියසාවකා වා අන්තමසො
 කුන්ථකිපිල්ලිකං උපාදාය සබ්බෙ භවභිග්ගිත්තෙනෙව අබ්බාකතෙන දුක්ඛසච්චෙන
 කාලං කරොන්ති. තස්මා වරිමච්ඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙනාති චුතිචිත්තස්ස
 නිරොධෙනාති අත්ථො.

පඤ්ඤා ව සති ව නාමඤ්චාති එතෙහි චතුත්තං අරූපක්ඛන්ධානං ගහණං
 පච්චෙතබ්බං. රූපඤ්චාති එතෙන චතුත්තං මහාභූතානං චතුච්ඡතිඋපාදාරූපානඤ්ච
 ගහණං පච්චෙතබ්බං. ඉදානි තස්ස නිරුප්කුන්තූපායං දස්සෙන්නො “විඤ්ඤාණස්ස
 නිරොධෙන, එත්ථෙතං උපරුප්කුති”ති ආහ. තත්ථ විඤ්ඤාණන්ති
 වරිමච්ඤ්ඤාණමපි අභිසම්බාරවිඤ්ඤාණමපි. අභිසම්බාරවිඤ්ඤාණස්ස
 පහිනනිරොධෙන එත්ථෙතං උපරුප්කුති නිරුප්කුති දීපසිබා විය
 අපණ්ණත්තිකභාවං යාති, වරිමච්ඤ්ඤාණස්ස අනුප්පාදපච්චයත්තා
 අනුප්පාදනිරොධෙන අනුප්පාදවසෙනෙව උපරුප්කුතිති (දී. නි. අට්ඨ. 1.499).

7. එත්තාවතා ව “දුක්ඛමස්ස මහබ්භය” න්ති ඉමිනා පකාසිතං දුක්ඛසච්චං, “යානි සොතානී” නි ඉමිනා සමුදයසච්චං, “පඤ්ඤායෙන පිටියරෙ” නි ඉමිනා මග්ගසච්චං, “අසෙසං උපරුජ්ඣති” නි ඉමිනා නිරොධසච්චන්ති එවං. වත්තාරි සච්චානි සුත්වාපි අරියභූමිං අනාගතො පුන සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිපදං පුච්ඡන්තො “යෙ ව සඤ්ඤානිමාසෙ” නි ගාථමාහ. තත්ථ සඤ්ඤානිමානි අනිච්චාදිවසෙන පරිච්ඡිද්ධාසනධම්මා, අරහත්තානාමෙතං අධිවචනං. සෙක්ඛානි සීලාදීනි සික්ඛමානා අවසෙසා අරියපුග්ගලා. පුචුති බහු සත්තජනා. තෙසං මෙ නිපකො ඉරියං පුට්ඨො පබ්බතී තෙසං මෙ සෙක්ඛාසෙක්ඛානං නිපකො පණ්ඩිතො ත්වං පුට්ඨො පටිපත්තිං බුහිති.

තෙසං බන්ධා සඤ්ඤානානි තෙසං පඤ්චවක්ඛන්ධා අප්පට්ඨන්ධිකං කත්වා දෙසිතා, සඤ්ඤානං කත්වා යපිතා වා. ධාතුආදීසුපි එසෙව නයො. ඉරියන්ති පයොගං. වරියන්ති කිරියං. වුත්තින්ති පවත්තිං. ආවරන්ති වරණං. ගොවරන්ති පච්චයං. විහාරන්ති ඉරියාපට්ඨවත්තනං. පටිපදන්ති විපස්සනං.

8. අථස්ස භගවා යස්මා සෙක්ඛෙන කාමච්ඡන්දනීවරණං ආදිං කත්වා සබ්බකිලෙසා පහාතබ්බා එව, තස්මා “කාමෙසුති උපඨිඨගාථාය සෙක්ඛපටිපදං දස්සෙති. තස්සත්ථො – වත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමෙන නාභිගිජ්ඣෙය්‍ය, කායදුච්චරිතාදයො ව මනසො ආචිලභාවකරෙ ධම්මෙ පජහන්තො මනසානාවිලො සියාති. යස්මා පන අසෙක්ඛො අනිච්චාදිවසෙන සබ්බසඤ්ඤාදීනං පරිතුලිතත්තා කුසලො සබ්බධම්මෙසු කායානුපස්සනාසතිආදීනි ව සතො සක්කායදිට්ඨිආදීනං හින්තත්තා භික්ඛුභාවං පත්තො හුත්වා සබ්බඉරියාපට්ඨෙසු පරිබ්බජති, තස්මා “කුසලො” නි උපඨිඨගාථාය අසෙක්ඛපටිපදං දස්සෙති.

නාභිගිජ්ඣෙය්‍යානි ගෙධං නාපජ්ජෙය්‍ය. න පලිගිජ්ඣෙය්‍යානි ලොහං නාපජ්ජෙය්‍ය. න පලිබුන්ධෙය්‍යානි ලොහවසෙන න අල්ලියෙය්‍ය.

ආචිලකරෙ කිලෙසෙ ජහෙය්‍යානි විත්තාලුලකරෙ උපතාපසඤ්ඤානෙ කිලෙසෙ ජහෙය්‍ය.

සබ්බෙ ධම්මා අනත්තානි නිබ්බානං අන්තොකරිත්වා වුත්තං. යං කිඤ්චි සමුදයධම්මන්ති යං කිඤ්චි සප්පච්චයසභාවං.

සහ ගාථාපරියොසානානි ගාථාවසානෙනෙව සද්ධිං. යෙන බ්‍රාහ්මණෙන සද්ධිං. එකච්ඡන්දානි යෙ එතෙ අජිතමාණුවෙන කල්‍යාණජන්දෙන එකජ්ඣාසයා. එකජ්ජයොගානි කායච්චිමනොපයොගෙහි එකජ්ජයොගා. එකාධිජ්ජායානි එකො අධිජ්ජායො රූපි එතෙසන්ති එකාධිජ්ජායා, එකරූපිකානි අත්ථො. එකවාසනවාසිකානි අතීතබුද්ධසාසනෙ තෙන සද්ධිං භාවිතභාවනා. අනෙකපාණසහස්සානන්ති අනෙකෙසං දෙවමනුස්සසඤ්ඤානානං පාණසහස්සානං. විරජං චිතමලන්ති රාගාදිරජවිරහිතං රාගාදිමලවිරහිතඤ්ච.

ධම්මවක්ඛන්ති ඉධ සොතාපත්තිමග්ගො අධිප්පෙනො. අඤ්ඤත්ථ හෙට්ඨාමග්ගත්තයං. තස්ස උප්පත්තිකාරණදස්සනත්ථං “යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්මං”න්ති ආහ. තඤ්චි නිරොධං ආරම්මණං කත්වා කිච්චවසෙන එවං සබ්බසබ්බතං පටිවිජ්ඣන්තං උප්පජ්ජති. තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස අනුපාදාය ආසවෙහි චිත්තං විමුච්චිති තස්ස ච අජිතබ්‍රාහ්මණස්ස අන්තෙවාසිකසහස්සානඤ්ච තණ්හාදිහි අග්ගහෙත්වා කාමාසවාදිහි මග්ගක්ඛණෙ චිත්තං විමුච්චමානං ඵලක්ඛණෙ විමුච්චි. සහ අරහත්තප්පත්තාති අරහත්තප්පත්තියා ච සහෙව ආයස්මතො අජිතස්ස ච අන්තෙවාසිකසහස්සස්ස ච අජිතජට්ඨාකචීරතිදණ්ඩකමණ්ඩලආදයො අන්තරධායිංසු. සබ්බෙව ඉද්ධිමයපත්තචීරධරා ද්වඩ්ගුලකෙසා එහිහික්ඛු හුත්වා භගවත්තං නමස්සමානා පඤ්ඡලිකා නිසීදිංසු. පාළියං පන අජිතත්ථෙරොව පඤ්ඤායති. තත්ථ අන්වත්ථපටිපත්තියාති සයං පච්චාසිසිතලද්ධපටිපත්තියා, නිබ්බානලද්ධභාවෙනාති අත්ථො. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨෙව. එවං භගවා අරහත්තනිකූටෙන දෙසනං නිට්ඨාපෙසීති.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

අජිතමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. තිස්සමෙත්තෙයාමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

9. දුතියෙ තිස්සමෙත්තෙයාසුත්තනිද්දෙසෙ – කොධ සන්තුසිතොති නිට්ඨිතෙ පන අජිතසුත්තෙ “කථං ලොකං අවෙක්ඛන්තං, මච්චුරාජා න පස්සති”ති (සු. නි. 1124; වුළුනි. මොසරාජමාණවසුච්ඡා 143) එවං මොසරාජා පුච්ඡිතුං ආරභි. “න තාවස්ස ඉන්ද්‍රියානි පරිපාකං ගතානි”ති ඤත්වා භගවා “තිට්ඨ ත්වං, මොසරාජ, අඤ්ඤො පුච්ඡතු”ති පටික්ඛිපි. තතො තිස්සමෙත්තෙයො අත්තතො සංසයං පුච්ඡන්තො “කොධාති ගාථමාහ. තත්ථ කොධ සන්තුසිතොති කො ඉධ සත්තො තුට්ඨො. ඉඤ්ජිතාති තණ්හාදිට්ඨිවිජ්ජන්ති. උභත්තමභිඤ්ඤායාති උභො අන්තෙ අභිජානිත්වා. මත්තා න ලිප්පතිති පඤ්ඤාය න ලිප්පති.

පරිපුණ්ණසඬකප්පොති තෙක්ඛම්මාදිවිතක්කෙහි පරිපුණ්ණසඬකප්පත්තා පරිපුණ්ණමනොරථො.

තණ්හිඤ්ජිතන්ති තණ්හාය වලිතං. දිට්ඨිඤ්ජිතාදියුපි එසෙව නයො. කාමිඤ්ජිතන්ති කිලෙසකාමෙහි ඉඤ්ජිතං එන්දිතං. “කම්මිඤ්ජිත”න්තිපි පාඨො, තං න සුන්දරං.

මහත්තො පුරිසොති මහාපුරිසො. උත්තමො පුරිසොති අග්ගපුරිසො. පධානො පුරිසොති සෙට්ඨපුරිසො. අලාමකො පුරිසොති විසිට්ඨපුරිසො. ඡෙට්ඨකො පුරිසොති පාමොක්ඛපුරිසො. න හෙට්ඨිමකො පුරිසොති උත්තමපුරිසො. පුරිසානං

කොට්ඨාසයේ පුරවැසියන් ප්‍රධාන පුරවැසියා. සබ්බසං ඉච්ඡිතො පුරවැසියා පවරපුරවැසියා.

සිබ්බිතිමච්චගාති තණ්හං අතිඅගා, අතික්කමිත්වා යිතො. උපච්චගාති භුසං අතිඅගා.

10. තස්සෙතමත්ථං භගවා ඛ්‍යාතරොන්තො “කාමෙසු”ති ගාථාද්වයමාහ. තත්ථ කාමෙසු බ්‍රහ්මචරියවාති කාමනිමිත්තං බ්‍රහ්මචරියවා, කාමෙසු ආදීනවං දිස්වා මග්ගබ්‍රහ්මචරියෙන සමන්තාගතොති වුත්තං හොති. එත්තාවතා සන්තුසිතතං දස්සෙති. “චිත්තණ්හො”තිආදීහි අතිඤ්ජිතතං. තත්ථ සඬබ්බාය නිබ්බුතොති අනිච්චාදිවසෙන ධම්මෙ විමංසිත්වා රාගාදිනිබ්බානෙන නිබ්බුතො.

අසද්ධම්මසමාපත්තියාති නිවධම්මසමායොගතො. ආරතීති ආරකා රමනං. විරතීති තාය විනා රමනං. පටිවිරතීති පටිනිවත්තීත්වා තාය විනා රමනං. වෙරමණීති වෙරවිනාසනං. අකිරියාති කිරියාපච්ඡින්නං. අකරණන්ති කරණපරිච්ඡින්නං. අනාප්ඤ්ඤාපත්තීති අනාපච්ඡනතා. වෙලාඅනතික්කමොති සීමාඅනතික්කමො. සෙසං තත්ථ තත්ථ වුත්තනයත්තා පාකට්ඨෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුට්ටෙනෙව දෙසෙසි. දෙසනාපරියොසානෙ අයම්පි බ්‍රාහ්මණො අරහත්තෙ පතිට්ඨාසි සද්ධිං අන්තෙවාසිකසහස්සෙන, අඤ්ඤාසඤ්ච අනෙකසහස්සානං ධම්මවක්ඛුං උදපාදි. සෙසං පුබ්බසදිසමෙව.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

තිස්සමෙත්තෙය්‍යමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පුණ්ණකමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

12. තතියෙ පුණ්ණකසුත්තනිද්දෙසෙ – අනෙජන්ති ඉදම්පි පුරිමනෙයෙනෙව මොසරාජානං පටික්ඛිපිත්වා වුත්තං. තත්ථ මූලදස්සාවිත්ති අකුසලමූලාදිදස්සාවිං. ඉසයොති ඉසිනාමකා ජට්ඨො. යඤ්ඤන්ති දෙය්‍යධම්මං. අකප්පසිංසුති පරියෙසිංසු.

හෙතුදස්සාවිත්තිආදීනි සබ්බානි කාරණවෙච්චනානෙව. කාරණඤ්ඤි යස්මා අත්තනො ඵලත්ථාය හිතොති පවත්තති, තස්මා හෙතුති වුච්චති. යස්මා තං ඵලං නිදෙනි ‘හන්ද, ගණ්හථ න’න්ති අප්පෙති විය, තස්මා නිදානන්ති වුච්චති. සම්භවදස්සාවිත්තිආදීනි පඤ්ච පදානි හෙට්ඨා දස්සිතයානි එව. යස්මා තං පටිච්ච එති පවත්තති, තඤ්ච ඵලං තනො සමුදෙනි උප්පජ්ජති, තස්මා පච්චයොති ව සමුදයොති ව වුච්චති.

යා වා පනඤ්ඤාපි කාවි සුගතියොති චතුඅපායවිනිමුත්තකා උත්තරමාතාදයො අප්පෙසක්ඛා කපණමනුස්සා ව දුල්ලහසාසවිජාදනා දුක්ඛපිළිතා වෙදිතබ්බා. යා වා

පනඤ්ඤාපි කාවි දුග්ගතියොති යමරාජනාගසුපණ්ණපෙතමහිද්ධිකාදයො
පච්චෙතබ්බා. අත්තභාවාහිතිබ්බත්තියාති තිසු යානෙසු පටිසන්ධිවසෙන
අත්තභාවපටිලාහත්ථාය. ජානාතීති සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණෙන ජානාති. පස්සතීති
සමන්තවක්ඛුනා පස්සති.

අකුසලාති අකොසල්ලසම්භූතා. අකුසලං භජන්තීති අකුසලභාගියා.
අකුසලපක්ඛෙ භවාති අකුසලපක්ඛිකා. සබ්බෙ තෙ අවිජ්ජා මූලං කාරණං
එතෙසන්ති අවිජ්ජාමූලකා. අවිජ්ජාය සමොසරන්ති සම්මා ඔසරන්ති ගච්ඡන්තීති
අවිජ්ජාසමොසරණා. අවිජ්ජාසමුග්ගානාති අරහත්තමග්ගෙන අවිජ්ජාය භතාය.
සබ්බෙ තෙ සමුග්ගානං ගච්ඡන්තීති චුත්තජපකාරා අකුසලධම්මා, තෙ සබ්බෙ
භතභාවං පාපුණන්ති.

අප්පමාදමූලකාති සතිඅවිජ්ජවාසො අප්පමාදො මූලං කාරණං එතෙසන්ති
අප්පමාදමූලකා. අප්පමාදෙසු සම්මා ඔසරන්ති ගච්ඡන්තීති අප්පමාදසමොසරණා.
අප්පමාදො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායතීති සයං කාමාවචරොපි සමානො
චතුභුමකධම්මානං පතිට්ඨාභාවෙන අග්ගො නාම ජාතො.

අලමත්තොති සමත්ථවිත්තො. මයා පුච්ඡිතන්ති මයා පුට්ඨං. වහස්සෙනං
භාරන්ති එතං ආභතභාරං වහස්සු. යෙ කෙච්ඡි ඉසිපබ්බජ්ජං පබ්බජිතා. “ඉසිපබ්බජ්ජා
පබ්බජිතා” තිපි පාඨො.

ආජීවකසාවකානං ආජීවකා දෙවතාති යෙ ආජීවකච්චනං සුණන්ති සුස්සුසන්ති,
තෙ ආජීවකසාවකා, තෙසං ආජීවකසාවකානං. ආජීවකා ච තෙසං දෙය්‍යධම්මං
පටිග්ගණ්හන්ති, තෙ එව ආජීවකා දෙවතා. එවං සබ්බත්ථ. යෙ යෙසං
දක්ඛිණෙය්‍යාති යෙ ආජීවකාදයො දිසාපරියොසානා යෙසං බත්තියාදීනං
දෙය්‍යධම්මානුච්ඡවිකා. තෙ තෙසං දෙවතාති තෙ ආජීවකාදයො තෙසං බත්තියාදීනං
දෙවතා.

යෙපි යඤ්ඤං එසන්තීති දෙය්‍යධම්මං ඉච්ඡන්ති. ගවෙසන්තීති ඔලොකෙන්ති.
පරියෙසන්තීති උප්පාදෙන්ති. යඤ්ඤා වා එතෙ පුට්ඨති යඤ්ඤා එව වා එතෙ පුට්ඨකා.
යඤ්ඤයාජකා වා එතෙ පුට්ඨති දෙය්‍යධම්මස්ස යාජනකා එව වා එතෙ පුට්ඨකා.
දක්ඛිණෙය්‍යා වා එතෙ පුට්ඨති දෙය්‍යධම්මානුච්ඡවිකා එව වා එතෙ පුට්ඨකා. තෙ
විත්ථාරතො දස්සෙතුං “කථං යඤ්ඤා වා එතෙ පුට්ඨ” තිආදිනා නයෙන විත්ථාරෙන
දස්සෙති.

13. ආසීසමානාති රූපාදීනි පත්ථයමානා. ඉත්ථත්තන්ති ඉත්ථභාවඤ්ච
පත්ථයමානා, මනුස්සාදිභාවං ඉච්ඡන්තාති චුත්තං හොති. ජරං සිතාති ජරං නිස්සිතා.
ජරාමුඛෙන චෙත්ථ සබ්බං වට්ටදුක්ඛං චුත්තං. තෙන වට්ටදුක්ඛනිස්සිතා තතො
අපරිමුච්චමානායෙව කප්පයිංසුති දීපෙති.

රූපපටිලාහං ආසීසමානාති වණ්ණායතනසම්පත්තිලාහං පත්ථයමානා.
සද්දාදීසුපි එසෙව නයො. ඛත්තියමහාසාලකුලෙ අත්තභාවපටිලාහන්ති
සාරජපත්තෙ ඛත්තියානං මහාසාලකුලෙ අත්තභාවලාහං පටිසන්ධිං පත්ථයමානා.
බ්‍රාහ්මණමහාසාලකුලාදීසුපි එසෙව නයො. බ්‍රහ්මකායිකෙසු දෙවෙසුති එත්ථ
පුබ්බභවං සන්ධාය වුත්තං. එත්ථාති ඛත්තියකුලාදීසු.

ජරානිස්සිතාති ජරං අස්සිතා. ඛ්‍යාධිනිස්සිතාති ආදීසුපි එසෙව නයො. එතෙහි
සබ්බං වට්ඨකං පරියාදිසිත්වා දස්සිතං හොති.

14. කච්චිසු තෙ භගවා යඤ්ඤපථෙ අප්පමත්තා, අතාරු ජාතිඤ්ච ජරඤ්ච
මාරිසාති එත්ථ යඤ්ඤො එව යඤ්ඤපථො. ඉදං වුත්තං හොති – කච්චි තෙ යඤ්ඤො
අප්පමත්තා හුත්වා යඤ්ඤං කප්පයන්තා වට්ඨකංවුත්තරිංසුති.

යෙපි යඤ්ඤං දෙන්ති යජන්තීති දෙය්‍යධම්මදානවසෙන යජන්ති. පරිච්චජන්තීති
විස්සජ්ජෙන්ති.

15. ආසීසන්තීති රූපපටිලාහාදයො පත්ථෙත්ති. ථොමයන්තීති ‘‘සුචිං
දිත්ත’’න්ති ආදිනා නයෙන යඤ්ඤාදිති පසංසන්ති. අභිජජ්ජන්තීති රූපාදිපටිලාහාය
වාචං ගිරන්ති. ජුහන්තීති දෙන්ති. කාමාභිජජ්ජන්ති පටිච්ච ලාහන්ති රූපාදිලාහං
පටිච්ච පුනජ්ජුනං කාමෙ එව අභිජජ්ජන්ති, ‘‘අහො වත අම්භාකම්පි සිය්‍යු’’න්ති
වදන්ති, තණ්හඤ්ච තත්ථ වඩ්ඪෙත්තීති වුත්තං හොති. යාජයොගාති යාගාධිමුත්තා.
භවරාගරත්තාති එවම්මෙහි ආසීසනාදිහි භවරාගෙනෙව රත්තා, භවරාගරත්තා වා
හුත්වා එතාති ආසීසනාදිති කරොන්තා නාතරිංසු ජාතිආදිවට්ඨකං න උත්තරිංසු.

යඤ්ඤං වා ථොමෙන්තීති දානං වා වණ්ණෙන්ති. එලං වාති රූපාදිපටිලාහං.
දක්ඛිණෙය්‍ය වාති ජාතිසම්පන්නාදීසු. සුචිං දිත්තන්ති සුචිං කත්වා දිත්තං.
මනාපන්ති මනවඩ්ඪනකං. පණ්ණිතන්ති ඔප්පත්තං. කාලෙනාති තත්ථ තත්ථ
සම්පත්තකාලෙ. කප්පියන්ති අකප්පියං වජ්ජෙන්වා දිත්තං. අනවජ්ජන්ති නිද්දොසං.
අභිණ්හන්ති පුනජ්ජුනං. දදං චිත්තං පසාදිතන්ති දදතො මුඤ්චනචිත්තං පසාදිතන්ති.
ථොමෙන්ති කිත්තෙන්තීති ගුණං පාකටං කරොන්ති. වණ්ණෙන්තීති වණ්ණං
භණන්ති. පසංසන්තීති පසාදං පාපෙන්ති.

ඉතො නිදානන්ති ඉතො මනුස්සලොකතො දිත්තකාරණා. අජ්ඣායකාති
මන්තෙ පරිවත්තෙන්තා. මන්තධරාති මන්තෙ ධාරෙන්තා. තිණ්ණං වෙදානන්ති
ඉරුවෙදයජුරුවෙදසාමවෙදානං. ඔට්ඨපහටකරණවසෙන පාරං ගතාති පාරගු. සහ
නිසණ්ඩුනා ව කෙටුහෙන ව සනිසණ්ඩුකෙටුහානං. නිසණ්ඩුති නිසණ්ඩුරුක්ඛාදිනං
වෙච්චනජ්ජකාසකං සත්ථං. කෙටුහන්ති කිරියාකප්පවිකප්පො කච්චිනං උපකාරාවහං
සත්ථං. සහ අක්ඛරජ්ජහෙදෙන සාක්ඛරජ්ජහෙදානං. අක්ඛරජ්ජහෙදොති සික්ඛා ව
නිරුත්ති ව. ඉතිහාසපඤ්චමානන්ති ආථබ්බණ්ණවෙදං චතුත්ථං කත්වා ‘‘ඉතිහ ආස,

ඉතිහ ආසා''ති ඊදිසවචනපටිසංයුත්තපුරාණකථාසඬ්ඛානො ඉතිහාසො පඤ්චමො එතෙසන්ති ඉතිහාසපඤ්චමා, තෙසං ඉතිහාසපඤ්චමානං වෙදානං.

පදං තදවසෙසඤ්ච බ්‍යාකරණං අධියන්ති, වෙදෙන්ති වාති පදකා වෙය්‍යාකරණා. ලොකායතං වුච්චති විතණ්ඩවාදසත්ථං. මහාපුරිසලක්ඛණන්ති මහාපුරිසානං බුද්ධාදීනං ලක්ඛණදීපකං ද්වාදසසහස්සගන්ථජ්ජමාණං සත්ථං. යත්ථ සොළසසහස්සගාථාපදපරිමාණා බුද්ධමන්තා නාම අහෙසුං. යෙසං වසෙන “ඉමිනා ලක්ඛණෙන සමන්තාගතා බුද්ධා නාම හොන්ති, ඉමිනා පච්චෙකබුද්ධා, අග්ගසාවකා, අසීතිමහාසාවකා (ථෙරගා. අට්ඨ. 2.1288), බුද්ධමාතා, බුද්ධපිතා, අග්ගපට්ඨාකො, අග්ගපට්ඨායිකා, රාජා චක්කවත්ති”ති අයං විසෙසො ඤායති. අනවයාති ඉමෙසු ලොකායතමහාපුරිසලක්ඛණෙසු අනුනා පරිපූරකාරිනො, අවයා න හොන්තිති වුත්තං හොති. අවයා නාම යෙ තාති අත්ථනො ච ගන්ථනො ච සන්ධාරෙතුං න සක්කොන්ති. චිතරාගාති පභීතරාගා. එතෙන අරහත්තඵලට්ඨා වුත්තා. රාගචිතයාය වා පටිපන්නාති එතෙන අරහත්තමග්ගට්ඨා. චිතදොසාති අනාගාමිඵලට්ඨා. දොසචිතයාය වා පටිපන්නාති එතෙන අනාගාමිමග්ගට්ඨා. චිතමොහාති අරහත්තඵලට්ඨා. මොහචිතයාය වා පටිපන්නාති අරහත්තමග්ගට්ඨා. සීලසමාධිපඤ්ඤාවිමුත්තිසම්පන්නාති එතෙහි චතුහි ලොකීයලොකුත්තරමිස්සකෙහි සීලාදීහි සම්පන්නා. විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනසම්පන්නාති එතෙන පච්චෙකක්ඛණඤ්ඤාණසම්පන්නා වුත්තාති ඤාතබ්බං, තඤ්ච ඛො ලොකීයමෙව. අභිජ්ජපන්නීති පත්ථෙන්නී. ජජ්ජපන්නීති පච්චාසීසන්නී. පජ්ජපන්නීති අතිව පච්චාසීසන්නී. යාජයොගෙසු යුත්තාති අනුයොගෙ දෙය්‍යාධම්මෙ දිය්‍යමානෙ අභියොගවසෙන යුත්තා.

16. අථ කො වරහීති අථ ඉදානි කො අඤ්ඤො අතාරි.

17. සඬ්ඛායාති ඤාණෙන වීමංසිත්වා. පරොපරානීති පරානි ච ඔපරානි ච, පරත්තභාවසකත්තභාවාදීනි පරානි ච ඔපරානි වාති වුත්තං හොති. විදුමොති කායදුච්චරිතාදිදුමචිරහිනො. අනීසොති රාගාදිරීසවිරහිනො. අතාරි සොති සො ඵවරූපො අරහා ජාතිජරං අතාරි.

සකරූපාති අත්තනො රූපා. පරරූපාති පරෙසං රූපා. කායදුච්චරිතං විදුමිතන්ති තිවිධකායදුච්චරිතං විදුමං කතං. විධමිතන්ති නාසිතං.

මානො හි තෙ, බ්‍රාහ්මණ, බාරිහාරොති යථා බාරිහාරො ඛන්ධෙන වය්‍හමානො උපරිට්ඨිතොපි අක්කන්තක්කන්තට්ඨානං පථවියා සද්ධිං එස්සෙති විය, එවං ජාතිගොත්තකුලාදීනි මානවත්ථුනි නිස්සාය උස්සාපිතො මානො, තත්ථ තත්ථ ඉස්සං උජ්ජාදෙන්තො චතුසු අපායෙසු සංසිදාපෙති. තෙනාහ – “මානො හි තෙ, බ්‍රාහ්මණ, බාරිහාරො”ති. කොධො දුමොති තච ඤාණග්ගිස්ස උපක්කිලෙසට්ඨෙන කොධො දුමො. තෙන හි තෙ උපක්කිලිට්ඨො ඤාණග්ගි න විරොචති. හස්මති මොසචජ්ජන්ති නිරොජට්ඨෙන මුසාවාදො ඡාරිකා නාම. යථා හි ඡාරිකාය

පටිච්ඡන්තො අග්ගි න ජොතති, එවං තෙ මුසාවාදෙන පටිච්ඡන්තං ඤාණන්ති දස්සෙති. ජීවිතා සුජාති යථා තුය්හං සුවණ්ණරජතලොභකට්ඨමත්තිකාසු අඤ්ඤතරමයා යාගයජනත්ථාය සුජා හොති, එවං මය්හං ධම්මයාගයජනත්ථාය පහුතජීවිතා සුජාති වදති. යථා තුය්හං නදීතීරෙ යජනට්ඨානං, එවං ධම්මයාගයජනට්ඨානට්ඨෙයන හදයං ජොතිට්ඨානං. අත්තාති චිත්තං.

ජාතීති ජායනකවසෙන ජාති. ඉදමෙත්ථ සභාවපච්චත්තං. සඤ්ජායනවසෙන සඤ්ජාති, උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪීතං. ඔක්කමනවසෙන ඔක්කන්ති. ජායනට්ඨෙයන වා ජාති. සා අපරිපුණ්ණායතනවසෙන යුත්තා. සඤ්ජායනට්ඨෙයන සඤ්ජාති. සා පරිපුණ්ණායතනවසෙන යුත්තා. ඔක්කමනට්ඨෙයන ඔක්කන්ති. සා අණ්ඩප්පලාභුප්වසෙන යුත්තා. තෙ හි අණ්ඩකොසඤ්ච වත්ථිකොසඤ්ච ඔක්කමන්ති පටිසන්ති ඔක්කමන්තා පටිසන්තා විය පටිසන්ධිං ගණ්හන්ති. අභිනිබ්බත්තනට්ඨෙයන අභිනිබ්බත්ති. සා සංසෙදප්පපාතිකවසෙන යුත්තා. තෙ හි පාකටා එව හුත්වා නිබ්බත්තන්ති. අයං තාව සම්මුතිකථා.

ඉදානි පරමත්ථකථා හොති. බන්ධා එව හි පරමත්ථතො පාතුභවන්ති, න සත්තා. තත්ථ ව බන්ධානන්ති එකවොකාරභවෙ එකස්ස, චතුරවොකාරභවෙ චතුත්තං, පඤ්චවොකාරභවෙ පඤ්චන්තම්පි ගහණං වෙදිතබ්බං. පාතුභාවොති උප්පත්ති. ආයතනානන්ති එත්ථ තත්ත උපපජ්ජමානායතනානං සඬගහො වෙදිතබ්බො. පටිලාභොති සන්තතියා පාතුභාවොයෙව. පාතුභවත්තානෙව හි තානි පටිලද්ධානි නාම හොන්ති. සා පනෙසා තත්ථ තත්ථ භවෙ පට්ඨානිනිබ්බත්තිලක්ඛණා ජාති, නියායාතනරසා, අතීතභවතො ඉධ උම්මුජ්ජනපට්ඨපට්ඨානා, එලවසෙන දුක්ඛච්චිත්තතාපට්ඨපට්ඨානා වා.

ජරාති සභාවපච්චත්තං. ජීරණතාති ආකාරභාවනිද්දෙසො. බණ්ඩිච්චන්තිආදයො තයො කාලාතික්කමෙ කිච්චනිද්දෙසා, පච්ඡිමා ද්වෙ පකතිනිද්දෙසා. අයඤ්චි ජරාති ඉමිනා පදෙන සභාවතො දීපිතා. තෙනස්සා ඉදං සභාවපච්චත්තං. ජීරණතාති ඉමිනා ආකාරතො, තෙනස්සායං ආකාරනිද්දෙසො. බණ්ඩිච්චන්ති ඉමිනා කාලාතික්කමෙ දන්තනබානං බණ්ඩිතභාවකරණකිච්චතො. පාලිච්චන්ති ඉමිනා කෙසලොමානං පලිතභාවකරණකිච්චතො. වලිත්තවතාති ඉමිනා මංසං මිලාපෙත්වා තවෙ වලිතභාවකරණකිච්චතො. තෙනස්සා ඉමෙ බණ්ඩිච්චන්තිආදයො තයො කාලාතික්කමෙ කිච්චනිද්දෙසා. තෙහි ඉමෙසං විකාරානං දස්සනවසෙන පාකට්ඨුතා පාකට්ඨරා දස්සිතා. යථෙව හි උදකස්ස වා වාතස්ස වා අග්ගිතො වා තිණරුක්ඛාදීනං සංහග්ගපලිහග්ගතාය වා ඤාමතාය වා ගතමග්ගො පාකටො හොති, න ව සො ගතමග්ගො තානෙව උදකාදීනි, එවමෙව ජරාය දන්තාදීනං බණ්ඩිච්චාදිවසෙන ගතමග්ගො පාකටො, වක්ඛුං උම්මිලෙත්වාපි ගය්හති, න ව බණ්ඩිච්චාදිනෙව ජරා. න හි ජරා වක්ඛුච්චිඤ්ඤෙය්සා හොති.

ආයුනො සංභානි ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකොති ඉමෙහි පන පදෙහි කාලාතික්කමෙයෙව අභිබ්බත්තාය ආයුක්ඛයවක්ඛාදිඉන්ද්‍රියපරිපාකසඬබාතාය

පකතියා දීපිතා, තෙනස්සිමෙ පච්ඡිමා ද්වෙ පකතිනිද්දෙසාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ යස්මා ජරං පත්තස්ස ආයු භායති, තස්මා ජරා “ආයුනො සංභතී”ති ඵලූපචාරෙන වුත්තා. යස්මා ච දහරකාලෙ සුප්පසන්නාති සුබ්බමිපි අත්තනො විසයං සුබ්බෙනෙව ගණ්හනසමත්ථාති චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි ජරං පත්තස්ස පරිපක්කාති ආලුළිතාති අවිසදාති, ඔළාරිකමිපි අත්තනො විසයං ගහෙතුං අසමත්ථාති භොන්ති. තස්මා “ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො”ති ඵලූපචාරෙනෙව වුත්තා.

සා පනෙසා ඵචං නිද්දිට්ඨා සබ්බාපි ජරා පාකටා පටිච්ඡන්තාති දුට්ඨා භොති. තත්ථ දන්තාදීසු බණ්ඩාදිභාවදස්සනතො රූපධම්මෙසු ජරා පාකටජරා නාම. අරූපධම්මෙසු පන ජරා තාදිසස්ස විකාරස්ස අදස්සනතො පටිච්ඡන්තජරා නාම. තත්ථ ය්වායං බණ්ඩාදිභාවො දිස්සති, සො තාදිසානං දන්තාදීනං සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා චණ්ණොයෙව. තඤ්ච චක්ඛුනා දිස්වා මනොද්වාරෙන චින්තෙත්වා “ඉමෙ දන්තා ජරාය පහටා”ති ජරං ජානාති. උදකට්ඨානෙ බද්ධාති ගොසිඬිගාදීනි ඔලොකෙත්වා හෙට්ඨා උදකස්ස අත්ථිභාවජානනං විස.

පුන අවිච්ඡි සච්චිති ඵචමිපි අයං ජරා දුට්ඨා භොති. තත්ථ මණිකනකරජතපචාලවන්දසුරියාදීනං මන්දදසකාදීසු පාණීනං විස ච පුප්ඵළපල්ලවාදීසු අපාණීනං විස ච අන්තරන්තරා චණ්ණවිසෙසාදීනං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ජරා අවිච්ඡරා නාම, නිරන්තරජරාති අත්ථො. තතො අඤ්ඤෙසු පන යථාචුත්තෙසු අන්තරන්තරා චණ්ණවිසෙසාදීනං සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ජරා සච්චිජරා නාම.

තත්ථ සච්චිජරා උපාදින්නකඅනුපාදින්නකවසෙන ඵචං දීපෙතබ්බා – දහරකුමාරකානඤ්ඤි පයමමෙව බීරදන්තා නාම උට්ඨහන්ති, න තෙ ථීරා. තෙසු පන පතිතෙසු පුන දන්තා උට්ඨහන්ති, තෙ පයමමෙව සෙතා භොන්ති, ජරාචාතෙන පන පහටකාලෙ කාලකා භොන්ති. කෙසා පන පයමමෙව තම්බාපි භොන්ති කාලකාපි සෙතකාපි. ඡවි පන සලොහිතකා භොති. වඩ්ඪන්තානං වඩ්ඪන්තානං ඔදානානං ඔදානභාවො, කාලකානං කාලකභාවො පඤ්ඤායති. ජරාචාතෙන පහටකාලෙ ච වලිං ගණ්හාති. සබ්බමිපි සස්සං වජිතකාලෙ සෙතං භොති, පච්ඡා නීලං. ජරාචාතෙන පන පහටකාලෙ පණ්ඩරං භොති. අමබ්බකුරෙන්නාපි දීපෙතුං වට්ටති ඵච. සා පනෙසා බන්ධපරිපාකලක්ඛණා ජරා, මරණුපනයනරසා, යොබ්බනවිනාසපච්චුපට්ඨානා. සෙසං සබ්බත්ථ පාකටමෙව. ඵචං භගවා ඉදමිපි සුත්තං අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙ අයමිපි බ්‍රාහ්මණො අරහත්තෙ පතිට්ඨාසි සද්ධිං අන්තෙවාසිකසහස්සෙන. අඤ්ඤෙසඤ්ච අනෙකසහස්සානං ධම්මවක්ඛුං උදපාදි. සෙසං වුත්තසදිසමෙව.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

පුණ්ණකමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මෙත්තගුමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

18. චතුත්ථෙ මෙත්තගුසුත්තෙ – මඤ්ඤාමි තං වෙදගු භාවිතත්තන්ති “අයං වෙදගු” ති ච “භාවිතත්තො” ති ච එවං තං මඤ්ඤාමි.

අපරිත්තොති න අප්පො. මහන්තොති න බුද්දකො. ගම්භීරොති න උත්තානො. අප්පමෙයොති මිනිතුං න සක්කුණෙයො. දුප්පරියොගාළ්භොති අවගාහිතුං ඔතරිතුං දුක්ඛො. බහුරතනො සාගරූපමොති බහුනං ධම්මරතනානං ආකරත්තා අනෙකවිධරතසම්පන්නො මහාසමුද්දො විය බහුරතනො සාගරසදිසො.

න මඬකු භොතීති න විකුණිතමුඛො භොති. අප්පතිට්ඨිතවිත්තොති දොසවසෙන න සනිභූතවිත්තො. අලීනමනසොති න සඬකුචිතවිත්තො. අබ්‍යාපන්නවෙතසොති න පුතිවිත්තො.

දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තොති චක්ඛුවිසයෙ රූපාරම්මණෙ දිට්ඨමත්තොයෙව තං ආරම්මණං භවිස්සති, කත්තා වා කාරොතා වා නත්ථි. යං චක්ඛුනා දිට්ඨං චණ්ණායතනමෙව. සුතාදීසුපි එසෙව නයො. අපි ච දිට්ඨෙති දස්සනායොගෙන චණ්ණායතනං, සවනායොගෙන සද්දායතනං, මුතයොගෙන සානජීවිභාකායායතනාති දස්සෙති. සානස්ස ගන්ධායතනං, ජීවිභාය රසායතනං, කායස්ස පථවී තෙජො වායුති ඵොට්ඨබ්බායතනං, විඤ්ඤාතයොගෙන ධම්මායතනං දස්සෙති. දිට්ඨෙ අනුපයොති චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දිට්ඨෙ රාගූපයවිරහිතො. අනපායොති කොධවිරහිතො අප්පට්ඨො. අනිස්සිතොති තණ්හාය අනල්ලිතො. අප්පට්ඨෙති මානෙන න බද්ධො. විප්පමුත්තොති සබ්බාරම්මණො මුත්තො. විසඤ්ඤාත්තොති කිලෙසෙහි වියුත්තො හුත්වා යිතො.

සංවිජ්ජති භගවතො චක්ඛුති බුද්ධස්ස භගවතො පකතිමංසවක්ඛු උපලබ්භති. පස්සතීති දක්ඛති ඔලොකෙති. චක්ඛුනා රූපන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපාරම්මණං. ඡන්දරාගොති තණ්හාඡන්දො.

දන්තං නයන්ති සමිතින්ති උය්‍යානකිළාමණ්ඩලාදීසු හි මහාජනමජ්ඣං ගච්ඡන්තා දන්තමෙව ගොණං වා දන්තං අස්සාජානියං වා යානෙ යොජෙත්වා නයන්ති. රාජාති තථාරූපානෙව යානාති ගච්ඡන්තො රාජාපි දන්තමෙව අභිරුහති. මනුස්සෙසුති මනුස්සෙසුපි චතුහි අරියමග්ගෙහි දන්තො නිබ්බිසෙවනොව සෙට්ඨො. යොතිවාකාන්ති එවරූපං අතික්කම්මවචනං පුනඡ්පුනං චුච්චමානම්පි තිතික්ඛති නඡ්පතිඡ්චරති න විහඤ්ඤති, එවරූපො දන්තො සෙට්ඨොති අත්ථො.

අස්සතරාති වළවාය ගදුහෙන ජාතා. ආජානියාති යං අස්සදම්මසාරථි කාරණං කාරෙති, තස්ස බිජ්ජං ජානනසමත්ථා. සින්ධවාති සින්ධවරට්ඨෙ ජාතා අස්සා. මහානාගාති කුඤ්ජරසඬබ්බාතා මහාහත්ථිතො. අත්තදන්තොති එතෙ අස්සතරා වා සින්ධවා වා කුඤ්ජරා වා දන්තාව, න අදන්තා. යො පන චතුමග්ගසඬබ්බාතෙන අත්තනො දන්තතාය අත්තදන්තො නිබ්බිසෙවනො, අයං තතොපි වරං, සබ්බෙහිපි එතෙහි උත්තරිතරොති අත්ථො.

න හි එතෙහි යානෙහිති යානි එතානි හත්ථියානාදීනි උත්තමයානානි, එතෙහි යානෙහි කොච්ඡුග්ගලො සුපිනන්තෙනපි අගතපුබ්බත්තා “අගත”න්ති සඬ්ඛාතං නිබ්බානදිසං තථා න ගච්ඡෙය්‍යා. යථා පුබ්බභාගෙ ඉන්ද්‍රියදමෙන දන්තෙන, අපරභාගෙ අරියමග්ගභාවනාය සුදන්තෙන දන්තො නිබ්බිසෙවනො සප්පඤ්ඤො පුග්ගලො තං අගතපුබ්බං දිසං ගච්ඡති, දන්තභූමිං පාපුණාති, තස්මා අත්තදමනමෙව වරතරන්ති අත්ථො (ධ. ප. අට්ඨ. 2.322; මහානි. අට්ඨ. 90).

විධාසු න විකම්පන්තීති නවවිධමානකොට්ඨාසෙසු න වලන්ති න වෙධෙන්ති. විජ්ජමුත්තා පුනඛහවාති කම්මකිලෙසතො සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා සුට්ඨු මුත්තා. දන්තභූමිං අනුප්පත්තාති අරහත්තඵලං පාපුණත්වා යීතා. තෙ ලොකෙ විජ්ජාවිනොති තෙ චුත්තජප්පකාරා බිණ්ණසවා සත්තලොකෙ විජ්ජවිජයා නාම (සං. නි. අට්ඨ. 2.3.76; මහානි. අට්ඨ. 90).

යස්සිත්ථියානි භාවිතානීති යස්ස බිණ්ණසවස්ස සද්ධාදිපඤ්චන්දියානි අරහත්තඵලං පාපෙත්වා වඩ්ඪිතානි. අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ච බහිද්ධා වාති වක්ඛාදිඅප්ඤ්ඤාත්තායතනානි ව රූපාදිබහිද්ධායතනානි ව නිබ්බිසෙවනානි කතානි. සබ්බලොකෙති සකලතෙධාතුකෙ ලොකෙ ව. නිබ්බිප්ඤ්ඤා ඉමං පරඤ්ච ලොකන්ති ඉමඤ්ච අත්තභාවං පරලොකෙ ව අත්තභාවං අතික්කමිත්වා යීතො බිණ්ණසවො. කාලං කඩ්ඛති භාවිතො ස දන්තොති සො බිණ්ණසවො වක්ඛාදිතො දන්තො වඩ්ඪිතවිත්තො මරණකාලං පත්ථෙති (සු. නි. අට්ඨ. 2.522; මහානි. අට්ඨ. 90).

යෙසං ධම්මානං ආදිතො සමුදාගමනං පඤ්ඤායතීති යෙසං බන්ධාදිධම්මානං උප්පත්ති පඤ්ඤායති. අත්ථචග්ගමනො නිරොධොති අත්ථචග්ගමනවසෙන තෙසංයෙව අභාවො පඤ්ඤායති. කම්මසන්තිස්සිතො විපාකොති කුසලාකුසලකම්මතිස්සිතො විපාකො කම්මං අමුඤ්චිත්වා පවත්තනතො විපාකොපි කම්මසන්තිස්සිතොව නාම. නාමසන්තිස්සිතං රූපන්ති සබ්බරූපං නාමං ගහෙත්වා පවත්තනතො නාමසන්තිස්සිතං නාම ජාතං. ජාතියා අනුගතන්ති සබ්බං කම්මාදිකං ජාතියා අනුපවිට්ඨං. ජරාය අනුසටන්ති ජරාය පත්ථං. ඛ්‍යාධිතා අභිභූතන්ති ඛ්‍යාධිදුක්ඛෙන අභිමද්දිතං. මරණෙන අබ්භාහතන්ති මච්චුතා අභිභටං පහටං. අතාණන්ති පුත්තාදිහිපි තායනස්ස අභාවතො අතායනං අනාරක්ඛං අලබ්භණෙය්‍යං බෙමං වා. අලෙණන්ති අල්ලිසිතුං නිස්සයිතුං අනරහං, අල්ලිතානම්පි න ලෙණකිච්චකරණං. අසරණන්ති නිස්සිතානං න භයභාරකං, න භයවිනාසකං. අසරණභූතන්ති පුරෙ උප්පත්තියා අත්තතො අභාවෙනෙව අසරණං, උප්පත්තිසමකාලමෙව අසරණභූතන්ති අත්ථො.

19. අපුච්ඡස්සිති එත්ථ අ-ඉති පදපුරුණමත්තෙ නිපාතො, පුච්ඡස්සිත්ථෙව අත්ථො. පවක්ඛාමි යථා පජානන්ති යථා පජානන්තො ආචික්ඛති, එවං ආචික්ඛිස්සාමි. උපධිනිදානා පහවන්ති දුක්ඛාති තණ්හාදිඋපධිනිදානා ජාතිආදිදුක්ඛවිසෙසා පහවන්ති.

තණ්හුපයිති තණ්හා එව තණ්හුපයි. සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨි එව දිට්ඨුපයි.
 රාගාදිකිලෙසා එව කිලෙසුපයි. පුඤ්ඤාදිකම්මානි එව කම්මුපයි.
 තිව්ධදුච්චරිතානියෙව දුච්චරිතුපයි. කබලීකාරාදයො ආහාරා එව ආහාරුපයි.
 දොසපටිඝො එව පටිඝුපයි. කම්මසමුට්ඨානා කම්මෙනෙව ගහිතා පථවාදයො
 චතස්සො ධාතුයොව චතස්සො උපාදින්නධාතුයො උපයි. චක්ඛාදිඡඅජ්ඣත්තිකානි
 ආයතනානි එව ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි උපයි.
 චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිඡවිඤ්ඤාණකායාව ඡ විඤ්ඤාණකායා උපයි. සබ්බමිපි දුක්ඛං
 දුක්ඛමනට්ඨෙතානි සබ්බතෙභූමකං දුක්ඛං දුස්සහනට්ඨෙන උපයි.

20. එවං උපධිනිදානතො පහවන්තෙසු දුක්ඛෙසු – යො වෙ අවිද්වාති ගාථා.
 තත්ථ පජානන්ති සඬ්ඛාරෙ අනිච්චාදිවසෙන ජානන්තො. දුක්ඛස්ස
 ජාතිජපහවානුපස්සිති වට්ටදුක්ඛස්ස ජාතිකාරණං “උපධි”ති අනුපස්සන්තො.
 ඉමිස්සා ගාථාය නිද්දෙසෙ වත්තබ්බං නත්ථි.

21. සොකපරිද්දවඤ්ඤාති සොකඤ්ච පරිදෙවඤ්ච. තථා හි තෙ විදිතො එස
 ධම්මොති යථා යථා සත්තා ජානන්ති, තථා තථා ඤාපනවසෙන විදිතො එස තයා
 ධම්මොති.

තත්ථ තරන්තීති පයමග්ගෙන දිට්ඨොසං තරන්ති. උත්තරන්තීති දුතියමග්ගෙන
 කාමොසං තනුකරණවසෙන උග්ගන්ත්වා තරන්ති. පතරන්තීති තමෙව
 නිරවසෙසජපහානවසෙන තතියමග්ගෙන විසෙසෙන තරන්ති. සමතික්කමන්තීති
 භවොසඅවිජ්ජොසජපහානවසෙන චතුත්ථමග්ගෙන සම්මා අතික්කමන්ති.
 චිතිවත්තන්තීති එලං පාපුණිත්වා තිට්ඨන්ති.

22. කිත්තයිස්සාමි තෙ ධම්මන්ති නිබ්බානධම්මං.
 නිබ්බානගාමිනිපටිපදාධම්මඤ්ච තෙ දෙසයිස්සාමි. දිට්ඨෙ ධම්මෙති දිට්ඨෙව
 දුක්ඛාදිධම්මෙ, ඉමස්මිංයෙව වා අත්තභාවෙ. අනීතිහන්ති අත්තපච්චක්ඛං. යං
 විදිත්වාති යං ධම්මං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා”තිආදිනා (ධ. ප. 277; ථෙරගා. 676;
 කථා. 753) නයෙන සම්මසන්තො විදිත්වා.

තත්ථ ආදිකල්‍යාණන්ති හිත්වාපි අනුත්තරං විවෙකසුඛං ධම්මං තව
 කිත්තයිස්සාමි, තඤ්ච ඛො අජ්ජං වා බහුං වා කිත්තයන්තො
 ආදිකල්‍යාණාදිජපකාරමෙව කිත්තයිස්සාමි. ආදිමිහි කල්‍යාණං හද්දකං
 අනවජ්ජමෙව කත්වා කිත්තයිස්සාමි. මජ්ඣෙපි. පරියොසානෙපි හද්දකං
 අනවජ්ජමෙව කත්වා කිත්තයිස්සාමිති චුත්තං හොති. යස්මිඤ්චි හගවා එකගාථමිපි
 දෙසෙසි, සා සමන්තහද්දකත්තා ධම්මස්ස පයමපාදෙන ආදිකල්‍යාණා,
 දුතියතතියපාදෙහි මජ්ඣෙකල්‍යාණා, පච්ඡිමපාදෙන පරියොසානකල්‍යාණා.
 එකානුසන්ධිකං සුත්තං නිදානෙන ආදිකල්‍යාණං, නිගමනෙන
 පරියොසානකල්‍යාණං, සෙසෙන මජ්ඣෙකල්‍යාණං. නානානුසන්ධිකං සුත්තං

පයමානුසන්ධිතා ආදිකල්‍යාණං, පච්ඡිමෙන පරියොසානකල්‍යාණං, සෙසෙහි මජ්ඣකල්‍යාණං.

අපි ව සනිදානුච්ඡින්නිකා ආදිකල්‍යාණං, වෙනෙය්‍යානං අනුරූපතො අත්ථස්ස අවිපරිත්තාය ව හෙතුදාහරණයුත්තතො ව මජ්ඣකල්‍යාණං, සොතුනං සද්ධාපටිලාභජනනෙන නිගමනෙන ව පරියොසානකල්‍යාණං.

සකලො හි සාසනධම්මො අත්තතො අත්ථභූතෙන සීලෙන ආදිකල්‍යාණො, සමථවිපස්සනාමග්ගඵලෙහි මජ්ඣකල්‍යාණො, නිබ්බානෙන පරියොසානකල්‍යාණො. සීලසමාධිහි වා ආදිකල්‍යාණො, විපස්සනාමග්ගෙහි මජ්ඣකල්‍යාණො, ඵලනිබ්බානෙහි පරියොසානකල්‍යාණො. බුද්ධසුඛොධිතාය වා ආදිකල්‍යාණො, ධම්මසුඛධම්මතාය මජ්ඣකල්‍යාණො, සඬ්ඝසුඛපටිපත්තියා පරියොසානකල්‍යාණො. තං සුත්ථා තථත්තාය පටිපන්නෙන අධිගන්තබ්බාය අභිසම්බොධියා වා ආදිකල්‍යාණො, පච්චෙකබ්බොධියා මජ්ඣකල්‍යාණො, සාවකබ්බොධියා පරියොසානකල්‍යාණො.

සුය්‍යමානො වෙස නිවරණවික්ඛම්භනතො භවනෙනපි කල්‍යාණමෙව ආවහතීති ආදිකල්‍යාණො, පටිපජ්ජියමානො සමථවිපස්සනාසුඛාවහනතො පටිපත්තියාපි කල්‍යාණමෙව ආවහතීති මජ්ඣකල්‍යාණො, තථාපටිපන්නො (පාරා. අට්ඨ. 1.1) ව පටිපත්තිඵලෙ නිට්ඨිතෙ තාදිභාවාවහනතො පටිපත්තිඵලෙනපි කල්‍යාණමෙව ආවහතීති පරියොසානකල්‍යාණොති.

යං පනෙස භගවා ධම්මං දෙසෙන්තො සාසනබ්‍රහ්මවරියං මග්ගබ්‍රහ්මවරියඤ්ච පකාසෙති, නානානයෙහි දීපෙති. තං යථානුරූපං අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං. බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා සබ්‍යඤ්ජනං. සඬ්ඝාසනපකාසනවිවරණවිභජනඋත්තානීකරණපඤ්ඤත්තිඅත්ථපදසමායොගතො සාත්ථං. අක්ඛරපදබ්‍යඤ්ජනාකාරනිරුත්තීනිද්දෙසසම්පත්තියා සබ්‍යඤ්ජනං. අත්ථගම්භීරතාපටිච්චෙධගම්භීරතාහි සාත්ථං. ධම්මගම්භීරතාදෙසනාගම්භීරතාහි සබ්‍යඤ්ජනං. අත්ථපටිභානපටිසම්භිදාවිසයතො සාත්ථං. ධම්මනිරුත්තිපටිසම්භිදාවිසයතො සබ්‍යඤ්ජනං. පණ්ඩිතවෙදනීයතො සරික්ඛකජනජපසාදකන්ති සාත්ථං. සද්ධෙය්‍යතො ලොකීයජනජපසාදකන්ති සබ්‍යඤ්ජනං. ගම්භීරාධිජපායතො සාත්ථං. උත්තානපදතො සබ්‍යඤ්ජනං. උපනෙතබ්බස්ස අභාවතො සකලපරිපුණ්ණභාවෙන කෙවලපරිපුණ්ණං. අපනෙතබ්බස්ස අභාවතො නිද්දොසභාවෙන පරිසුද්ධං.

අපි ව – පටිපත්තියා අධිගමබ්‍යත්තීතො සාත්ථං. පරියත්තියා ආගමබ්‍යත්තීතො සබ්‍යඤ්ජනං. සීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධයුත්තතො කෙවලපරිපුණ්ණං. නිරූපක්කිලෙසතො නිත්ථරණත්ථාය පවත්තීතො ලොකාමිසනිරූපෙක්ඛතො ව පරිසුද්ධං. සික්ඛත්තයපරිග්ගහිත්තා බ්‍රහ්මභූතෙහි සෙට්ඨෙහි වරිත්තබ්බතො, තෙසඤ්ච වරියභාවතො බ්‍රහ්මවරියං (පාරා. අට්ඨ. 1.1).

එවං පරියත්තිධම්මං දස්සෙත්වා ඉදානි ලොකුත්තරධම්මං දස්සෙතුං “චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ”ති ආහ. සත්තතිංසබ්බොධිපක්ඛියධම්මෙ දස්සෙත්වා නිබ්බත්තිතලොකුත්තරං දස්සෙතුං “නිබ්බානඤ්චා”ති ආහ. නිබ්බානගාමීනිඤ්ච පටිපදන්ති පුබ්බභාගසීලසමාධිවිපස්සනාධම්මඤ්ච කිත්තයිස්සාමි.

දුක්ඛෙ දිට්ඨෙති දුක්ඛසච්චෙ සරසලක්ඛණෙන දිට්ඨෙ දුක්ඛසච්චං පකාසෙස්සාමි. සමුදයාදීසුපි එසෙව නයො.

23. තඤ්චාහං අභිනන්දාමිති තං වුත්තජ්ජකාරධම්මජොතකං තව වචනං අහං පත්ථයාමි. ධම්මමුත්තමන්ති තඤ්ච ධම්මමුත්තමං අභිනන්දාමි.

තත්ථ මහතො තමොකායස්ස පදාලනන්ති මහතො අවිජ්ජාරාසිස්ස ඡෙදනං. අනිච්චලක්ඛණවසෙන එසී. දුක්ඛලක්ඛණවසෙන ගවෙසී. අනත්තලක්ඛණවසෙන සමන්තතො පරියෙසී. මහතො විපල්ලාසස්ස පහෙදනන්ති මහත්තස්ස අසුභෙ සුභන්තිආදිද්වාදසවිධස්ස විපල්ලාසස්ස හෙදනං. මහතො තණ්හාසල්ලස්ස අබ්බහනන්ති මහත්තස්ස අන්තොතුදනට්ඨෙන තණ්හාකණ්ටකස්ස ලුඤ්චනං. දිට්ඨිසංඛ්ඤාට්ඨස්ස විනිවේශනන්ති දිට්ඨියෙව අබ්බොවිජින්නජ්ජවත්තිතො සංඛ්ඤාට්ඨෙන සංඛ්ඤාටො, තස්ස දිට්ඨිසංඛ්ඤාට්ඨස්ස නිවත්තනං. මානධජස්ස පාතනන්ති උස්සිතට්ඨෙන උන්නතිලක්ඛණස්ස මානද්ධජස්ස පාතනං. අභිසංඛාරස්ස වූපසමන්ති පුඤ්ඤාදිඅභිසංඛාරස්ස උපසමනං. ඔසස්ස නිත්ථරණන්ති වට්ටෙ ඔසීදාපනස්ස කාමොසාදිඔසස්ස නිත්ථරණං නික්ඛමනං. භාරස්ස නික්ඛෙපනන්ති රූපාදිපඤ්චක්ඛන්ධභාරස්ස බීජනං ඡඩ්ඛනං. සංසාරවට්ටස්ස උපච්ඡෙදන්ති ඛන්ධාදිපටිපාටිසංසාරවට්ටස්ස හෙතුතස්සෙනෙත උච්ඡිජ්ජනං. සත්තාපස්ස නිබ්බාපනන්ති කිලෙසසත්තාපස්ස නිබ්බුතිං. පරිලාභස්ස පටිපස්සද්ධන්ති කිලෙසපරිලාභස්ස වූපසමං පටිපස්සම්භනං. ධම්මධජස්ස උස්සාපනන්ති නවවිධලොකුත්තරධම්මස්ස උස්සාපෙත්වා ය්ජනං. පරමත්ථං අමතං නිබ්බානන්ති උත්තමට්ඨෙන පරමත්ථං. නත්ථි එතස්ස මරණසංඛ්ඤාතං මතන්ති අමතං. කිලෙසවිසපටිපක්ඛන්තා අගදන්තිපි අමතං. සංසාරදුක්ඛපටිපක්ඛතුත්තා නිබ්බුතන්ති නිබ්බානං. නත්ථෙත්ථ තණ්හාසංඛ්ඤාතං වානන්තිපි නිබ්බානං.

මහෙසක්ඛෙහි සත්තෙහීති මහානුභාවෙහි සක්කාදීහි සත්තෙහි. පරියෙසිතොති පරිශීට්ඨො. කහං දෙවදෙවොති දෙවනං අතිදෙවො කුහිං. කහං නරාසභොති උත්තමපුරිසො.

24. උද්ධං අධො තිරියඤ්චාපි මජ්ඣෙති එත්ථ උද්ධන්ති අනාගතද්ධා වූච්චති. අධොති අතීතද්ධා. තිරියඤ්චාපි මජ්ඣෙති පච්චුජ්ජන්තද්ධා. එතෙසු නන්දිඤ්ච නිවෙසනඤ්ච, පනුජ්ජ විඤ්ඤාණන්ති එතෙසු උද්ධාදීසු තණ්හඤ්ච දිට්ඨිනිවෙසනඤ්ච අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණඤ්ච පනුදෙහි. පනුදිත්වා ව භවෙ න තිට්ඨෙති එවං සත්තෙ දූවිධෙපි භවෙ න තිට්ඨෙය්‍ය. එවං තාව පනුජ්ජසද්දස්ස පනුදෙහිති ඉමස්මිං අත්ථවිකජ්ජෙ සම්බන්ධො. පනුදිත්වාති එතස්මිං පන

අත්ථවිකප්පෙ හවෙ න තිටියෙති අයමෙව සම්බන්ධො. එතානි
නන්දීනිවෙසනවිඤ්ඤාණානි පනුදිත්වා දුට්ඨෙපි හවෙ න තිටියෙය්‍යාති.

සහොකාසවසෙන දෙවලොකො උද්ධං. අපායලොකො අධො. මනුස්සලොකො
මජ්ඣෙ. තත්ථ කුසලා ධම්මාති අපායං මුඤ්චිත්වා උපරි පටිසන්ධිදානතො කුසලා
ධම්මා උද්ධන්ති වුවුවන්ති. අකුසලා ධම්මා අපායෙසු පටිසන්ධිදානතො අධොති.
තදුභයවිමුත්තත්තා අබ්‍යාකතා ධම්මා තිරියඤ්චාපි මජ්ඣෙති වුවුවන්ති.
සබ්බොපරිවසෙන අරුපධාතු උද්ධං. සබ්බඅධොවසෙන කාමධාතු අධො.
තදුභයන්තරවසෙන රුපධාතු මජ්ඣෙ. කායචිත්තාබ්‍යාධිනනවසෙන සුඛා වෙදනා
උද්ධං. දුක්ඛමනවසෙන දුක්ඛා වෙදනා අධො. අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා මජ්ඣෙ.
අත්තභාවවසෙන පරිච්ඡේදං දස්සෙන්තො “උද්ධන්ති උද්ධං පාදතලා”තිආදිමාහ.
තත්ථ උද්ධං පාදතලාති පාදතලතො උපරි. අධො කෙසමත්ථකාති කෙසමත්ථකතො
අධො. මජ්ඣෙති ද්විත්තං අන්තරං.

පුඤ්ඤාභිසම්බාරසහගතං විඤ්ඤාණන්ති
තෙරසවිධපුඤ්ඤාභිසම්බාරසම්පයුත්තං කම්මවිඤ්ඤාණං.
අපුඤ්ඤාභිසම්බාරසහගතං විඤ්ඤාණන්ති ද්වාදසවිධඅපුඤ්ඤාභිසම්බාරසම්පයුත්තං
කම්මවිඤ්ඤාණං. ආනෙඤ්ජාභිසම්බාරසහගතං විඤ්ඤාණන්ති චතුර්ඛිධං
ආනෙඤ්ජාභිසම්බාරසහගතං කම්මවිඤ්ඤාණං. නුජ්ජාති බ්‍රිප. පනුජ්ජාති අතිව බ්‍රිප.
නුදාති ලුඤ්ච. පනුදාති අතිව ලුඤ්ච. පජ්ජාති ඡඩ්ඛෙහි. විනොදෙහීති දුරං කරොහි.

කම්මභවඤ්චාති පුඤ්ඤාභිසම්බාරවෙනනාව. පටිසන්ධිකඤ්ච පුනඛිභවන්ති
පටිසන්ධියා රුපාදිපුනඛිභවඤ්ච. පජ්ජන්තො පයමමග්ගෙන, විනොදෙන්තො
දුතියමග්ගෙන, බ්‍රහ්මන්ති කරොන්තො තතියමග්ගෙන, අනභාවං ගමෙන්තො
චතුත්ථමග්ගෙන. කම්මභවෙ න තිටියෙය්‍යාති පුඤ්ඤාදිඅභිසම්බාරෙ න තිටියෙය්‍ය.

25. එතානි විනොදෙන්වා හවෙ අතිට්ඨන්තො එසො – එවං විහාරීති ගාථා. තත්ථ
ඉධෙවාති ඉමස්මිංයෙව සාසනෙ, ඉමස්මිංයෙව වා අත්තභාවෙ. ඉමිස්සා ගාථාය
නිද්දෙසො උත්තානත්ථොව.

26. සුකිත්තිතං ගොතමනුපට්ඨිකන්ති එත්ථ අනුපට්ඨිකන්ති නිබ්බානං, තං සන්ධාය
හගවන්තං ආලපන්තො ආහ – “සුකිත්තිතං ගොතමනුපට්ඨික”න්ති.

නිද්දෙසෙ කිලෙසා වාති උපතාපනට්ඨෙත රාගාදයො කිලෙසා ව රාසට්ඨෙත
විපාකභූතා පඤ්චක්ඛන්ධා ව කුසලාදිඅභිසම්බාරා වෙනනා ව “උපට්ඨි”ති වුවුවන්ති
කථියන්ති. උපට්ඨිප්පහානං තද්ධගප්පහානෙන, උපට්ඨිප්පසමං වික්ඛම්භනප්පහානෙන,
උපට්ඨිපට්ඨිස්සග්ගං සමුච්ඡේදප්පහානෙන උපට්ඨිපට්ඨිස්සද්ධං ඵලෙනාති.

27. න කෙවලං දුක්ඛමෙව පහාසි – තෙ වාපීති ගාථා. තත්ථ අට්ඨිකන්ති
සක්කච්චං, සදා වා. තං තං නමස්සාමීති තස්මා තං නමස්සාමි. සමෙච්චාති
උපගන්ත්වා. නාගාති හගවන්තං ආලපන්තො ආහ.

නිද්දෙසෙ සමෙව්වානි ජානිත්වා, එකතො හුත්වා වා. අභිසමෙව්වානි පටිවිජ්ඣිත්වා. සමාගන්ත්වානි සම්මුඛා හුත්වා. අභිසමාගන්ත්වානි සමීපං ගන්ත්වා. සම්මුඛානි සම්මුඛෙ. ආගුං න කරොතීති පාපං න කරොති.

28. ඉදානි නං භගවා “අද්ධා හි භගවා පභාසි දුක්ඛ”න්ති එවං තෙන බ්‍රාහ්මණෙන විදිතොපි අත්තානං අනුපනෙත්වාච පභීනදුක්ඛෙන පුග්ගලෙන ඔවදන්තො “යං බ්‍රාහ්මණ”න්ති ගාථමාහ. තස්සත්ථො – යං තං අභිජානන්තො “අයං බාහිතපාපත්තා බ්‍රාහ්මණො, වෙදෙහි ගතත්තා වෙදගු, කිඤ්චනාභාවා අකිඤ්චනො, කාමෙසු ච භවෙසු ච අසත්තත්තා කාමභවෙ අසත්තො”ති ජඤ්ඤා ජානෙය්‍යාසි. අද්ධා හි සො ඔසමීමං අතාරි, තිණ්ණො ච පාරං අඛිලො අකඬ්ඛො.

නිද්දෙසෙ රාගකිඤ්චනන්ති රාගපලිබ්බොධං. දොසකිඤ්චනන්තිආදිපි එසෙව නයො. කාමොසං තිණ්ණො අනාගාමිමග්ගෙන. භවොසං තිණ්ණො අරහත්තමග්ගෙන. දිට්ඨොසං තිණ්ණො සොතාපත්තිමග්ගෙන. අවිජ්ජොසං තිණ්ණො අරහත්තමග්ගෙන. සංසාරපථං තිණ්ණො කුසලාකුසලකම්මප්පභෙදෙනාති. උත්තිණ්ණො පඨමමග්ගෙන. නිත්තිණ්ණො දුතියමග්ගෙන. අතික්කන්තො තතියමග්ගෙන. සමතික්කන්තො චතුත්ථමග්ගෙන. වීතිවත්තො එලෙන.

29. කිඤ්ච හියෙයා – විද්වා ච යොති ගාථා. තත්ථ ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ, අත්තභාවෙ වා. විසජ්ජාති වොසජ්ජිත්වා.

නිද්දෙසෙ සජ්ජන්ති මුඤ්චනං. විසජ්ජන්ති වොසජ්ජනං. සෙසං සබ්බත්ථ පාකටමෙව. එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසෙසි. දෙසනාපරියොසානෙ ච චුත්තසදිසො එව ධම්මාභිසමයො අභොසිති.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

මෙත්තගුලාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ධොතකමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

30. පඤ්චමෙ ධොතකසුත්තෙ – වාචාහිකඬ්ඛාමීති වාචං අභිකඬ්ඛාමි. සික්ඛෙ නිබ්බානමත්තනොති අත්තනො රාගාදීනං නිබ්බානත්ථාය අධිසිලාදීනි සික්ඛෙය්‍ය. නිද්දෙසෙ අපුබ්බං නත්ථි.

31.

ඉතොති මම මුඛතො.

නිද්දෙසෙ ආතප්පන්ති කිලෙසතාපනං. උස්සාහන්ති අසඬකොවං.
උස්සොළ්භීන්ති බලවට්ඨියං. ටාමන්ති අසීලීලං. ධිතින්ති ධාරණං. වීරියං කරොහීති
පරක්කමං කරොහි. ඡන්දං ජනෙහීති රුචිං උප්පාදෙහි.

32. එවං චුත්තෙ අත්තමනො ධොතකො භගවන්තං අභිත්ථවමානො
කථංකථාපමොක්ඛං යාවන්තො “පස්සාමහ”න්ති ගාථමාහ. තත්ථ පස්සාමහං
දෙවමනුස්සලොකෙති පස්සාමි අහං දෙවමනුස්සලොකෙ. තං තං නමස්සාමීති තං
එවරූපං තං නමස්සාමි. පමුඤ්ඤාති පමොවෙහි.

නිද්දෙසෙ පච්චෙකඤ්ඤාදිධාති තං තං ආරම්මණං පාටියෙක්කං චතුසච්චං සයමෙව
ඤ්ඤා පට්චෙධප්පත්තාති පච්චෙකඤ්ඤාදිධා. සීහසීහොති අජම්භිතට්ඨෙන සීහානං
අතිසීහො. නාගනාගොති නික්කිලෙසට්ඨෙන, මහන්තට්ඨෙන වා නාගානං
අතිනාගො. ගණිගණිති ගණවන්තානං අතිව ගණවා. මුනිමුනීති ඤාණවන්තානං
අතිව ඤාණවා. රාජරාජාති උත්තමරාජා. මුඤ්ඤ මන්ති මොවෙහි මං. පමුඤ්ඤ මන්ති
නානාවිධෙන මුඤ්ඤෙහි මං. මොවෙහි මන්ති සීලීලං කරොහි මං. පමොවෙහි මන්ති
අතිව සීලීලං කරොහි මං. උද්ධර මන්ති මං සංසාරපඬකා උද්ධරිත්වා ථලෙ
පතිට්ඨාපෙහි. සමුද්ධර මන්ති සම්මා උද්ධරිත්වා ථලෙ පතිට්ඨාපෙහි මං.
වුට්ඨාපෙහීති විචිකිච්ඡාසල්ලතො අපනෙත්වා විසුං කරණවසෙන උට්ඨාපෙහි.

33. අථස්ස භගවා අත්තාධීනමෙව කථංකථාපමොක්ඛං ඔසතරණමුඛෙන
දස්සෙන්නො “නාහ”න්ති ගාථමාහ. තත්ථ නාහං සහිස්සාමීති අහං න සහිස්සාමි න
සක්කොමි. න වායමිස්සාමීති චුත්තං හොති. පමොවනායාති පමොවෙතුං.
කථංකථීන්ති සකඬ්ඛං. තරෙසීති තරෙය්‍යාසි.

නිද්දෙසෙ න ඊහාමීති පයොගං න කරොමි. න සමීහාමීති අතිව පයොගං න
කරොමි. අස්සද්ධෙ පුග්ගලෙති රතනත්තයෙ සද්ධාවිරහිනෙ පුග්ගලෙ.
අව්ඡන්දිකෙති මග්ගඵලත්ථං රුචිවිරහිනෙ. කුසීනෙති සමාධිවිරහිනෙ. භීතවීරියෙති
නිබ්බීරියෙ. අප්පට්පජ්ජමානෙති පට්පත්තියා න පට්පජ්ජමානෙ.

34. එවං චුත්තෙ අත්තමනතරො ධොතකො භගවන්තං අභිත්ථවමානො
අනුසාසනිං යාවන්තො “අනුසාස බ්‍රහ්මෙ”ති ගාථමාහ. තත්ථ බ්‍රහ්මෙති
සෙට්ඨවචනමෙතං. තෙන භගවන්තං ආමන්තයමානො ආහ “අනුසාස බ්‍රහ්මෙ”ති.
විචෙකධම්මන්ති සබ්බසඬ්ඛාරවිචෙකං නිබ්බානධම්මං. අඛ්‍යාපජ්ජමානොති
නානප්පකාරකං අනාපජ්ජමානො. ඉධෙව සන්නොති ඉධෙව සමානො. අසිතොති
අනිස්සිතො.

35-7. ඉතො පරා ද්වෙ ගාථා මෙත්තගුසුත්තෙ චුත්තනායා එව. කෙවලඤ්ඤි
තත්ථ ධම්මං, ඉධ සන්නිත්ති අයං විසෙසො. තතියගාථායපි පුබ්බඬ්ඬං තත්ථ
චුත්තනායමෙව. අපරඬ්ඬෙස සඬ්ඛොති සජ්ජනට්ඨානං, ලග්ගනන්ති චුත්තං හොති.
සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙව ච චුත්තසදිසො එව ධම්මාභිසමයො අහොසීති.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

ධොතකමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. උපසිවමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

38. ඡට්ඨෙ උපසිවසුත්තෙ – මහත්තමොසන්ති මහත්තං ඔසං. අනිස්සිතොති පුග්ගලං වා ධම්මං වා අනල්ලිතො. නො විසභාමීති න සක්කොමි. ආරම්මණන්ති නිස්සයං. යං නිස්සිතොති යං ධම්මං වා පුග්ගලං වා නිස්සිතො.

නිද්දෙසෙ කාමොසන්ති අනාගාමිමග්ගෙන කාමොසං. අරහත්තමග්ගෙන භවොසං. සොනාපත්තිමග්ගෙන දිට්ඨොසං. අරහත්තමග්ගෙන අවිජ්ජොසං තරෙය්‍යං. සකායකුලා පබ්බජිතොති භගවතො උච්චාකුලපරිදිපනවසෙන චුත්තං. ආලම්බණන්ති අවත්ථරිත්වා යානං. නිස්සයන්ති අල්ලියනං. උපනිස්සයන්ති අපස්සයනං.

39. ඉදානි යස්මා බ්‍රාහ්මණො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනලාභී තඤ්ච සන්තම්පි නිස්සයං න ජානාති. තෙනස්ස භගවා තඤ්ච නිස්සයං උත්තරිඤ්ච නියානපථං දස්සෙන්තො “ආකිඤ්චඤ්ඤ”න්ති ගාථමාහ. තත්ථ පෙක්ඛමානොති තං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්තිං සතො සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨහිත්වා ච අනිච්චාදිවසෙන පස්සමානො. නත්ථීති නිස්සයාති තං “නත්ථී කිඤ්චී”ති පවත්තං සමාපත්තිං ආරම්මණං කත්වා. තරස්ස ඔසන්ති තතො පභුති පවත්තාය විපස්සනාය යථානුරූපං චතුබ්බිධම්පි ඔසං තරස්ස. කථාහීති කථංකථාහි. තණ්හක්ඛයං නත්තමභාහිපස්සාති රත්තින්දිවං නිබ්බානං විභූතං කත්වා පස්ස. එතෙනස්ස දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරං කට්ඨෙසි.

නිද්දෙසෙ තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණං අභාවෙතීති ආකාසාලම්බණං කත්වා පවත්තමහග්ගතවිඤ්ඤාණං අභාවෙති අභාවං ගමෙති. විභාවෙතීති විවිධා අභාවං ගමෙති. අන්තරධාපෙතීති අදස්සනං ගමෙති. නත්ථී කිඤ්චීති පස්සතීති අන්තමසො භඩ්ගමත්තම්පිස්ස නත්ථීති පස්සති.

40. ඉදානි “කාමෙ පභායා”ති සුත්වා වික්ඛම්භනවසෙන අත්තනා පභීනෙ කාමෙ සම්පස්සමානො “සබ්බෙසු”ති ගාථමාහ. තත්ථ හිත්වා මඤ්ඤන්ති අඤ්ඤං තතො හෙට්ඨා ඡබ්බිධම්පි සමාපත්තිං හිත්වා. සඤ්ඤාවිමොක්ඛෙ පරමෙති සත්තසු සඤ්ඤාවිමොක්ඛෙසු උත්තමෙ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ. තිට්ඨෙ නු සො තත්ථ අනානුයාසීති සො පුග්ගලො තත්ථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනබ්‍රහ්මලොකෙ අවිගච්ඡමානො තිට්ඨෙය්‍ය නුති පුච්ඡති.

නිද්දෙසෙ අවිච්චමානොති අවිසුඡ්ඡමානො. අවිගච්ඡමානොති වියොගං
අනාපජ්ජමානො. අනන්තරධායමානොති අන්තරධානං අනාපජ්ජමානො.
අපරිභායමානොති අනන්තරා පරිභානං අනාපජ්ජමානො.

41-2. අථස්ස භගවා සට්ඨිකජ්ජසහස්සමත්තකංයෙව යානං අනුජානන්තො
චතුත්ථං ගාථමාහ. එවං තස්ස තත්ථ යානං සුත්වා ඉදානිස්ස සස්සතුච්ඡෙදභාවං
පුච්ඡන්තො “තිට්ඨෙ චෙ”ති ගාථමාහ. තත්ථ පුගම්පි වස්සානන්ති
අනෙකසඬ්ඛ්‍යම්පි වස්සානං, ගණනරාසින්ති අත්ථො. “පුගම්පි වස්සානි”තිපි
පායො. තත්ථ චිත්තේතිධ්‍යාත්තයෙන සාම්ච්චනස්ස පච්චත්තවචනං කාතබ්බං, පුගන්ති
වා එතස්ස බහුනීති අත්ථො චත්තබ්බො. “පුගානි”ති වාපි පයන්ති, පුරිමපායොයෙව
සබ්බසුත්තරො. තත්ථෙව සො සීති සියා විමුත්තොති සො පුග්ගලො
තත්ථෙවාකිඤ්ඤාදිඤ්ඤායතනෙ නානාදුක්ඛෙහි විමුත්තො සීතිභාවජ්ජන්තො භවෙය්‍ය,
නිබ්බානජ්ජන්තො සස්සතො හුත්වා තිට්ඨෙය්‍යාති අධිජ්ජායො. චචෙථ විඤ්ඤාණං
තථාවිධස්සාති “උදාහු තථාවිධස්ස විඤ්ඤාණං අනුපාදාය පරිනිබ්බායෙය්‍යා”ති
උච්ඡෙදං පුච්ඡති, “පටිසන්ධිග්ගහණත්ථං වාපි භවෙය්‍යා”ති පටිසන්ධිම්පි තස්ස
පුච්ඡති.

තස්ස විඤ්ඤාණං චවෙය්‍යාති තස්ස ආකිඤ්ඤාදිඤ්ඤායතනෙ උජ්ජන්තස්ස
විඤ්ඤාණං වුතිං පාපුණෙය්‍ය. උච්ඡිජ්ජෙය්‍යාති උච්ඡෙදං භවෙය්‍ය. විතස්සෙය්‍යාති
විනාසං පාපුණෙය්‍ය. න භවෙය්‍යාති අභාවං ගමෙය්‍ය. උපපන්තස්සාති
පටිසන්ධිවසෙන උපපන්තස්ස.

43. අථස්ස භගවා උච්ඡෙදසස්සතං අනුපගම්ම තත්ථුපපන්තස්ස අරියසාවකස්ස
අනුපාදාය පරිනිබ්බානං දස්සෙන්තො “අවච්චි යථා”ති ගාථමාහ. තත්ථ අත්ථං
පලෙතිති අත්ථං ගච්ඡති. න උපෙති සඬ්ඛන්ති “අසුකං නාම දිසං ගතො”ති
වොහාරං න ගච්ඡති. එවං මුනී නාමකායා විමුත්තොති එවං තත්ථ උජ්ජන්තො
සෙක්ඛමුනි පකතියා පුබ්බෙව රූපකායා විමුත්තො, තත්ථ චතුත්ථමග්ගං
නිබ්බත්තෙන්වා ධම්මකායස්ස පරිඤ්ඤාතත්තා පුන නාමකායාපි විමුත්තො
උභතොභාගවිමුත්තො ඛිණ්ණසවො හුත්වා අනුපාදානිබ්බානසඬ්ඛාතං අත්ථං පලෙති
න උපෙති සඬ්ඛං “බත්තියො වා බ්‍රාහ්මණො වා”ති එවමාදිකං.

නිද්දෙසෙ බිත්තාති චලිතා. උක්ඛිත්තාති අතිචලිතා. නුන්නාති පජ්චොටියා.
පණුන්නාති දුරිකතා. බම්භිතාති පටික්කමාපිතා. වික්ඛම්භිතාති න සන්තිකෙ කතා.

44. ඉදානි “අත්ථං පලෙති”ති සුත්වා තස්ස යොනියො
අත්ථමසල්ලක්ඛෙන්තො “අත්ථඬගතො සො”ති ගාථමාහ. තස්සත්ථො – සො
අත්ථඬගතො උදාහු නත්ථී, උදාහු චෙ සස්සනියා සස්සතභාවෙන අරොගො
අවිපරිණාමධම්මො සොති එවං තං මෙ මුනී සාධු ඛ්‍යාකරොහි. කිංකාරණා? තථා හි
තෙ විදිතො එස ධම්මොති.

නිද්දෙසෙ නිරුද්ධොති නිරොධං පත්තො. උච්ඡින්නොති උච්ඡින්නසන්නානො.
විනට්ඨොති විනාසං පත්තො.

45. අට්ඨස්ස භගවා තථා අවත්තබ්බතං දස්සෙන්නො “අත්ථඨගතස්සා”ති
ගාථමාහ. තත්ථ අත්ථඨගතස්සාති අනුපාදාපරිනිබ්බතස්ස. න පමාණමත්ථීති
රූපාදිපමාණං නත්ථී. යෙන නං වජ්ජුන්ති යෙන රාගාදිනා නං වදෙය්‍යං. සබ්බෙසු
ධම්මෙසුති සබ්බෙසු බන්ධාදිධම්මෙසු.

නිද්දෙසෙ අධිවචනානි වාති සිරිවඩ්ඪකො ධනවඩ්ඪකොතිආදයො හි
වචනමත්තංයෙව අධිකාරං කත්වා පවත්තා අධිවචනා නාම. අධිවචනානං පථා
අධිවචනපථා නාම. “අභිසඬ්ඛරොන්තීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා සඬ්ඛාරා”ති (සං.
නි. 3.79) එවං නිද්ධාරිත්වා සහෙතුකං කත්වා වුවිචමානා අභිලාපා නිරුත්ති නාම.
නිරුත්තිනං පථා නිරුත්තිපථා නාම. “තක්කො විතක්කො සඬ්ඛප්පො”ති (ධ. ස.
7) එවං තෙන තෙන පකාරෙන පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති නාම. පඤ්ඤත්තිනං
පථා පඤ්ඤත්තිපථා (ධ. ස. අට්ඨ. 101-108) නාම. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨමෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුට්ටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙ
ව චුත්තසදිසොව ධම්මාභිසමයො අභොසිති.

සද්ධම්මජපජ්ජොතිකාය චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

උපසිවමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. නන්දමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

46. සත්තමෙ නන්දසුත්තෙ – පය්මගාථායත්ථො – ලොකෙ බත්තියාදයොජනා
ආජීවකනිගණ්ඨාදිකෙ සන්ධාය “සත්ති ලොකෙ මුනයො”ති වදන්ති. තයිදං
කථංසුති කිං නු ඛො තෙ සමාපත්තිඤ්ඤාණාදිනා ඤාණෙන උපපන්නත්තා
ඤ්ඤාණුපපන්නං මුනි නො වදන්ති, එවංවිධං නු වදන්ති, උදාහු වෙ නානප්පකාරකෙන
ලුබ්ඪිවිතසඬ්ඛාතෙන ජීවිතෙනුපපන්නන්ති.

නිද්දෙසෙ අට්ඨසමාපත්තිඤ්ඤාණෙන වාති
පය්මජ්ඣානාදිඅට්ඨසමාපත්තිසම්පයුත්තඤ්ඤාණෙන වා. පඤ්චාභිඤ්ඤාඤ්ඤාණෙන
වාති පුබ්බෙනිවාසාදිජානනඤ්ඤාණෙන වා.

47. අට්ඨස්ස භගවා තදුභයම්පි පටික්ඛිපිත්වා මුනිං දස්සෙන්නො “න දිට්ඨියා”ති
ගාථමාහ.

48. ඉදානි “දිට්ඨාදිහි සුද්ධි”ති වදන්තානං වාදෙ කඬ්ඛාපහානත්ථං “යෙ
කෙවීමෙ”ති පුච්ඡති. තත්ථ අනෙකරූපෙනාති කොතූහලමඬ්ඨගලාදිනාපි. තත්ථ යතා
වරත්තාති තත්ථ සක්කායදිට්ඨියා ගුත්තා විහරන්තා.

49. අථස්ස තථා සුද්ධිඅභාවං දීපෙන්තො භගවා චතුත්ථං ගාථමාහ.

50. එවං “නාතරිංසු”ති සුත්වා ඉදානි යො අතරි, තං සොතුකාමො “යෙ කෙවිමෙ”ති පුච්ඡති. අථස්ස භගවා ඔසතිණ්ණමුඛෙන ජාතිජරාතිණ්ණෙ දස්සෙන්තො ඡට්ඨං ගාථමාහ.

51. තත්ථ නිවුතාති ඔවුටා පරියොනද්ධා. යෙ සීධාති යෙ සු ඉධ, එත්ථ ච සු-ඉති නිපාතමත්තං. තණ්හං පරිඤ්ඤායාති තීහි පරිඤ්ඤාහි තණ්හං පරිජානිත්වා. සෙසං සබ්බත්ථ පුබ්බෙ චුත්තනයත්තා පාකට්ඨෙව.

52. එවං භගවා අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසනං නිට්ඨාපෙසි,
දෙසනාපරියොසානෙ පන නන්දො භගවතො භාසිතං අභිනන්දමානො
එතාභිනන්දාමීති ගාථමාහ. ඉධාපි ච පුබ්බෙ චුත්තසදියො එව ධම්මාභිසමයො
අහොසිති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකාය චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

නන්දමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. හෙමකමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

53. අට්ඨමෙ හෙමකසුත්තෙ – යෙ මෙ පුබ්බෙ වියාකංසුති යෙ බාවරිආදයො පුබ්බෙ මය්හං සකං ලද්ධිං වියාකංසු. හුරං ගොතමසාසනාති ගොතමසාසනතො පුබ්බතරං. සබ්බං තං තක්කවච්චිනන්ති සබ්බං තං කාමචිතක්කාදිවච්චිනං.

යෙ චඤ්ඤෙ තස්ස ආචරියාති යෙ ච අඤ්ඤෙ තස්ස බාවරියස්ස ආචාරෙ සික්ඛාපකා ආචරියා. තෙ සකං දිට්ඨිත්ති තෙ ආචරියා අත්තනො දිට්ඨිං. සකං ඛන්තින්ති අත්තනො ඛමනං. සකං රුචින්ති අත්තනො රොචනං. විතක්කවච්චිනන්ති කාමචිතක්කාදිවිතක්කානං උප්පාදනං පුනප්පුනං පචත්තනං. සඬිකප්පවච්චිනන්ති කාමසඬිකප්පාදීනං වච්චිනං. ඉමානි ද්වෙ පදානි සබ්බසඬිගාහිකවසෙන චුත්තාති. ඉදානි කාමචිතක්කාදිකෙ සරූපතො දස්සෙතුං “කාමචිතක්කවච්චින”න්තිආදිනා නයෙන නවචිතක්කෙ දස්සෙසි.

54. තණ්හානිග්ගාතනන්ති තණ්හාවිනාසනං.

55-6. අථස්ස භගවා තං ධම්මං ආචික්ඛන්තො “ඉධා”ති ගාථාද්වයමාහ. තත්ථ එතදඤ්ඤාය යෙ සතාති එතං නිබ්බානං පදමච්චුතං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා”තිආදිනා (ධ. ප. 277; ථෙරගා. 676; කථා. 753) නයෙන විපස්සන්තා අනුපුබ්බෙන ජානිත්වා යෙ කායානුපස්සනාසතිආදීහි සතා. දිට්ඨධම්මාභිනිබ්බුතාති විදිතධම්මත්තා දිට්ඨධම්මා ච රාගාදිනිබ්බානෙන ච අභිනිබ්බුතා. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙව පුබ්බසදිසො එව ධම්මාභිසමයො අහොසිති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

හෙමකමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. තොදෙය්‍යමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

57. නවමෙ තොදෙය්‍යසුත්තෙ – විමොක්ඛො තස්ස කීදිසොති තස්ස කීදිසො විමොක්ඛො ඉච්ඡිතබ්බොති පුච්ඡති.

58. ඉදානිස්ස අඤ්ඤවිමොක්ඛාභාවං දස්සෙන්නො භගවා දුතියං ගාථමාහ. තත්ථ විමොක්ඛො තස්ස නාපරොති තස්ස අඤ්ඤො විමොක්ඛො නත්ථි.

59. එවං “තණ්හක්ඛයො එව විමොක්ඛො”ති වුත්තෙපි තමත්ථං අසල්ලක්ඛෙන්නො “නිරාසයො යො උද ආසයානො”ති පුන පුච්ඡති. තත්ථ උද පඤ්ඤකප්පිති උදාහු සමාපත්තිඤ්ඤාණාදිනා ඤාණෙන තණ්හාකප්පං වා දිට්ඨිකප්පං වා කප්පයති.

60. අථස්ස භගවා තං ආවික්ඛන්නො චතුත්ථං ගාථමාහ. තත්ථ කාමභවෙති කාමෙ ච භවෙ ච.

රූපෙ නාසිසතීති චතුසමුට්ඨානිකෙ රූපාරම්මණෙ ඡන්දරාගවසෙන න පත්ථෙති. සද්ධාදීසුපි එසෙව නයො. පලිබ්බාධට්ඨෙත රාගො එව කිඤ්චනං රාගකිඤ්චනං මදනට්ඨෙත වා. දොසකිඤ්චනාදීසුපි එසෙව නයො. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙව පුබ්බසදිසො එව ධම්මාභිසමයො අහොසිති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

තොදෙය්‍යමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. කප්පමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

61. දසමෙ කප්පසුත්තනිද්දෙසෙ – මජ්ඣෙ සරස්මිත්ති පුරිමපච්ඡිමකොට්ඨඤ්ඤාණාභාවතො මජ්ඣිමුතෙ සංසාරෙති වුත්තං හොති. තිට්ඨතන්ති තිට්ඨමානානං. යථාසිදං නාපරං සියාති යථා ඉදං දුක්ඛං පුන න භවෙය්‍ය.

ආගමනන්ති පුබ්බන්තතො ඉධාගමනං. ගමනන්ති ඉතො පරලොකගමනං. ගමනාගමනන්ති තද්දුහයවසෙන වුත්තං. කාලන්ති මරණකාලං. ගතීති නිබ්බන්ති. භවාභවොති භවතො භවො. චුති වාති භවතො වචනඤ්ච. උපපත්ති වාති වුත්තස්ස උපපත්ති ව. නිබ්බන්ති වාති පාතුභාවො ව. හෙදො වාති ඛන්ධහෙදො ව. ජාති වාති ජනනඤ්ච. ජරා වාති භානි ව. මරණඤ්චාති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස වාගො ව. පුරිමාපි කොටි න පඤ්ඤායතීති පුබ්බාපි කොටි නත්ථි න සංවිජ්ජති. තථා පච්ඡිමාපි කොටි.

එත්තකා ජාතියොති එතපරමා ජාතියො. වට්ඨං වත්තීති සංසාරපචත්ති. තතො පරං න වත්තතීති තතො උද්ධං නප්පවත්තති. හෙවං නත්ථිති එවං නත්ථි න සංවිජ්ජති. හි-ඉති නිපාතො. අනමතග්ගොයන්ති අයං සංසාරො අවිදිතග්ගො.

අවිජ්ජානීවරණානන්ති අවිජ්ජාය ආවරිතානං. තණ්හාසංයොජනානන්ති කාමරාගසඬ්ඛාතතණ්හාඛන්ධනබද්ධානං. සන්ධාවතන්ති කාමධාතුයා පුනප්පුනං ධාවන්තානං. සංසරතන්ති රූපාරූපධාතුයා සංසරන්තානං. දුක්ඛං පච්චනුභුතන්ති කායිකචෙතසිකදුක්ඛං අනුභුතං වින්දිතං. තිබ්බන්ති බහලං. බ්‍යසනන්ති අවධිසී විනාසො. කට්ඨි වධිසීතාති සුසානවධිසීතං. අලමෙවාති යුත්තමෙව. සබ්බසඬ්ඛාරෙසුති තෙභුමකසඬ්ඛාරෙසු. නිබ්බන්දිතුන්ති උක්කණ්ඨිතුං. විරජ්ජිතුන්ති විරාගං උප්පාදෙතුං. විමුච්චිතුන්ති මොචෙතුං. වට්ඨං වත්තිස්සතීති සංසාරපචත්තං තෙභුමකවට්ඨං අනාගතෙ පචත්තිස්සති. තතො පරං න වත්තිස්සතීති තතො උද්ධං අනාගතෙ සංසාරපචත්තං නප්පවත්තිස්සති. ජාතිභයෙති ජාතිං පටිච්ච උප්පජ්ජනකභයෙ. ජරාභයාදීසුපි එසෙව නයො.

62-3. අඨස්ස භගවා තමත්ථං බ්‍යාකරොත්තො උපරුපරිගාථායො අභාසී. දුතියගාථා වුත්තත්ථායෙව. තතියගාථාය අකිඤ්චනන්ති කිඤ්චනපටිපක්ඛං. අනාදානන්ති ආදානපටිපක්ඛං, කිඤ්චනාදානවූපසමන්ති වුත්තං හොති. අනාපරන්ති අපරපටිභාගදීපවිරහිතං, සෙට්ඨන්ති වුත්තං හොති.

64. චතුත්ථගාථාය න තෙ මාරස්ස පද්ධගුති තෙ මාරස්ස පද්ධවරා පරිවාරිකා සිස්සා න හොන්ති.

මහාජනං පාසෙ නියොජෙත්වා මාරෙතීති මාරො. අකුසලකම්මෙ නියුත්තත්තා කණ්හො. ඡසු දෙවලොකෙසු අධිපතිත්තා අධිපති. අකුසලානං ධම්මානං අන්තං ගතත්තා අන්තගු. පාපජනං න මුඤ්චතීති නමුචි. සතිවිජ්ජවාසප්පමත්තපුග්ගලානං ඤාතකොති පමත්තබන්ධු. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨමෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසෙසී, දෙසනාපරියොසානෙ ව පුබ්බසද්දිසොව ධම්මාභිසමයො අහොසීති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

කප්පමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ජතුකණ්ණිමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

65. එකාදසමෙ ජතුකණ්ණිසුත්තෙ – සුත්වානභං වීර අකාමකාමීන්ති අභං “ඉතිපි සො භගවා” තිආදිනා (පාරා. 1; දී. නි. 1.157, 255, 301; අ. නි. 6.10; සං. නි. 5.997) නයෙන වීර කාමානං අකාමනතො අකාමකාමීං බුද්ධං සුත්වා. අකාමමාගමන්ති නික්කාමං භගවන්තං පුච්ඡිතුං ආගතොමිහි. සභජනෙත්තාති සභජාතසබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණවක්ඛු. යථාතච්ඡන්ති යථාතථං. බුහි මෙති පුන යාවන්තො භණ්ති. යාවන්තො හි සභස්සක්ඛන්තුමිපි භණ්ණො, කො පන වාදො ද්වික්ඛන්තුං.

ඉතිපි සො භගවා අරභං සම්මාසම්බුද්ධොති ඉමෙසං පදානං අත්ථො භෙට්ඨා වුත්තොව. විජ්ජාහි පන චරණෙන ච සම්පන්නත්තා විජ්ජාවරණසම්පන්නො. තත්ථ විජ්ජාති තිස්සොපි විජ්ජා අට්ඨපි විජ්ජා. තිස්සො විජ්ජා භයභෙරවසුත්තෙ (ම. නි. 1.34 ආදයො) වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා, අට්ඨ අම්බට්ඨසුත්තෙ (දී. නි. 1.254 ආදයො). තත්ථ හි විපස්සනාඤාණෙන මනොමයිද්ධියා ච සභ ඡ අභිඤ්ඤා පරිග්ගහෙත්වා අට්ඨ විජ්ජා වුත්තා. චරණන්ති සීලසංචරො ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා භොජනෙ මත්තඤ්ඤාතා ජාගරියානුයොගො සත්ත සද්ධම්මා චත්තාරි රූපාවචරජ්ඣානානීති ඉමෙ පන්නරස ධම්මා වෙදිතබ්බා. ඉමෙයෙව හි පන්නරස ධම්මා යස්මා එතෙහි චරති අරියසාවකො ගච්ඡති අමතං දිසං, තස්මා “චරණ”න්ති වුත්තා. යථාහ – “ඉධ, මහානාම, අරියසාවකො සීලවා භොති” (ම. නි. 2.24) සබ්බං මජ්ඣිමපණ්ණාසකෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. භගවා ඉමාහි විජ්ජාහි ඉමිනා ච චරණෙන සමන්තාගතො, තෙන වුව්චති විජ්ජාවරණසම්පන්නොති. තත්ථ විජ්ජාසම්පදා භගවතො සබ්බඤ්ඤාතං පුරෙත්වා යීතා, චරණසම්පදා මහාකාරුණිකතං. සො සබ්බඤ්ඤාතාය සබ්බසත්තානං අත්ථානත්ථං ඤත්වා මහාකාරුණිකතාය අනත්ථං පරිවජ්ජෙත්වා අත්ථෙ නියොජෙති, යථා තං විජ්ජාවරණසම්පන්නො. තෙනස්ස සාවකා සුප්පට්ඨන්තා භොන්ති, නො දුප්පට්ඨන්තා, විජ්ජාවරණවිපන්නානඤ්ඤි සාවකා අත්තන්තපාදයො විය (පාරා. අට්ඨ. 1.1).

සොභනගමනත්තා සුන්දරං යානං ගතත්තා සම්මා ගතත්තා සම්මා ච ගදත්තා සුගතො. ගමනම්පි හි ගතන්ති වුව්චති. තඤ්ච භගවතො සොභනං පරිසුද්ධමනවජ්ජං. කිං පන තන්ති? අරියමග්ගො. තෙන භෙස ගමනෙන බෙමං දිසං අසජ්ජමානො ගතොති සොභනගමනත්තා සුගතො. සුන්දරඤ්චෙස යානං ගතො අමතං නිබ්බානන්ති සුන්දරං යානං ගතත්තාපි සුගතො. සම්මා ච ගතො තෙන තෙන මග්ගෙන පහිනෙ කිලෙසෙ පුන අපච්චාගච්ඡන්තො. වුත්තඤ්ඤෙතං –

“සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහිනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡන්ති සුගතො...පෙ.... අරහත්තමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහිනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡන්ති සුගතො” (මහානි. 38; වුළුනි. මෙත්තගුමාණවසුච්ඡානිද්දෙස 27).

සම්මා වා ගතො දීපඛිකරපාදමුලතො පභුති යාව බොධිමණ්ඩා තාව
සමතිංසපාරමීපුරිකාය සම්මා පටිපත්තියා සබ්බලොකස්ස භිතසුඛමෙව කරොන්තො
සස්සතං උච්ඡේදං කාමසුඛං අත්තකිලමථන්ති ඉමෙ ච අත්තෙ අනුපගච්ඡන්තො
ගතොති සම්මා ගතත්තාපි සුගතො. සම්මා වෙස ගදති යුත්තට්ඨානෙසු යුත්තමෙව
වාචං භාසතීති සම්මා ගදත්තාපි සුගතො.

තත්ත්වං සාධකසුත්තං –

“යං තථාගතො වාචං ජානාති අභූතං අතච්ඡං අනත්ථසංභිතං, සා ච
පරෙසං අප්පියා අමනාපා, න තං තථාගතො වාචං භාසති. යම්පි තථාගතො
වාචං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසංභිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා,
තම්පි තථාගතො වාචං න භාසති. යඤ්ච ඛො තථාගතො වාචං ජානාති භූතං
තච්ඡං අනත්ථසංභිතං, සා ච පරෙසං අප්පියා අමනාපා, තත්ත්වං කාලඤ්ඤ
තථාගතො හොති තස්සා වාචාය වෙය්‍යාකරණාය. යං තථාගතො වාචං
ජානාති අභූතං අතච්ඡං අනත්ථසංභිතං. සා ච පරෙසං පියා මනාපා, න තං
තථාගතො වාචං භාසති. යම්පි තථාගතො වාචං ජානාති භූතං තච්ඡං
අනත්ථසංභිතං, සා ච පරෙසං පියා මනාපා, තම්පි තථාගතො වාචං න භාසති.
යඤ්ච ඛො තථාගතො වාචං ජානාති භූතං තච්ඡං අනත්ථසංභිතං, සා ච පරෙසං
පියා මනාපා, තත්ත්වං කාලඤ්ඤ තථාගතො හොති තස්සා වාචාය
වෙය්‍යාකරණාය”ති (ම. නි. 2.86).

එවං සම්මා ගදත්තාපි සුගතොති වෙදිතබ්බො.

සබ්බථා විදිතලොකත්තා පන ලොකවිදු. සො භි භගවා සභාවතො සමුදයතො
නිරොධතො නිරොධුපායතොති සබ්බථා ලොකං අවෙදි අඤ්ඤාසි පටිච්ඡක්ඛි. යථාහ

—

“යත්ථ ඛො, ආචුසො, න ජායති න ජීයති න මීයති න වචති න
උපපජ්ජති, නාහං තං ගමනෙන ලොකස්ස අත්තං ඤාතෙය්‍යං දට්ඨෙය්‍යං
පත්තෙය්‍යන්ති වදාමි. න වාහං, ආචුසො, අප්පත්ථාව ලොකස්ස අත්තං
දුක්ඛස්ස අත්තකිරියං වදාමි. අපි වාහං, ආචුසො, ඉමස්මිංයෙව ඛ්‍යාමමත්තෙ
කළෙවරෙ සසඤ්ඤිමිහි සමනකෙ ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙමි ලොකසමුදයඤ්ච
ලොකනිරොධඤ්ච ලොකනිරොධගාමිනිඤ්ච පටිපදං (සං. නි. 1.107; අ. නි.
4.45).

“ගමනෙන න පත්තබ්බො, ලොකස්සන්තො කුදාවනං;
න ච අප්පත්ථා ලොකත්තං, දුක්ඛා අත්ථි පමොවනං.

“තස්මා භවෙ ලොකවිදු සුමෙධො, ලොකත්තගු වුසිතබ්බමචරියො;
ලොකස්ස අත්තං සමිතාවි ඤත්ථා, නාසිසති ලොකමිමං පරඤ්චා”ති. (සං.
නි. 1.107; අ. නි. 4.45);

අපි ව – තයො ලොකා සඬ්ඛාරලොකො සත්තලොකො ඕකාසලොකොති.
තත්ථ “එකො ලොකො සබ්බෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකා”ති (පටි. ම. 1.112)
ආගතට්ඨානෙ සඬ්ඛාරලොකො වෙදිතබ්බො. “සස්සනො ලොකොති වා
අසස්සනො ලොකොති වා”ති (දී. නි. 1.421; ම. නි. 1.269; සං. නි. 4.416; විභ. 937)
ආගතට්ඨානෙ සත්තලොකො.

“යාවතා චන්දිමසුරියා පරිහරන්ති, දිසා හන්ති විරොචමානා;
තාව සහස්සධා ලොකො, එත්ථ තෙ චත්තති වසො”ති. (ම. නි. 1.503) –

ආගතට්ඨානෙ ඕකාසලොකො. තම්පි හගවා සබ්බථා අවෙදි. තථා හිස්ස “එකො
ලොකො සබ්බෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකා. ද්වෙ ලොකා නාමඤ්ච රූපඤ්ච. තයො
ලොකා තිස්සො වෙදනා. චත්තාරො ලොකා චත්තාරො ආභාරා. පඤ්ච ලොකා
පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. ඡ ලොකා ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි. සත්ත ලොකා
සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො. අට්ඨ ලොකා අට්ඨ ලොකධම්මා. නව ලොකා නව
සත්තවාසා. දස ලොකා දසායතනානි. ද්වාදස ලොකා ද්වාදසායතනානි.
අට්ඨාරසලොකා අට්ඨාරස ධාතුයො”ති (පටි. ම. 1.112) අයං සඬ්ඛාරලොකොපි
සබ්බථා විදිතො.

යස්මා පනෙස සබ්බෙසම්පි සත්තානං ආසයං ජානාති, අනුසයං ජානාති, චරිතං
ජානාති, අධිමුත්තිං ජානාති, අප්පරජක්ඛෙ මහරජක්ඛෙ තික්ඛින්ද්‍රියෙ මුදින්ද්‍රියෙ,
ස්වාකාරෙ ද්වාකාරෙ, සුවිඤ්ඤාපයෙ දුවිඤ්ඤාපයෙ, හබ්බෙ අහබ්බෙ සත්තෙ
ජානාති. තස්මාස්ස සත්තලොකොපි සබ්බථා විදිතො. යථා ව සත්තලොකො, එවං
ඕකාසලොකොපි. තථා හෙස එකං චක්කවාලං ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච
යොජනානං ද්වාදස සතසහස්සානි චතුතිංස සතානි ව පඤ්ඤාසඤ්ච යොජනානි.
පරික්ඛෙපතො –

සබ්බං සතසහස්සානි, ඡත්තිංස පරිමණ්ඩලං;
දස වෙච සහස්සානි, අධිච්ඡිඨිසානි සතානි ව.

තත්ථ –

දුවෙ සතසහස්සානි, චත්තාරි නහුතානි ව;
එත්තකං බහලත්තෙන, සඬ්ඛාතායං වසුන්ධරා.

තස්සායෙව සන්ධාරකං –

චත්තාරි සතසහස්සානි, අට්ඨෙව නහුතානි ව;
එත්තකං බහලත්තෙන, ඡලං වාතෙ පතිට්ඨිතං.

තස්සාපි සන්ධාරකො –

නව සතසහස්සානි, මාලුතො නහමුග්ගතො;
සට්ඨි වෙව සහස්සානි, එසා ලොකස්ස සණ්ඨිති.

එවං සණ්ඨිතෙ චෙත්ථ යොජනානං –

චතුරාසිති සහස්සානි, අජ්ඣොගාල්ලො මහණ්ණවෙ;
අච්චුග්ගතො තාවදෙව, සිනෙරු පබ්බතුත්තමො.

තතො උපඩ්ඪුපඩ්ඨෙන, පමාණෙන යථාක්කමං;
අජ්ඣොගාල්ලුග්ගතා දිබ්බා, නානාරතනචිත්තිතා.

යුගන්ධරො ඊසධරො, කරචිකො සුදස්සනො;
නෙමින්ධරො චිතතකො, අස්සකණ්ණො ගිරි බ්‍රහා.

එතෙ සත්ත මහාසෙලා, සිනෙරුස්ස සමන්තතො;
මහාරාජානමාවාසා, දෙවයක්ඛනිසෙවිතා.

යොජනානං සතානුවචො, හිමවා පඤ්ච පබ්බතො;
යොජනානං සහස්සානි, තිණි ආයතචිත්ථතො.

චතුරාසිතිසහස්සෙහි, කුට්ඨි පටිමණ්ඩිතො;
තිපඤ්චයොජනක්ඛන්ධ-පරික්ඛෙපා නගච්ඡයා.

පඤ්ඤාසයොජනක්ඛන්ධ-සාබ්බයාමා සමන්තතො;
සතයොජනචිත්ථිණ්ණා, තාවදෙව ච උග්ගතා;
ජම්බු යස්සානුභාවෙන, ජම්බුදීපො පකාසිතො. (විසුද්ධි. 1.137; ධ. ස. අට්ඨ. 584);

යඤ්චෙනං ජම්බුයා පමාණං, එතදෙව අසුරානං චිත්තපාටලියා, ගරුළානං
සිම්බලිරුක්ඛස්ස, අපරගොයානෙ කදම්බස්ස, උත්තරකුරුසු කප්පරුක්ඛස්ස,
පුබ්බච්චදෙහෙ සිරිසස්ස, තාවතිංසෙසු පාරිච්ඡත්තකස්සානි. තෙනාහු පොරාණා –

“පාටලී සිම්බලී ජම්බු, දෙවානං පාරිච්ඡත්තකො;
කදම්බො කප්පරුක්ඛො ච, සිරිසෙන භවති සත්තමං.

“ද්වෙ අසිති සහස්සානි, අජ්ඣොගාල්ලො මහණ්ණවෙ;
අච්චුග්ගතො තාවදෙව, චක්කවාළසිලුවචයො;
පරික්ඛිපිත්වා තං සබ්බං, ලොකධාතුමයං යිතො”ති. (විසුද්ධි. 1.137; ධ. ස. අට්ඨ. 584);

තත්ථ චන්දමණ්ඩලං එකුනපඤ්ඤාසයොජනං, සූරියමණ්ඩලං
 පඤ්ඤාසයොජනං, තාවනිංසභවනං දසසහස්සයොජනං, තථා අසුරභවනං
 අවිච්ඡින්නානිරයො ජම්බුදීපො ච. අපරගොයානං සත්තසහස්සයොජනං. තථා
 පුබ්බවිදෙනො. උත්තරකුරු අට්ඨසහස්සයොජනො. එකමෙකො චෙත්ථ මහාදීපො
 පඤ්චසතපඤ්චසතපරිත්තදීපපරිවාරො. තං සබ්බමිපි එකං චක්කවාළං එකා
 ලොකධාතු. තදන්තරෙසු ලොකන්තරිකනිරයා. එවං අනන්තානි චක්කවාළානි
 අනන්තා ලොකධාතුයො භගවා අනන්තෙන බුද්ධඤ්ඤාණෙන අවෙදි අඤ්ඤාසි
 පටිච්ඡිකි. එවමස්ස ඔකාසලොකොපි සබ්බථා විදිතො. එවමිපි සබ්බථා
 විදිතලොකත්තා ලොකවිදු.

අත්තනො පන ගුණෙහි විසිට්ඨතරස්ස කස්සපි අභාවනො නත්ථි එතස්ස
 උත්තරොති අනුත්තරො. තථා භෙස සීලගුණෙනපි සබ්බං ලොකං අභිභවති
 සමාධි...පෙ.... පඤ්ඤා... විමුත්ති... විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනගුණෙනපි. සීලගුණෙනපි
 අසමො අසමසමො අප්පට්ඨො අප්පට්ඨාගො අප්පට්ඨුග්ගලො...පෙ....
 විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනගුණෙනපි. යථාහ – “න ඛො පනාහං පස්සාමි සදෙවකෙ
 ලොකෙ...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය අත්තනා සීලසම්පන්නතර”න්ති (සං. නි. 1.173;
 අ. නි. 4.21) විත්ථාරො.

එවං අග්ගපසාදසුත්තාදීනි (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90) “න මෙ ආචරියො
 අත්ථි”තිආදිකා (ම. නි. 1.285; මහාව. 11; කථා. 405; මි. ප. 4.5.11) ගාථායො ච
 විත්ථාරොතබ්බො.

පුරිසදම්මෙ සාරෙතිති පුරිසදම්මසාරථී, දමෙති විනෙතිති චුත්තං හොති. තත්ථ
 පුරිසදම්මාති අදන්තා දමෙතුං යුත්තා තිරච්ඡානපුරිසාපි මනුස්සපුරිසාපි
 අමනුස්සපුරිසාපි. තථා හි භගවතා තිරච්ඡානපුරිසාපි අපලාලො නාගරාජා වූළොදරො
 මහොදරො අග්ගිසිඛො ධුමසිඛො අරවාලො නාගරාජා ධනපාලකො හත්ථීති
 එවමාදයො දම්තා නිබ්බිසා කතා, සරණෙසු ච සීලෙසු ච පතිට්ඨාපිතා.
 මනුස්සපුරිසාපි
 සච්චකනිගණ්ඨපුත්තඅම්බට්ඨමාණවපොක්ඛරසානිසොණදන්තකුට්ටන්තාදයො.
 අමනුස්සපුරිසාපි ආලවකසුචිලොමඛරලොමයක්ඛසක්කදෙවරාජාදයො දම්තා
 විනිතා විචිත්රෙහි විනයනුපායෙහි. “අහං ඛො කෙසි පුරිසදම්මෙ සණ්ඨෙනපි විනෙමි,
 ඵරුසෙනපි විනෙමි, සණ්ඨඵරුසෙනපි විනෙමි”ති (අ. නි. 4.111) ඉදඤ්ඤෙත්ථ
 සුත්තං විත්ථාරොතබ්බං. අපි ච භගවා විසුද්ධසීලාදීනං පට්ඨානාදීනි
 සොනාපන්නාදීනඤ්ච උත්තරිමග්ගපට්ඨපදං ආචික්ඛන්තො දන්තෙපි දමෙතියෙව.

අථ වා අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථීති එකමෙවිදං අත්ථපදං. භගවා හි තථා
 පුරිසදම්මෙ සාරෙති, යථා එකපල්ලඬකෙනෙව නිසින්නා අට්ඨ දිසා අසප්පමානා
 ධාවන්ති. තස්මා “අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථී”ති වූච්චති. “හත්ථිදම්මකෙන,
 හික්ඛවෙ, හත්ථි දම්මො සාරිතො එකංයෙව දිසං ධාවති”ති ඉදඤ්ඤෙත්ථ සුත්තං (ම.
 නි. 3.312) විත්ථාරොතබ්බං.

වීරියවානි අරියමග්ගෙන සබ්බපාපකෙහි විරතො. පහුනි පහු. විසවිති පරසන්තානෙ විරියුප්පාදකො. අලමත්තොති සමත්ථවිත්තො.

විරතොති අරියමග්ගෙන විරතත්තා ආයතිං අප්පට්ඨිසන්ධිකො. සබ්බපාපකෙහි නිරයදුක්ඛං අතිව්වානි ආයතිං අප්පට්ඨිසන්ධිතාය නිරයදුක්ඛං අතිව්ව යිතො. වීරියවාසොති වීරියනිකෙතො. සො වීරියවානි සො බිණ්ණාසවො “වීරියවා” ති වත්තබ්බතං අරහති. පධානවා වීරො තාදීති ඉමානි පනස්ස ථුතිව්වනානි. සො හි පධානවා මග්ගජ්ඣානපධානෙන, වීරො කිලෙසාරිවිද්ධංසනසමත්ථතාය, තාදි නිබ්බිකාරතාය පවුච්චතෙ තථත්තාති තථාරූපො “වීරියවා” ති පවුච්චති.

තෙ කාමකාමීනොති එතෙ රූපාදිවත්ථුකාමෙ ඉච්ඡන්තා. රාගරාගීනොති රාගෙන රඤ්ජිතා. සඤ්ඤාසඤ්ඤිතොති රාගසඤ්ඤාය සඤ්ඤිතො. න කාමෙ කාමෙතීති රූපාදිවත්ථුකාමෙ න පත්ථෙති. අකාමොති කාමෙහි විරහිතො. නික්කාමොති නික්කන්තකාමො.

සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණන්ති තියද්ධගතං සබ්බනෙය්‍යපථං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤා, තස්ස භාවො සබ්බඤ්ඤාතා, සබ්බඤ්ඤාතා එව ඤාණං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං, සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණසංඛාරතං නෙත්තඤ්ච වාසනාය සහ කිලෙසෙ පරාජෙත්වා ජිත්තතා ජිනභාවො ව අපුබ්බං අවර්මං අපුරෙ අපච්ඡා එකස්මිං බණ්ණ එකස්මිං කාලෙ උප්පන්නො පුබ්බන්තතො උද්ධං පන්නොති උප්පන්නො.

66. තෙජ් තෙජසාති තෙජෙන සමන්තාගතො තෙජසා අභිභුය්‍ය. යමහං විජඤ්ඤං ජාතිජරාය ඉධ විජ්ජහානන්ති යං අහං ජාතිජරාය පහානභූතං ධම්මං ඉධෙව ජානෙය්‍යං.

ජගතීති පථවී. සබ්බං ආකාසගතන්ති සකලං ආකාසෙ පවත්තං පත්ථං. තමගතන්ති තමමෙව තමගතං අන්ධකාරං යථා ගුථගතං මුත්තගතන්ති. අභිච්ඡව්වානි නාසෙත්වා. අන්ධකාරං විධමිත්වානි වක්ඛුච්ඤ්ඤාණුප්පත්තිනිවාරකං අන්ධකාරං පලාපෙත්වා. ආලොකං දස්සයිත්වානි සූරියාලොකං දස්සයිත්වා. ආකාසෙති අජටාකාසෙ. අන්තලික්ඛෙති අන්තරධාතුසමත්ථතුව්ච්ඡාකාසෙ. ගගනපථෙති දෙවතානං ගමනමග්ගෙ ගච්ඡති. සබ්බං අභිසංඛාරසමුදයන්ති සකලං කම්මං සමුදයං උප්පාදං, තණ්හන්ති අත්ථො. කිලෙසතමං අවිජ්ජන්ධකාරං විධමිත්වානි කිලෙසතමසංඛාරතං අඤ්ඤාණං අවිජ්ජන්ධකාරං නිහරිත්වා නාසෙත්වා. ඤාණාලොකං පඤ්ඤාලොකං දස්සයිත්වා. වත්ථුකාමෙ පරිජානිත්වානි රූපාදිවත්ථුකාමෙ ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාය ජානිත්වා. කිලෙසකාමෙ පහායාති උපතාපනසංඛාරතෙ කිලෙසකාමෙ පහානපරිඤ්ඤාය පජහිත්වා.

67. අථස්ස භගවා තං ධම්මං ආවික්ඛන්තො උපරූපරිගාථායො අභාසී. තත්ථ නෙක්ඛම්මං දට්ඨු ඛෙමතොති නිබ්බානඤ්ච නිබ්බානගාමිනිඤ්ච පටිපදං “ඛෙම” න්ති දිස්වා. උග්ගහිතන්ති තණ්හාවසෙන දිට්ඨිවසෙන ගහිතං. නිරත්තං වානි

නිරස්සිතබ්බං වා, මුඤ්චිතබ්බන්ති චුත්තං හොති. මා තෙ විජ්ජිත්ථාති මා තෙ අහොසි. කිඤ්චනන්ති රාගාදිකිඤ්චනං, තම්පි තෙ මා විජ්ජිත්ථ.

මුඤ්චිතබ්බන්ති මුඤ්චිත්වා න පුන ගහෙතබ්බං. විජ්ජිතබ්බන්ති චජිතබ්බං. විනොදෙතබ්බන්ති බිජිතබ්බං. බ්‍යන්තිකාතබ්බන්ති විගතන්තං කාතබ්බං. අනභාවං ගමෙතබ්බන්ති අනු අනු අභාවං ගමෙතබ්බං.

68-9. පුබ්බෙති අතීතෙ සඬබ්බරෙ ආරබ්භ උප්පන්නකිලෙසා. බ්‍රාහ්මණාති හගවා ජතුකණ්ණිං ආලපති. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨෙව.

එවං හගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකූටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙ ව පුබ්බසදිසො එව ධම්මාභිසම්මයො අහොසිති.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

ජතුකණ්ණිමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. හද්‍රාවුධමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

70. ද්වාදසමෙ හද්‍රාවුධසුත්තෙ – ඔකඤ්ජහන්ති ආලයං ජහං. තණ්හවිජ්ජන්ති තණ්හාකායවිජ්ජං. අනෙජන්ති ලොකධම්මෙසු නික්කම්පං. නන්දිඤ්ජහන්ති අනාගතරූපාදිපත්ථනාජහං. එකා එව හි සා තණ්හා, ථුතිවසෙන ඉධ නානප්පකාරතො චුත්තා. කප්පඤ්ජහන්ති දුට්ඨං කප්පජහං. අභියාවෙති අතිවිය යාවාම්. සුත්වාන නාගස්ස අපනම්ස්සන්ති ඉතොති නාගස්ස තව හගවතො වචනං සුත්වා ඉතො පාසාණකචෙතියතො බහුජනා පක්කම්ස්සන්තිති අධිජ්ජායො.

යෙ උපසුපාදානාති තණ්හාදිට්ඨිති උපගන්ත්වා ගහිතා. චෙතසො අධිට්ඨානාති විත්තෙ පතිට්ඨිතා. අභිනිවෙසානුසයාති පතිට්ඨහිත්වා ආගන්ත්වා සයිතා.

71. ජනපදෙහි සඬගතාති අඬගාදිහි ජනපදෙහි ඉධ සමාගතා. වියාකරොහීති ධම්මං දෙසෙහි.

සඬගතාති එතෙ බත්තියාදයො එකීභූතා. සමාගතාති චුත්තප්පකාරෙහි ජනපදෙහි ආගතා. සමොහිතාති රාසිභූතා. සන්තිපතිතාති අධියොගා.

72. අථස්ස ආසයානුලොමෙන ධම්මං දෙසෙන්නො හගවා උපරුපරිගාථායො අහාසි. තත්ථ ආදානතණ්හන්ති රූපාදීනං ආදායිකං ගහණතණ්හං, තණ්හුපාදානන්ති චුත්තං හොති. යං යඤ්ඤි ලොකස්මිමුපාදියන්තිති එතෙසු උද්ධාදිභෙදෙසු යං යං ගණ්හන්ති. තෙනෙව මාරො අත්වෙති ජන්තුන්ති තෙනෙව උපාදානපච්චයනිබ්බත්තකම්මාභිසඬබාරනිබ්බත්තවසෙන පටිසන්ධික්ඛන්ධමාරො තං සත්තං අනුගච්ජති.

73. තස්මා පජානන්ති තස්මා එතමාදීනවං අනිච්චාදිවසෙන වා සඬ්ඛාරෙ
 පජානන්තො. ආදානසත්තෙ ඉති පෙක්ඛමානො, පජං ඉමං මච්චුධෙය්‍යො
 විසත්තන්ති ආදානඛිට්ඨයෙන ආදානෙසු රූපාදීසු සත්තෙ සඬ්ඛලොකෙ ඉමං පජං
 මච්චුධෙය්‍යො ලග්ගං පෙක්ඛමානො, ආදානසත්තෙ වා ආදානාහිනිච්චිධෙය්‍යො පුග්ගලෙ
 ආදානසඬ්ඛගහෙතුඤ්ච ඉමං පජං මච්චුධෙය්‍යො ලග්ගං තතො චිතික්කමිතුං අසමත්ථං
 ඉති පෙක්ඛමානො කිඤ්චනං සඬ්ඛලොකෙ න උපාදියෙථාති. සෙසං සඬ්ඛත්ථ
 පාකට්ඨෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුට්ටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙ
 ව පුබ්බසදියො එව ධම්මාභිසමයො අහොසිති.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය වූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

භද්‍රාචුඨසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. උදයමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

74. තෙරසමෙ උදයසුත්තෙ – අඤ්ඤාචිමොක්ඛන්ති පඤ්ඤානුභාවනිජ්ඣානං
 තං විමොක්ඛං පුච්ඡති.

පඨමෙනපි ඤානෙන ඤායීති

චිත්තක්කච්චාරපීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තෙන පඤ්චඬ්ඛිකෙන

පඨමජ්ඣානෙන ඤායතීති ඤායී. දුතියෙනාති

පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තෙන. තතියෙනාති

සුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තෙන. චතුත්ථෙනාති

උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තෙන. සචිත්තක්කසච්චාරොනපි ඤානෙන ඤායීති

චතුත්තනායපඤ්චකනායෙසු පඨමජ්ඣානෙන සචිත්තක්කසච්චාරොනපි ඤානෙන

ඤායතීති ඤායී. අචිත්තක්කච්චාරමත්තෙනාති පඤ්චකනායෙ දුතියෙන ඤානෙන.

අචිත්තක්කච්චාරොනාති දුතියතනියාදිඅවසෙසඤානෙන. සප්පීතිකෙනාති

පීතිසම්පයුත්තෙන දුකතිකඤානෙන. නිජ්ජීතිකෙනාති පීතිවිරහිතෙන

තදවසෙසඤානෙන. සාතසහගතෙනාති සුඛසහගතෙන තිකචතුත්තකඤානෙන.

උපෙක්ඛාසහගතෙනාති චතුත්තකපඤ්චකෙන. සුඤ්ඤතෙනපීති

සුඤ්ඤතචිමොක්ඛසම්පයුත්තෙන. අනිමිත්තෙනපීති අනිච්චනිමිත්තං ධූවනිමිත්තං

අනිමිත්තඤ්ච උග්ගාටෙත්වා පටිලද්ධෙන අනිමිත්තෙනපි ඤානෙන ඤායතීති

ඤායී. අප්පණ්ණිතෙනපීති මග්ගාගමනවසෙන පණ්ණිං සොධෙත්වා පරියාදිගිත්වා

ඵලසමාපත්තිවසෙන අප්පණ්ණිතෙනපි. ලොකියෙනපීති ලොකියෙන

පඨමදුතියතනියචතුත්ථෙන.

ලොකුත්තරොනපීති තෙනෙව ලොකුත්තරසම්පයුත්තෙන. ඤානරතොති

ඤානෙසු අභිරතො. එකත්තමනුයුත්තොති එකත්තං එකිභාවං අනුයුත්තො

පයුත්තො. සදත්ථගරුකොති සකත්ථගරුකො, ක-කාරස්සායං ද-කාරො කතො.

සදන්ද්‍රෝණි ව අරහත්තං වෙදිතබ්බං. තඤ්ඤි අත්තූපනිබ්බද්ධට්ඨයෙන අත්තානං අවිජ්ජනට්ඨයෙන අත්තනො පරමත්ථට්ඨයෙන ව අත්තනො අත්ථත්තා සකත්ථොති වුවවති. ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනවසෙන සකත්ථගරුකො, “නිබ්බානගරුකො” ති එකෙ. අරජොති නික්කිලෙසො. චිරජොති විගතකිලෙසො. නිරජොති අපනිතකිලෙසො, “චිතරජො” තිපි පායො, සොයෙවත්ථො. රජාපගතොති කිලෙසෙහි දුරිභූතො. රජවිජ්ජනොති කිලෙසජ්ජනො. රජවිජ්ජයුත්තොති කිලෙසෙහි මුත්තො.

පාසාණකෙ වෙනියෙති පාසාණපිට්ඨෙ පාරායනසුත්තන්තදෙසිතට්ඨානෙ. සබ්බොස්සුක්කපටිජ්ජස්සද්ධත්තාති සබ්බෙසං කිලෙසඋස්සුක්කානං පටිජ්ජස්සද්ධත්තා, නාසිතත්තා ආසිනො.

කිව්වාකිව්වන්ති “ඉදං කත්තබ්බං, ඉදං න කත්තබ්බ”න්ති එවං මනසා වින්තෙතබ්බං. කරණියාකරණියන්ති කායද්වාරෙන අවස්සං ඉදං කරණියං, ඉදං න කරණියන්ති එවං කරණියාකරණියං. පභීනන්ති විස්සට්ඨං. වසිජ්ජත්තොති පගුණභාවජ්ජත්තො.

75. අථ භගවා යස්මා උදයො චතුත්ථජ්ඣානලාභී, තස්මාස්ස පටිලද්ධඤ්ඤානවසෙන නානස්පකාරනො අඤ්ඤාචිමොක්ඛං දස්සෙන්තො උපරුපරිගාථමාහ. තත්ථ පහානං කාමච්ඡන්දානන්ති යදිදං පයමං ඤානං නිබ්බත්තෙන්තස්ස කාමච්ඡන්දපහානං, තම්පි අඤ්ඤාචිමොක්ඛන්ති පබ්බුම්. එවං සබ්බපදානි යොජෙතබ්බානි.

යා විත්තස්ස අකල්‍යානාති විත්තස්ස ගිලානභාවො. ගිලානො හි අකල්ලකොති වුවවති. විනයෙපි චුත්තං – “නාහං, භන්තෙ, අකල්ලකො” ති (පාරා. 151). අකම්මඤ්ඤාතාති විත්තගෙලඤ්ඤසඬ්ඛානොව අකම්මඤ්ඤාතාකාරො. ඔලියනාති ඔලියනාකාරො. ඉරියාපථිකවිත්තඤ්ඤි ඉරියාපථං සන්ධාරෙත්තුං අසක්කොන්තං රුක්ඛෙ වග්ගුලි විය බීලෙ ලග්ගිතථාණිකවාරකො විය ව ඔලියති, තස්ස තං ආකාරං සන්ධාය “ඔලියනා” ති චුත්තං. දුතියපදං උපසග්ගවසෙන වඬ්ඪිතං. ලීනාති අවිජ්ජාරිකතාය පටිකුට්තං. ඉතරෙ ද්වෙ ආකාරභාවනිද්දෙසා. ථීනන්ති සජ්ජිපිණ්ඩො විය අවිජ්ජාරිකතාය සනභාවෙන ධීතං. ථීයනාති ආකාරනිද්දෙසො. ථීයිතභාවො ථීයිතත්තං, අවිජ්ජාරවසෙනෙව ථද්ධතාති අත්ථො (ධ. ස. අට්ඨ. 1162).

76. උපෙක්ඛාසතිසංසුද්ධන්ති චතුත්ථජ්ඣානඋපෙක්ඛාසතිහි සංසුද්ධං. ධම්මකක්කපුරෙජවන්ති ඉමිනා තස්මිං චතුත්ථජ්ඣානචිමොක්ඛෙ යත්වා ඤානඬ්ඛානි විපස්සිත්වා අධිගතං අරහත්තචිමොක්ඛං වදති. අරහත්තචිමොක්ඛස්ස හි මග්ගසම්පයුත්තසම්මාසඬ්ඛකජ්ජාදිභෙදො ධම්මකක්කො පුරෙජවො භොති. තෙනාහ “ධම්මකක්කපුරෙජව”න්ති. අවිජ්ජාය පහෙදනන්ති එතමෙව ව අඤ්ඤාචිමොක්ඛං අවිජ්ජාපහෙදනසඬ්ඛානං නිබ්බානං නිස්සාය ජාතත්තා කාරණොපවාරෙන “අවිජ්ජාය පහෙදන”න්ති බ්බුම්ති.

යා චතුත්තේ ඤානෙ උපෙක්ඛාති එත්ථ උපපත්තිනො ඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා,
සමං පස්සති අපක්ඛපතිතා හුත්වා පස්සතීති අත්ථො. උපෙක්ඛනාති
ආකාරනිද්දෙසො. අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනාති උපසග්ගවසෙන පදං වඩ්ඪිතං. විත්තසමනාති
විත්තස්සෙකග්ගභාවො. විත්තප්පස්සද්ධතාති විත්තස්ස උනාතිරිත්තවජ්ජිතභාවො.
මජ්ඣිමනිකාති විත්තස්ස මජ්ඣෙ ධීතභාවො.

77. එවං අවිජ්ජාපහෙදවචනෙන චුත්තං නිබ්බානං සුත්වා “තං කිස්ස
විජ්ජහානෙන චුච්චති”ති පුච්ඡන්තො “කිංසු සංයොජනො”ති ගාථමාහ. තත්ථ කිංසු
සංයොජනොති කිංසංයොජනො. විචාරණන්ති විචාරණකාරණං. කිස්සස්ස
විජ්ජහානෙනාති කිංනාමකස්ස අස්ස ධම්මස්ස විජ්ජහානෙන.

78. අථස්ස භගවා තමත්ථං බ්‍යාකරොන්තො “නන්දිසංයොජනො”ති ගාථමාහ.
තත්ථ විතක්කස්සාති කාමවිතක්කාදිකො විතක්කො අස්ස.

79. ඉදානි තස්ස නිබ්බානස්ස මග්ගං පුච්ඡන්තො “කථං සතස්සා”ති ගාථමාහ.
තත්ථ විඤ්ඤාණන්ති අභිසම්බාරවිඤ්ඤාණං.

80.

අථස්ස මග්ගං කථෙන්නො භගවා “අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ඤා”ති ගාථමාහ. තත්ථ එවං
සතස්සාති එවං සතස්ස සම්පජානස්ස. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙ
ව පුබ්බසදිසොව ධම්මාභිසමයො අහොසීති.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

උදයමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. පොසාලමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

81. චුද්දසමෙ පොසාලසුත්තෙ – යො අතීතං ආදිසතීති යො භගවා අත්තනො ව
පරෙසඤ්ච “එකම්පි ජාති”න්තිආදිහෙදං අතීතං ආදිසති.

එකම්පි ජාතින්ති එකම්පි පටිසන්ධිමූලකං චුතිපරියොසානං එකභවපරියාපන්නං
බන්ධසන්නානං. එස නයො ද්වෙපි ජාතියොතිආදීසු. අනෙකෙපි
සංවට්ටකප්පෙතිආදීසු පන පරිභායමානො කප්පො සංවට්ටකප්පො, තදා සබ්බෙසං
බ්‍රහ්මලොකෙ සන්නිපතනතො. වඩ්ඪමානො කප්පො විවට්ටකප්පො, තදා
බ්‍රහ්මලොකතො සත්තානං විවට්ටනතො. තත්ථ සංවට්ටෙන සංවට්ටට්ඨායී ගහිතො
හොති තංමූලකත්තා, විවට්ටෙන ව විවට්ටට්ඨායී. එවඤ්ඤි සති යාති තාති
“චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, කප්පස්ස අසඬ්ඛොය්‍යානි. කතමානි චත්තාරි? සංවට්ටො
සංවට්ටට්ඨායී විවට්ටො විවට්ටට්ඨායී”ති චුත්තානි (අ. නි. 4.156), තානි

පරිග්ගහිතානි භොත්ති. සංවට්ටකප්පෙ විවට්ටකප්පෙති ච කප්පස්ස අද්ධං ගහෙත්වා
 චුත්තං. සංවට්ටවිවට්ටකප්පෙති සකලං කප්පං ගහෙත්වා චුත්තං. කථං අනුස්සරති
 චෙ? අමුත්‍රාසින්නිආදිනා නයෙන. තත්ථ අමුත්‍රාසින්නි අමුමිහි සංවට්ටකප්පෙ අහං
 අමුමිහි භවෙ වා යොනියා වා ගතියා වා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා වා සත්තාවාසෙ වා
 සත්තනිකායෙ වා ආසිං. එවංනාමොති තිස්සො වා චුස්සො වා. එවංගොත්තොති
 කච්චානො වා කස්සපො වා. ඉදමස්ස අතීතභවෙ අත්තනො
 නාමගොත්තානුස්සරණවසෙන චුත්තං. සචෙ පන තස්මිං කාලෙ අත්තනො
 චණ්ණසම්පත්තිං වා ලුඛපණ්ණිචිතභාවං වා සුඛදුක්ඛඛ්‍යුලතං වා
 අප්පායුකදීඝායුකභාවං වා අනුස්සරිතුකාමො, තම්පි අනුස්සරතියෙව. තෙනාහ –
 “එවංචණ්ණො එවමායුපරියන්තො”ති. තත්ථ එවංචණ්ණොති ඔදානො වා සාමො
 වා. එවමාහාරොති සාලිමංසොදනාහාරො වා පචත්තඵලභොජනො වා. එවං
 සුඛදුක්ඛපට්ඨංචෙදීති අනෙකප්පකාරොන කායිකචෙතසිකානං
 සාමිසනිරාමිසාදිප්පභෙදානං වා සුඛදුක්ඛානං පට්ඨංචෙදී. එවමායුපරියන්තොති එවං
 වස්සසතපරමායුපරියන්තො වා චතුරාසිති කප්පසහස්සපරමායුපරියන්තො වා.

සො තතො චුතො අමුත්‍ර උදපාදින්නි සො අහං තතො භවතො යොනිතො
 ගතිතො විඤ්ඤාණට්ඨිතිතො සත්තාවාසතො සත්තනිකායතො වා චුතො පුන
 අමුකස්මිං නාම භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ
 සත්තනිකායෙ වා උදපාදිං. තත්‍රාපාසින්නි අථ තත්‍රාපි භවෙ යොනියා ගතියා
 විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා පුන අභොසිං.
 එවංනාමොතිආදිචුත්තනයමෙව.

අපි ච – යස්මා අමුත්‍රාසින්නි ඉදං අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස යාවදිච්ඡකං
 අනුස්සරණං. සො තතො චුතොති පටිතිවත්තන්තස්ස පච්චචෙක්ඛණං. තස්මා
 ඉධුපපන්නොති ඉමිස්සා ඉධුපපත්තියා අනන්තරමෙවස්ස උපපත්තිට්ඨානං සන්ධාය
 අමුත්‍ර උදපාදින්නි ඉදං චුත්තන්ති චෙදිතඛිඛං. තත්‍රාපාසින්නි එවමාදි පනස්ස තත්‍රා
 ඉමිස්සා උපපත්තියා අත්තරෙ උපපත්තිට්ඨානෙන නාමගොත්තාදීනං
 අනුස්සරණදස්සන්තථං චුත්තං. සො තතො චුතො ඉධුපපන්නොති ස්වාහං තතො
 අනන්තරුපපත්තිට්ඨානතො චුතො ඉධ අසුකස්මිං නාම ඛත්තියකුලෙ වා
 බ්‍රාහ්මණකුලෙ වා නිබ්බත්තො.

ඉතිති එවං. සාකාරං සඋද්දෙසන්ති නාමගොත්තවසෙන සඋද්දෙසං,
 චණ්ණාදිවසෙන සාකාරං. නාමගොත්තෙන හි සත්තො “තිස්සො කස්සපො”ති
 උද්දිසියති, චණ්ණාදිහි “ඔදානො සාමො”ති නානත්තතො පඤ්ඤායති. තස්මා
 නාමගොත්තං උද්දෙසො, ඉතරෙ ආකාරාති. පුබ්බෙනිවාසන්ති පුබ්බෙ අතීතජාතීසු
 නිවුට්ඨක්ඛන්ධා පුබ්බෙනිවාසො. නිවුට්ඨාති අප්ඤ්ඤාචුට්ඨා අනුභූතා අත්තනො
 සත්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා, නිවුට්ඨධම්මා වා. නිවුට්ඨාති ගොචරනිවාසෙන
 නිවුට්ඨා, අත්තනො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා, පරිච්ඤ්ඤාණෙන
 විඤ්ඤාතාපි වා ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු. තෙ බුද්ධානංයෙව ලබ්භන්ති. තං

පුබ්බෙනිවාසං ආදිසති කථෙති. පරෙසං අතීතන්ති අඤ්ඤාසං පරපුග්ගලානං පුබ්බෙනිවාසං එකමිපි ජාතින්තිආදිනා නයෙන ආදිසති.

මහාපදානියසුත්තන්තන්ති මහාපුරිසානං අපදානනියුත්තං මහාපදානසුත්තං (දී. නි. 2.1 ආදයො). මහාසුදස්සනියසුත්තන්තන්ති මහාසුදස්සනස්ස සම්පත්තියුත්තං මහාසුදස්සනසුත්තං (දී. නි. 2.241 ආදයො). මහාගොචින්දියසුත්තන්තන්ති මහාගොචින්ද්‍රාග්මණස්ස අපදානනියුත්තං මහාගොචින්දසුත්තං (දී. නි. 2.293 ආදයො). මාසදෙවියසුත්තන්තන්ති මසදෙවරඤ්ඤා අපදානනියුත්තං මසදෙවසුත්තං (ම. නි. 2.308 ආදයො). සතානුසාරිඤ්ඤාණං හොතීති පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිසම්පයුත්තඤ්ඤාණං හොති.

යාවතකං ආකඨබ්බතී යත්තකං ඤාතුං ඉච්ඡති, තත්තකං ජාතිස්සාමීති ඤාණං පෙසෙති. අඨස්ස දුබ්බලපත්තපුටෙ පක්ඛන්දනාරාධො විය අප්පට්භනං අනිවාරිතං ඤාණං ගච්ඡති. තෙන යාවතකං ආකඨබ්බතී, තාවතකං අනුස්සරති. බොධිජන්ති බොධියා මූලෙ ජානං. ඤාණං උප්පජ්ජතීති චතුග්ගඤාණං උප්පජ්ජති. අයමන්තිමා ජාතීති තෙන ඤාණෙන ජාතිමූලස්ස පහිනන්තා පුන “අයමන්තිමා ජාති, නත්ථිදානි පුනබ්භවො”ති (දී. නි. 2.31) අපරමිපි ඤාණං උප්පජ්ජති. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණන්ති එත්ථ උපරි “සත්තාන”න්ති පදං ඉධෙව ආහරිත්වා සත්තානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණන්ති යොජෙතබ්බං. පරානි ච අපරානි ච “පරාපරානී”ති චත්තබ්බෙ සන්ධිවසෙන රො-කාරං කත්වා “පරොපරානී”ති වුච්චති. පරොපරානං භාවො පරොපරියං, පරොපරියමෙව පරොපරියත්තං, වෙනෙය්‍යසත්තානං සද්ධාදීනං පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං පරොපරියත්තං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස ඤාණං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං, ඉන්ද්‍රියානං උත්තමානුත්තමභාවඤාණන්ති අත්ථො. “ඉන්ද්‍රියවරොවරියත්තඤාණං”න්තිපි පාඨො, වරානි ච අවරානි ච වරොවරියානි, වරොවරියානං භාවො වරොවරියත්තන්ති යොජෙතබ්බං. අවරියානීති ච උත්තමානීති අත්ථො. අථ වා – පරානි ච ඔපරානි ච පරොපරානි, තෙසං භාවො පරොපරියත්තන්ති යොජෙතබ්බං. ඔපරානීති ච ඔරානීති වුත්තං හොති, ලාමකානීති අත්ථො “පරොපරායස්ස සමෙව්ව ධම්මා”තිආදීසු (අ. නි. 4.5; සු. නි. 479) විය. “ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ ඤාණං”න්ති භුමිමවචනෙනපි පාඨො (පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.68).

තථාගතස්සානි යථා විපස්සිආදයො පුබ්බකා ඉසයො ආගතා, තථා ආගතස්ස. යථා ච තෙ ගතා, තථා ගතස්ස. තථාගතබ්බලන්ති අඤ්ඤාහි අසාධාරණං තථාගතස්සෙව බලං. යථා වා පුබ්බබුද්ධානං බලං පුඤ්ඤස්සයසම්පත්තියා ආගතං, තථා ආගතබ්බලන්තිපි අත්ථො. තත්ථ දුට්ඨං තථාගතස්ස බලං කායබ්බලඤ්ච ඤාණබ්බලඤ්ච. තෙසු කායබ්බලං භත්ථිකුලානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්ඤෙතං පොරාණෙහි –

“කාළාවකඤ්ච ගඨගෙය්‍යං, පණ්ඩරං තම්බපිඨගලං;

ගන්ධම්බගලහෙමඤ්ච, උපොසථජද්දන්තිමෙ දසා’’ති. (ම. නි. අට්ඨ. 1.148; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.22; අ. නි. අට්ඨ. 3.10.21; විහ. අට්ඨ. 760; උදා. අට්ඨ. 75; පටි. ම. අට්ඨ. 2.2.44);

යදෙනං පකතිහත්ථිග්ගණනාය හත්ථිනං කොට්ඨසහස්සස්ස, පුරිසගණනාය දසන්තං පුරිසකොට්ඨසහස්සානං බලං හොති, ඉදං තාව තථාගතස්ස කායබලං. ඤාණබලං පන මහාසීහනාදෙ (ම. නි. 1.146 ආදයො) ආගතං දසබලඤාණං චතුචෙසාරජ්ජඤාණං අට්ඨසු පරිසාසු අකම්පනඤාණං චතුයොනිපරිච්ඡෙදකඤාණං පඤ්චගතිපරිච්ඡෙදකඤාණං සංයුත්තකෙ (සං. නි. 2.33-34) ආගතානි තෙසත්තති ඤාණානි සත්තසත්තති ඤාණානීති එවං අඤ්ඤානිපි අනෙකානි ඤාණසහස්සානි, එතං ඤාණබලං නාම. ඉධාපි ඤාණබලමෙව අධිජ්ජෙතං, ඤාණඤ්ඨි අකම්පියට්ඨෙන උපට්ඨිතකට්ඨෙන ච බලන්ති (පටි. ම. අට්ඨ. 2.2.44) වුත්තං.

සත්තානං ආසයානුසයෙ ඤාණන්ති එත්ථ රූපාදීසු බන්ධෙසු ඡන්දරාගෙන සත්තා විසත්තාති සත්තා. වුත්තඤ්ඤෙනං හගවතා –

“රූපෙ බො, රාධ, යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්ත සත්තො තත්ත විසත්තො, තස්මා ‘සත්තො’ති වුච්චති. වෙදනාය... සඤ්ඤාය... සඬ්ඛාරෙසු... විඤ්ඤාණෙ යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්ත සත්තො තත්ත විසත්තො, තස්මා ‘සත්තො’ති වුච්චති’’ති (සං. නි. 3.161; මහානි. 7).

අක්ඛරවිත්තකා පන අත්ථං අවිචාරෙන්වා “නාමමත්තමෙත”න්ති ඉච්ඡන්ති. යෙපි අත්ථං විචාරෙන්ති, තෙ සත්වයොගෙන සත්තාති ඉච්ඡන්ති. තෙසං සත්තානං ආසයන්ති නිස්සයන්ති එත්ථාති ආසයො, මිච්ඡාදිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨියා වා කාමාදීහි නෙක්ඛම්මාදීහි වා පරිභාවිතස්ස විත්තසන්තානස්සෙතං අධිවචනං. සත්තසන්තානෙ අනුසෙත්ති අනුපවත්තන්තීති අනුසයා, ථාමගතානං කාමරාගාදීනං එතං අධිවචනං. ආසයො ච අනුසයො ච ආසයානුසයො. ජාතිග්ගහණෙන ච ද්වන්දසමාසවසෙන ච එකවචනං වෙදිතබ්බං. යස්මා වරිතාධිමුත්තියො ආසයානුසයසඬ්ගහිතා, තස්මා උද්දෙසෙ වරිතාධිමුත්තියු ඤාණානි ආසයානුසයඤාණෙනෙව සඬ්ගහෙන්වා “ආසයානුසයෙ ඤාණ”න්ති වුත්තං.

යමකපාටිභීරෙ ඤාණන්ති එත්ථ අග්ගික්ඛන්ධඋදකධාරාදීනං අපුබ්බං අවර්මං සකිංයෙව පවත්තිතො යමකං, අස්සද්ධියාදීනං පටිපක්ඛධම්මානං හරණතො පාටිභීරං, යමකඤ්ච තං පාටිභීරඤ්චාති යමකපාටිභීරං.

මහාකරුණාසමාපත්තියා ඤාණන්ති එත්ථ පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං හදයකම්පනං කරොතීති කරුණා, කිනාති වා පරදුක්ඛං හිංසති විනාසෙතීති කරුණා, කිරියති වා දුක්ඛිතෙසු ඵරණවසෙන පසාරියතීති කරුණා, ඵරණකම්මවසෙන කම්මගුණවසෙන ච මහතී කරුණා මහාකරුණා, සමාපජ්ජන්ති එතං මහාකාරුණිකාති සමාපත්ති,

මහාකරුණා ව සා සමාපත්ති වාති මහාකරුණාසමාපත්ති, තස්සං
මහාකරුණාසමාපත්තියං. තං සම්පයුත්තං වා ඤාණං.

සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං අනාවරණඤාණන්ති එත්ථ පඤ්චනෙය්‍යපථප්පහෙදං
සබ්බං අඤ්ඤාසීති සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤස්ස භාවො සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤා
එව ඤාණං සබ්බඤ්ඤානාඤාණන්ති වත්තබ්බෙ සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණන්ති වුත්තං.
සඬ්ඛතාසඬ්ඛතාදිහෙදා සබ්බධම්මා හි සඬ්ඛාරො විකාරො ලක්ඛණං නිබ්බානං
පඤ්ඤත්තීති පඤ්චෙව නෙය්‍යපථා හොන්ති. ආවජ්ජනපටිබද්ධත්තා එව හි නත්ථි
තස්ස ආවරණන්ති තදෙව අනාවරණඤාණන්ති වුව්වති (පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.68).

සබ්බත්ථ අසඬ්ඛමජ්ජපටිභතමනාවරණඤාණන්ති එත්ථ
අතීතානාගතපච්චුප්පන්තෙසු අසඬ්ඛං සඬ්ඛවිරහිතං අජ්ජපටිභතං පටිපක්ඛවිරහිතං
හුත්වා පවත්තං ආවරණවිරහිතං ඤාණං.

අනාගතම්පි ආදිසත්ති –

“ඉමස්මිං හද්දකෙ කප්පෙ, තයො ආසිංසු නායකා;
අහමෙතරහි සම්බුද්ධො, මෙත්තෙය්‍යො වාපි හෙස්සති” ති. ව –

“අසීතිවස්සසහස්සායුකෙසු, හික්ඛෙව, මනුස්සෙසු මෙත්තෙය්‍යො නාම
භගවා ලොකෙ උප්පජ්ජිස්සති අරහං සම්මාසම්බුද්ධො
විජ්ජාවරණසම්පන්නො” ති ව (දී. නි. 3.107) –

“අථ බො, හික්ඛෙව, සඬ්ඛො නාම රාජා යො සො යුපො රඤ්ඤා
මහාපනාදෙන කාරාපිතො, තං යුපං උස්සාපෙත්වා අජ්ඣාචසිත්වා තං දත්වා
විස්සජ්ජිත්වා සමණබ්‍රාහ්මණකපණද්ධිකවණ්ඛකයාවකානං දානං දත්වා
මෙත්තෙය්‍යස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස සන්තිකෙ
කෙසමස්සුං ඔහාරෙත්වා කාසායාති වත්ථාති අවිජාදෙත්වා අගාරස්මා
අනගාරියං පබ්බජිස්සති” ති ව (දී. නි. 3.108) –

“අනාගතෙ අට්ඨිස්සරො නාම පච්චෙකසම්බුද්ධො භවිස්සති” ති (මි. ප.
4.1.3) ව, “සුමනිස්සරො නාම පච්චෙකසම්බුද්ධො භවිස්සති” ති ව –

ආදිනා නයෙන දෙවදත්තාදීනං අනාගතං ආවික්ඛති. පච්චුප්පන්තම්පි ආදිසත්ති ඉදං
පාකට්ඨමෙව.

82. විභූතරූපසඤ්ඤිස්සාති සමතික්කන්තරූපසඤ්ඤිස්ස.
සබ්බකායජ්ජහාසිනොති තදඬ්ඛවික්ඛම්භනවසෙන සබ්බරූපකායජ්ජහාසිනො,
පහීනරූපභවපටිසන්ධිකස්සාති අධිජ්ජායො. නත්ථි කිඤ්චිති පස්සනොති
විඤ්ඤාණාභාවදස්සනෙන “නත්ථි කිඤ්චි” ති පස්සනො,
ආකිඤ්චඤ්ඤායනලාභිනොති වුත්තං හොති. ඤාණං සක්කානුප්පවිජාමීති සක්කාති

භගවන්තං ආලපන්තො ආහ. තස්ස පුග්ගලස්ස ඤාණං පුච්ඡාමි, කිදිසං
ඉච්ඡිතබ්බන්ති. කථං නෙය්‍යාති කථංඤ්ව සො නෙතබ්බො, කථමස්ස උත්තරිඤ්ඤාණං
උප්පාදෙතබ්බන්ති.

කතමා රූපසඤ්ඤාති එත්ථ රූපසඤ්ඤාති සඤ්ඤාසීසෙන
චුත්තරූපාවචරකුමානඤ්ඤෙව නදාරම්මණඤ්ඤෙව. රූපාවචරකුමානම්පි හි රූපන්ති
චුච්චති “රූපි රූපානි පස්සති” තිආදීසු (ධ. ස. 248; පටි. ම. 1.209). තස්ස
ආරම්මණම්පි “ඛනිද්ධා රූපානි පස්සති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි” තිආදීසු (ධ. ස.
223). තස්මා ඉධ රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤාති එවං සඤ්ඤාසීසෙන
රූපාවචරකුමානස්සෙනං අධිවචනං. රූපං සඤ්ඤා අස්සාති රූපසඤ්ඤා, රූපමස්ස
නාමන්ති චුත්තං හොති. එවං පථවිකසිණාදිභෙදස්ස නදාරම්මණස්ස චෙනං
අධිවචනන්ති චෙදිතබ්බං. ඉධ පන කුසලවිපාකකිරියවසෙන පඤ්චදසකුමානසංඛාරා
රූපසඤ්ඤා එව අධිප්පෙනා. රූපාවචරසමාපත්තිං සමාපන්තස්ස වාති
රූපාවචරකුසලජ්ඣානසමාපත්තිං සමාපන්තස්ස. උපපන්තස්ස වාති
විපාකජ්ඣානවසෙන තස්මිං භවෙ උපපන්තස්ස. දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වාති
ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ කිරියාකුමානං සමාපජ්ජිත්වා සුඛං උප්පාදෙත්වා
විහරන්තස්ස. අරූපසමාපත්තියොති ආකාසානඤ්ඤායතනාදීනි. පටිලද්ධස්සාති
උප්පාදෙත්වා ධීතස්ස. රූපසඤ්ඤා විභූතා හොන්තීති රූපසඤ්ඤා අපගතා හොන්ති.
විගතාති විනාසිතා. “අභාවිතා” තිපි පායො, සුන්දරො.

තදඛිගසමතික්කමාති තදඛිගප්පභානවසෙන අතික්කමෙන.
වික්ඛම්භනප්පභානෙන පභීනොති අරූපජ්ඣානපටිලාභෙන වික්ඛම්භනෙන
පභීනො. තස්ස රූපකායොති තස්ස අරූපසමාපත්තිපටිලාභිනො අරූපපුග්ගලස්ස
රූපාවචරකායො.

ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති එත්ථ නාස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අත්තමසො
සංඛිගමන්තම්පි අස්ස අවසිට්ඨං නත්ථීති චුත්තං හොති. අකිඤ්චනස්ස භාවො
ආකිඤ්චඤ්ඤං, ආකාසානඤ්ඤායතනවිඤ්ඤාණාපගමස්සෙනං අධිවචනං, තං
ආකිඤ්චඤ්ඤං අධිට්ඨානට්ඨෙන ඉමස්සා සඤ්ඤාය ආයතනන්ති
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, ආකාසෙ පවත්තිතවිඤ්ඤාණාපගමාරම්මණස්ස
කුමානස්සෙනං අධිවචනං. විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනසමාපත්තිං සතො සමාපජ්ජිත්වාති
තං විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනං සතොකාරී හුත්වා සමාපජ්ජිත්වා. තතො චුට්ඨන්තිත්වාති
සතොකාරී හුත්වා තාය සමාපත්තියා චුට්ඨාය. තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණන්ති තං
ආකාසෙ පවත්තිතං මහග්ගතවිඤ්ඤාණං. අභාවෙතීති විනාසෙති. විභාවෙතීති විවිධා
නාසෙති. අත්තරධාපෙතීති අදස්සනං ගමෙති.

කථං සො නෙතබ්බොති සො පුග්ගලො කෙනප්පකාරෙන ජාතිතබ්බො.
විනෙතබ්බොති නානාවිධෙන ජාතිතබ්බො. අනුනෙතබ්බොති පුනප්පුනං විත්තෙන
කථං ගමයිතබ්බො.

83.

අප්පස්ස භගවා තාදිසෙ පුග්ගලෙ අත්තනො අප්පට්භනඤාණං පකාසෙත්වා තං ඤාණං බ්‍යාකාතුං ගාථමාහ. තත්ථ විඤ්ඤාණට්ඨිතියො සබ්බා, අභිජානං තථාගතොති අභිසම්බාරවසෙන චතස්සො පටිසන්ධිවසෙන සත්තාති එවං සබ්බා විඤ්ඤාණට්ඨිතියො අභිජානන්තො තථාගතො. තිට්ඨන්තමෙනං ජානාතීති කම්මාභිසම්බාරවසෙන තිට්ඨමෙනං පුග්ගලං ජානාති – ‘ආයතිං අයං එවංගතිකො භවිස්සති’ති. ධිමුත්තන්ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාදීසු අධිමුත්තං. තප්පරායණන්ති තම්මයං.

විඤ්ඤාණට්ඨිතියොති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස යානාති සවිඤ්ඤාණකා බන්ධා එව. තත්ථ සෙය්‍යථාපිති නිදස්සනත්ථෙ නිපාතො යථා මනුස්සාති අත්ථො. අපරිමාණෙසුපි හි චක්කවාලෙසු අපරිමාණානං මනුස්සානං චණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන ද්වෙපි එකසදිසා නත්ථි. යෙපි හි කත්ථවි යමකභාතරො චණ්ණෙන වා සණ්ඨාතෙන වා සදිසා භොන්ති. තෙපි ආලොකිතවිලොකිතාදීහි විසදිසාව භොන්ති. තස්මා “නානත්තකායා”ති වුත්තා. පටිසන්ධිසඤ්ඤා පන නෙසං තිහෙතුකාපි දුහෙතුකාපි අහෙතුකාපි භොති. තස්මා “නානත්තසඤ්ඤිනො”ති වුත්තා. එකච්චෙ ව දෙවාති ඡ කාමාවචරදෙවා. තෙසු හි කෙසඤ්චි කායො නීලො භොති, කෙසඤ්චි පිතකාදිචණ්ණො. සඤ්ඤා පන නෙසං තිහෙතුකාපි දුහෙතුකාපි භොති, අහෙතුකා න භොති. එකච්චෙ ව විනිපාතිකාති චතුඅපායවිනිමුත්තා පුනබ්බසුමානා යක්ඛිනී පියඨිකරමානා චුස්සමිත්තා ධම්මගුත්තාති එවමාදයො අඤ්ඤෙ ව වෙමානිකා පෙතා. එතෙසඤ්චි ඔදාතකාළමඬිගුරච්ඡවිසාමචණ්ණාදිවසෙන චෙව කිසපුලුරස්සදීඝවසෙන ව කායො නානා භොති, මනුස්සානං විය තිහෙතුකදුහෙතුකාහෙතුකවසෙන සඤ්ඤාපි. තෙ පන දෙවා විය න මහෙසක්ඛා, කපණමනුස්සා විය අප්පෙසක්ඛා දුල්ලභසාසවිජාදනා දුක්ඛපිළිතා විහරන්ති. එකච්චෙ කාළපක්ඛෙ දුක්ඛිතා ජුණ්භපක්ඛෙ සුඛිතා භොන්ති, තස්මා සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා විනිපාතිකාති වුත්තා. යෙ පනෙත්ථ තිහෙතුකා, තෙසං ධම්මාභිසමයොපි භොති පියඨිකරමානාදීනං විය.

බ්‍රහ්මකායිකාති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානො. පයමාහිනිබ්බත්තාති තෙ සබ්බෙපි පයමජ්ඣානෙන නිබ්බත්තා. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා පන පරිත්තෙන, බ්‍රහ්මපුරොහිතා මජ්ඣිමෙන, කායොව නෙසං විජ්ජාරිකතරො භොති. මහාබ්‍රහ්මානො පණිතෙන, කායො පන නෙසං අතිවිජ්ජාරිකතරො භොති. ඉති තෙ කායස්ස නානත්තා, පයමජ්ඣානවසෙන සඤ්ඤාය එකත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනොති වුත්තා. යථා ව තෙ, එවං චතුසු අපායෙසු සත්තා. නිරයෙසු හි කෙසඤ්චි ගාවුතං, කෙසඤ්චි අඨ්ඨයොජනං, කෙසඤ්චි තිගාවුතං අත්තභාවො භොති, දෙවදත්තස්ස පන යොජනසතිකො ජාතො. තීරච්ඡානෙසුපි කෙවි බුද්දකා භොන්ති, කෙවි මහන්තා. පෙත්තිවිසයෙසුපි කෙවි සට්ඨිහත්ථා, කෙවි අසිතිහත්ථා භොන්ති, කෙවි සුවණ්ණා, කෙවි දුබ්බණ්ණා. තථා කාලකඤ්චිකා අසුරා. අපි චෙත්ථ දීඝපිට්ඨිකපෙතා නාම සට්ඨියොජනිකාපි භොන්ති. සඤ්ඤා පන සබ්බෙසම්භි

අකුසලවිපාකාහේතුකාව හොති. ඉති ආපායිකාපි නානත්තකායා
එකත්තසඤ්ඤිතොති සඬ්ඛං ගච්ඡන්ති.

ආහස්සරාති දණ්ඩඋක්කාය අච්චි විය එතෙසං සරිරතො ආහා ඡිජ්ජිත්වා
ඡිජ්ජිත්වා පතන්ති විය සරති විසරතීති ආහස්සරා. තෙසු පඤ්චකනයෙ
දුතියතතියජ්ඣානද්වයං පරිත්තං භාවෙත්වා උපපන්නා පරිත්තාහා නාම හොන්ති.
මජ්ඣිමං භාවෙත්වා උපපන්නා අප්පමාණාහා නාම හොන්ති. පඤ්ඤාං භාවෙත්වා
උපපන්නා ආහස්සරා නාම හොන්ති. ඉධ පන උක්කට්ඨපරිවිජේදවසෙන සබ්බෙ
ගහිතා. සබ්බෙසඤ්ඤි තෙසං කායො එකවිජ්ජාරොව හොති, සඤ්ඤා පන
අවිතක්කවිචාරමත්තා ව අවිතක්කඅවිචාරා වාති නානා.

සුභකිණ්ණාති සුහෙන වොකිණ්ණා, සුහෙන සරිරප්පභාවණ්ණෙන එකග්ගනාති
අත්ථො. එතෙසඤ්ඤි න ආහස්සරානං විය ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පහා ගච්ඡති.
චතුක්කනයෙ තතියස්ස පඤ්චකනයෙ චතුක්කස්ස පරිත්තමජ්ඣිමපඤ්ඤාස්ස
ඤ්ඤාස්ස වසෙන පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්ණා නාම හුත්වා නිබ්බත්තන්ති.
ඉති සබ්බෙපි තෙ එකත්තකායා වෙච චතුත්ථජ්ඣානසඤ්ඤාය එකත්තසඤ්ඤිතො
වාති වෙදිතබ්බං. වෙහස්ඵලාපි චතුත්ථවිඤ්ඤාණට්ඨිතිමෙව භජන්ති. අසඤ්ඤාසත්තා
විඤ්ඤාණාහවා එත්ථ සඬ්ඛං න ගච්ඡන්ති, සත්තාවාසෙසු ගච්ඡන්ති.

සුද්ධාවාසා විචට්ටපක්කො යිතා, න සබ්බකාලිකා, කප්පසතසහස්සමපි
අසඬ්ඛොයාමපි බුද්ධසුඤ්ඤෙ ලොකෙ න උප්පජ්ජන්ති.
සොළසකප්පසහස්සබ්බත්තරෙ බුද්ධෙසු උප්පන්නෙසුයෙව උප්පජ්ජන්ති.
ධම්මවක්කපචත්තිස්ස (සං. නි. 5.1081; මහාව. 13; පටි. ම. 2.30) භගවතො
බත්ථාවාරසදිසා හොන්ති. තස්මා නෙව විඤ්ඤාණට්ඨිතිං, න ච සත්තාවාසං භජන්ති.
මහාසීවත්ථෙරො පන “න ඛො පන සො, සාරිපුත්ත, ආවාසො සුලභරූපො, යො
මයා අනාවුට්ඨපුබ්බො ඉමිනා දිසෙන අද්ධුනා අඤ්ඤත්තු සුද්ධාවාසෙහි දෙවෙහිති
ඉමිනා සුත්තෙන (ම. නි. 1.160) සුද්ධාවාසාපි චතුත්ථවිඤ්ඤාණට්ඨිතිං
චතුත්ථසත්තාවාසඤ්ඤෙව භජන්ති” ති වදති, තං අප්පට්ඨාහිතත්තා සුත්තස්ස
අනුඤ්ඤාතං (අ. නි. අට්ඨ. 3.7.44-45; පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.21).

සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමාති එත්ථ සබ්බසොති සබ්බාකාරොන,
සබ්බාසං වා අනවසෙසානන්ති අත්ථො. රූපසඤ්ඤානන්ති සඤ්ඤාසීසෙන
චුත්තරූපාවචරජ්ඣානානඤ්ඤෙව තදාරම්මණානඤ්ඤෙව. රූපාවචරජ්ඣානමපි හි
රූපන්ති චුච්චති “රූපී රූපානි පස්සති” තිආදීසු (ධ. ස. 248; පටි. ම. 1.209), තස්ස
ආරම්මණමපි “බහිද්ධා රූපානි පස්සති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී” තිආදීසු (ධ. ස.
223). තස්මා ඉධ “රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා” ති එවං සඤ්ඤාසීසෙන
චුත්තරූපාවචරජ්ඣානස්සෙතං අධිවචනං. රූපං සඤ්ඤා අස්සාති රූපසඤ්ඤා,
රූපමස්ස නාමන්ති චුත්තං හොති. එවං පට්ඨිකසිණාදිහෙදස්ස තදාරම්මණස්ස වෙනං
අධිවචනන්ති වෙදිතබ්බං.

සමතික්කමාති විරාගා නිරොධා ව. කිං චුත්තං හොති? එතාසං
 කුසලවිපාකකිරියවසෙන පඤ්චදසන්තං ඤානසංඛිඛාතානං රූපසඤ්ඤානං
 එතෙසඤ්ච පථවීකසිණාදිවසෙන අට්ඨන්තං ආරම්මණසංඛිඛාතානං රූපසඤ්ඤානං
 සංඛිඛාතානෙත අනවසෙසානං වා විරාගා ව නිරොධා ව විරාගහෙතු වෙව
 නිරොධහෙතු ව ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. න හි සක්කා සංඛිඛසො
 අනතික්කන්තරූපසඤ්ඤානං එතං උපසම්පජ්ජ විහරිතුන්ති. තත්ථ යස්මා
 ආරම්මණෙ අවිරත්තස්ස සඤ්ඤාසමතික්කමො න හොති, සමතික්කන්තාසු ව
 සඤ්ඤාසු ආරම්මණං සමතික්කන්තමෙව හොති. තස්මා ආරම්මණසමතික්කමං
 අවත්වා –

“තත්ථ කතමා රූපසඤ්ඤා? රූපාවචරසමාපත්තිං සමාපන්නස්ස වා
 උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා සඤ්ඤා සඤ්චානනා
 සඤ්චානිතත්තං, ඉමා චුච්චන්ති රූපසඤ්ඤායො. ඉමා රූපසඤ්ඤායො
 අතික්කන්තො හොති චිතික්කන්තො සමතික්කන්තො, තෙන චුච්චති
 සංඛිඛසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා”ති –

එවං විභඩ්ගෙ (විභ. 602) සඤ්ඤානංයෙව සමතික්කමො චුත්තො. යස්මා පන
 ආරම්මණසමතික්කමෙන පත්තඛිඛා එතා සමාපත්තියො, න එකස්මිංයෙව
 ආරම්මණෙ පඨමජ්ඣානාදීනි විය, තස්මා අයං ආරම්මණසමතික්කමවසෙනාපි
 අත්ථවණ්ණනා කතාති වෙදිතඛිඛා.

පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඩ්ගමාති චක්ඛාදීනං චත්ථුනං රූපාදීනං ආරම්මණානඤ්ච
 පටිසාතෙන උප්පන්නා සඤ්ඤා පටිසසඤ්ඤා, රූපසඤ්ඤාදීනං එතං අධිවචනං.
 යථාහ – “තත්ථ කතමා පටිසසඤ්ඤා? රූපසඤ්ඤා සද්දසඤ්ඤා ගන්ධසඤ්ඤා
 රසසඤ්ඤා ඵොට්ඨඛිඛසඤ්ඤා, ඉමා චුච්චන්ති පටිසසඤ්ඤායො”ති (විභ. 603).
 තාසං කුසලවිපාකානං පඤ්චන්තං අකුසලවිපාකානං පඤ්චන්තන්ති සංඛිඛසො
 දසන්තං පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඩ්ගමා පහානා අසමුප්පාදා, අප්පචත්තිං කත්වාති
 චුත්තං හොති.

කාමඤ්චෙතා පඨමජ්ඣානාදීනි සමාපන්නස්සාපි න සන්ති, න හි තස්මිං සමයෙ
 පඤ්චද්වාරවසෙන චිත්තං පවත්ති, එවං සන්තෙපි අඤ්ඤත්ථ පහිනානං
 සුඛදුක්ඛානං චතුත්ථජ්ඣාතෙ විය සක්කායදිට්ඨාදීනං තතියමග්ගෙ විය ව
 ඉමස්මිංයෙව ඤානෙ උස්සාහජනනත්ථං ඉමස්ස ඤානස්ස පසංසාවසෙන එතාසං
 එත්ථ වචනං වෙදිතඛිඛං. අථ වා – කිඤ්චාපි තා රූපාවචරං සමාපන්නස්ස න සන්ති,
 අථ බො න පහිනත්තා න සන්ති, න හි රූපවිරාගාය රූපාවචරභාවනා සංවත්ති,
 රූපායත්තා ව එතාසං පවත්ති, අයං පන භාවනා රූපවිරාගාය සංවත්ති. තස්මා තා
 එත්ථ “පහිනා”ති චත්තුං වට්ඨති. න කෙවලඤ්ච චත්තුං, එකංසෙනෙව එවං
 ධාරොතුම්පි වට්ඨති. තාසඤ්ච ඉතො පුබ්බෙ අප්පහිනත්තායෙව “පඨමජ්ඣානං
 සමාපන්නස්ස සද්දො කණ්ටකො”ති (අ. නි. 10.72) චුත්තො භගවතා. ඉධ ව
 පහිනත්තායෙව අරූපසමාපත්තීනං ආනෙඤ්ජතා සන්තවිමොක්ඛතා ව චුත්තා –

“ආලාමො ව කාලාමො අරූපං සමාපන්නො පඤ්චමත්තානි සකට්ඨතානි නිස්සාය නිස්සාය අතික්කන්තානි නෙව අද්දස, න පන සද්දං අස්සොසී”ති (දී. නි. 2.192).

නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරානි නානත්තෙ ගොචරෙ පවත්තානං සඤ්ඤානං, නානත්තානං වා සඤ්ඤානං. යස්මා හි එතා –

“තත්ථ කතමා නානත්තසඤ්ඤා? අසමාපන්නස්ස මනොධාතුසමඬ්ඨිගිස්ස වා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසමඬ්ඨිගිස්ස වා සඤ්ඤා සඤ්ජානනා සඤ්ජානිතත්තං, ඉමා චූච්චන්ති නානත්තසඤ්ඤායො”ති (විහ. 604) –

එවං විහඬිගෙ විහජිත්වා චූත්තාව ඉධ අධිජ්ජෙතා අසමාපන්නස්ස මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුසමඬ්ඨිගිතා සඤ්ඤා රූපසද්දාදිභෙදෙ නානත්තෙ නානාසභාවෙ ගොචරෙ පවත්තන්ති. යස්මා චෙතා අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා ද්වාදස අකුසලසඤ්ඤා එකාදස කාමාවචරකුසලවිපාකසඤ්ඤා ද්වෙ අකුසලවිපාකසඤ්ඤා එකාදස කාමාවචරකිරියසඤ්ඤානි එවං චතුචත්තාලීසමිපි සඤ්ඤා නානත්තා නානාසභාවා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසදිසා, තස්මා “නානත්තසඤ්ඤා”ති චූත්තා. තාසං සබ්බසො නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා අනාවජ්ජනා අසමන්තාභාරා අපච්චවෙක්ඛණා. යස්මා තා නාවජ්ජති න මනසිකරොති න පච්චවෙක්ඛති, තස්මාති චූත්තං හොති.

යස්මා චෙත්ථ පුරිමා රූපසඤ්ඤා පටිසසඤ්ඤා ව ඉමිනා ඤානෙන නිබ්බත්තෙ භවෙපි න විජ්ජන්ති, පගෙව තස්මිං භවෙ ඉමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරණකාලෙ, තස්මා තාසං “සමතික්කමා අත්ථඬිගමා”ති ද්වෙධාපි අභාවොයෙව චූත්තො. නානත්තසඤ්ඤාසු පන යස්මා අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා නව කිරියසඤ්ඤා දස අකුසලසඤ්ඤානි, ඉමා සත්තවිසති සඤ්ඤා ඉමිනා ඤානෙන නිබ්බත්තෙ භවෙ විජ්ජන්ති, තස්මා තාසං “අමනසිකාරා”ති චූත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ත්වාපි හි ඉමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරන්තො තාසං අමනසිකාරායෙව උපසම්පජ්ජ විහරති, තා පන මනසිකරොන්තො අසමාපන්නො හොතිති. සඬ්ඛෙපතො චෙත්ථ “රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා”ති ඉමිනා සබ්බරූපාවචරධම්මානං පහානං චූත්තං. “පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඬිගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා”ති ඉමිනා සබ්බෙසං කාමාවචරචිත්තචෙතසිකානඤ්ච පහානං අමනසිකාරො ව චූත්තොති වෙදිතබ්බො (පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.213).

ඉති භගවා පන්නරසන්නං රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමෙන දසන්නං පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඬිගමෙන චතුචත්තාලීසාය නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරොනාති තීහි පදෙහි ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්තියා වණ්ණං කට්ඨෙසි. කිං කාරණාති වෙ? සොතුනං උස්සාභජනනත්ථඤ්චෙව පලොභනත්ථඤ්ච. සවෙ හි කෙචි අපණ්ඨිතා වදෙයුං – “සත්ථා ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්තිං නිබ්බත්තෙථාති වදති, කො නු බො එතාය නිබ්බත්තිතාය අත්ථො, කො ආනිසංසො”ති. “තෙ එවං චත්තුං මා ලභන්තු”ති ඉමෙහි ආකාරෙහි සමාපත්තියා

වණ්ණං කට්ඨං. තඤ්ඤි නෙසං සුත්වා එවං භවිස්සති – “එවං සන්තා කිර අයං සමාපත්ති එවං පණිතා, නිබ්බත්තෙස්සාම න”න්ති, අට්ඨස්සා නිබ්බත්තනත්ථාය උස්සාහං කරිස්සන්තිති.

පලොභනත්ථඤ්ඤවාපි තෙසං එතිස්සා වණ්ණං කට්ඨං විසකණ්ටකවාණිජොවිය, විසකණ්ටකවාණිජො නාම ගුළවාණිජො වූවිති. යො කිර ගුළවාණිතඛණ්ඩසක්කරාදීනි සකටෙන ආදාය පච්චන්තගාමං ගන්ත්වා “විසකණ්ටකං ගණ්හථ, විසකණ්ටකං ගණ්හථා”ති උග්ගොසෙසි. තං සුත්වා ගාමිකා “විසං නාම කක්ඛළං, යො නං බාදති, යො මරති, කණ්ටකොපි විජ්ඣන්වා මාරෙති, උභොපෙනෙ කක්ඛළා, කො එත්ථ ආනිසංසො”ති ගෙහද්වාරානි ථකෙසුං, දාරකෙ ව පලාපෙසුං. තං දිස්වා වාණිජො “අවොහාරකුසලා ඉමෙ ගාමිකා, හන්ද නෙ උපායෙන ගණ්හාපෙමි”ති “අතිමධුරං ගණ්හථ, අතිසාදුං ගණ්හථ, ගුළං චාණිතං සක්කරං සමග්ගං ලබ්හති, කුට්ඨාසකකුට්ඨකභාපණාදීහිපි ලබ්හති”ති උග්ගොසෙසි. තං සුත්වා ගාමිකා හට්ඨපහට්ඨා නික්ඛන්තා බහුමිපි මූලං දත්වා ගහෙසුං.

තත්ථ වාණිජස්ස “විසකණ්ටකං ගණ්හථා”ති උග්ගොසනං විය භගවතො “ආකාසානඤ්ඤවායතනසමාපත්තිං නිබ්බත්තෙථා”ති වචනං. “උභොපෙනෙ කක්ඛළා, කො එත්ථ ආනිසංසො”ති ගාමිකානං වින්තනං විය “භගවා ‘ආකාසානඤ්ඤවායතනං නිබ්බත්තෙථා’ති ආහ, කො නු ඛො එත්ථ ආනිසංසො, නාස්ස ගුණං ජානාමා”ති සොතුනං වින්තනං. අට්ඨස්ස වාණිජස්ස “අතිමධුරං ගණ්හථා”ති ආදිවචනං විය භගවතො රූපසඤ්ඤාසමතික්කමනාදිකං ආනිසංසප්පකාසනං. ඉදඤ්ඤි සුත්වා තෙ බහුමිපි මූලං දත්වා ගාමිකා විය ගුළං “ඉමිනා ආනිසංසෙන පලොභිතවිත්තා මහන්තමිපි උස්සාහං කත්වා ඉමං සමාපත්තිං නිබ්බත්තෙස්සන්ති”ති උස්සාහජනනත්ථං පලොභනත්ථඤ්ඤව කට්ඨං.

ආකාසානඤ්ඤවායතනුපගාති එත්ථ නාස්ස අන්තොති අනන්තං, ආකාසං අනන්තං ආකාසානන්තං, ආකාසානන්තං එව ආකාසානඤ්ඤවං, තං ආකාසානඤ්ඤවං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඤානස්ස දෙවානං දෙවායතනමිවාති ආකාසානඤ්ඤවායතනං. කසිණුග්ගාට්ඨාකාසස්සෙනං අධිවචනං. තත්ථ ඤානං නිබ්බත්තෙත්වා පටිසන්ධිවසෙන ආකාසානඤ්ඤවායතනහවං උපගතා ආකාසානඤ්ඤවායතනුපගා. ඉතො පරෙසු විසෙසමත්තමෙව වණ්ණයිස්සාම (ධ. ස. අට්ඨ. 265, 1436-7).

ආකාසානඤ්ඤවායතනං සමතික්කම්මාති එත්ථ තාව පුබ්බෙ වුත්තනයෙන ආකාසානඤ්ඤවං ආයතනමස්ස අධිට්ඨානට්ඨෙනාති ඤානමිපි ආකාසානඤ්ඤවායතනං, වුත්තනයෙනෙව ආරම්මණමිපි. එවමෙනං ඤානඤ්ඤව ආරම්මණඤ්ඤවාති උභයමිපි අප්පචත්තිකරණෙන ව අමනසිකරණෙන ව සමතික්කම්මිත්වා ව යස්මා ඉදං විඤ්ඤාණඤ්ඤවායතනං උපසම්පජ්ජ විහරිතබ්බං, තස්මා උභයමිපෙනං එකජ්ඣං කත්වා “ආකාසානඤ්ඤවායතනං සමතික්කම්මා”ති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

විඤ්ඤාණඤ්චායනනුපගාති එත්ථ පන “අනන්ත” න්ති මනසිකාතබ්බවසෙන නාස්ස අන්තොති අනන්තං, අනන්තමෙව ආනඤ්චං, විඤ්ඤාණං ආනඤ්චං “විඤ්ඤාණානඤ්ච” න්ති අවත්වා “විඤ්ඤාණඤ්ච” න්ති වුත්තං. අයඤ්ඤෙත්ථ රුළුභිසද්දො. තදෙව විඤ්ඤාණඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙයන ආයතනන්ති විඤ්ඤාණඤ්චායනනං. තත්ථ ඤානං නිබ්බත්තෙන්වා විඤ්ඤාණඤ්චායනනහවං උපගතා විඤ්ඤාණඤ්චායනනුපගා.

විඤ්ඤාණඤ්චායනනං සමතික්කම්මාති එත්ථපි පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විඤ්ඤාණඤ්චං ආයතනමස්ස අධිට්ඨානට්ඨෙයනාති ඤානම්පි විඤ්ඤාණඤ්චායනනං, වුත්තනයෙනෙව ව ආරම්මණම්පි. එවමෙනං ඤානඤ්ච ආරම්මණඤ්චාති උභයම්පි අප්පවත්තිකරණෙන ව අමනසිකරණෙන ව සමතික්කම්මිත්වා ව යස්මා ඉදං ආකිඤ්චඤ්ඤායනනං උපසම්පජ්ජ විහරිතබ්බං, තස්මා උභයම්පෙනං එකජ්ඣං කත්වා “විඤ්ඤාණඤ්චායනනං සමතික්කම්මා” ති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ආකිඤ්චඤ්ඤායනනුපගාති එත්ථ පන නාස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො හඬගමත්තම්පි අස්ස අවසිට්ඨං නත්ථිති වුත්තං හොති. අකිඤ්චනස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං, ආකාසානඤ්චායනනවිඤ්ඤාණාපගමස්සෙනං අධිවචනං. තං ආකිඤ්චඤ්ඤං අධිට්ඨානට්ඨෙයන ආයතනන්ති ආකිඤ්චඤ්ඤායනනං. තත්ථ ඤානං නිබ්බත්තෙන්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායනනහවං උපගතා ආකිඤ්චඤ්ඤායනනුපගා. අයං සත්තමවිඤ්ඤාණට්ඨිතීති ඉමං සත්තමං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ධානං ජානාති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනනං යටෙව සඤ්ඤාය, එවං විඤ්ඤාණස්සාපි සුබ්බමත්තා නෙව විඤ්ඤාණං නාවිඤ්ඤාණං, තස්මා විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු න වුත්තං.

අභුතන්ති අභුතත්ථං “රූපං අත්තා” තිආදිවචනං. තං විපල්ලාසභාවතො අතච්ඡං. දිට්ඨිතිස්සයතො අනත්ථසඤ්ඡිතං. අථ වා අභුතන්ති අසන්තං අවිජ්ජමානං. අවොරස්සෙව “ඉදං තෙ වොරිකාය ආහනං, න ඉදං තුය්හං සරෙ ධන” න්තිආදිවචනං. අතච්ඡන්ති අතථාකාරං අඤ්ඤථා සන්තං. අනත්ථසඤ්ඡිතන්ති න ඉධලොකත්ථං වා පරලොකත්ථං වා නිස්සිතං. න තං තථාගතො ඛ්‍යාකරොතීති තං අනියානිකකථං තථාගතො න කථෙති. භූතං තච්ඡං අනත්ථසඤ්ඡිතන්ති රාජකථාදිතිරව්ඡානකථං. භූතං තච්ඡං අත්ථසඤ්ඡිතන්ති අරියසච්චසන්තිස්සිතං. තත්‍ර කාලඤ්ඤා තථාගතො හොතීති තස්මිං තතියඛ්‍යාකරණෙ තස්ස පඤ්ඤස්ස ඛ්‍යාකරණත්ථාය තථාගතො කාලඤ්ඤා හොති. මහාජනස්ස ආදානකාලං ගහණකාලං ජානිත්වා සහෙතුකං සකාරණං කත්වා යුත්තපත්තකාලෙයෙව ඛ්‍යාකරොතීති අත්ථො.

යුත්තපත්තකාලෙ වදතීති කාලවාදී. භූතං සභාවං වදතීති භූතවාදී. පරමත්ථං නිබ්බානං වදතීති අත්ථවාදී. මග්ගඵලධම්මං වදතීති ධම්මවාදී. සංවරාදිවිනයං වදතීති විනයවාදී. තත්ථ දිට්ඨන්ති අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු අපරිමාණානං සත්තානං චක්ඛුද්ධාරෙසු ආපාථං ආගච්ඡන්තං රූපාරම්මණං නාම අත්ථි, තං සබ්බාකාරතො ජානාති පස්සති. එවං ජානතා පස්සතා ව තෙන තං ඉට්ඨානිට්ඨාදිවසෙන වා

දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතෙසු ලබ්භමානකපදවසෙන වා “කතමං තං රූපං රූපායතනං? යං රූපං චතුත්තං මහාභූතානං උපාදාය වණ්ණනිභා සනිදස්සනං සප්පට්ඨං නිලං පිතක”න්තිආදිනා (ධ. ස. 617-618) නයෙන අනෙකෙහි නාමෙහි තෙරසහි වාරෙහි ද්විපඤ්ඤාසාය නයෙහි විභජ්ජමානං තථමෙව හොති විතථං නත්ථි. එස නයො සොතද්වාරාදීසුපි. ආපාඨමාගච්ඡන්තෙසු සද්දාදීසු තෙසං විවිධං දස්සෙතුං “දිට්ඨං සුත”න්ති ආහ. තත්ථ දිට්ඨන්ති රූපායතනං. සුතන්ති සද්දායතනං. මුතන්ති පත්වා ගහෙනබ්බතො ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං. විඤ්ඤාතන්ති සුඛදුක්ඛාදිධම්මාරම්මණං. පත්තන්ති පරියෙසිත්වා වා අපරියෙසිත්වා වා පත්තං. පරියෙසිතන්ති පත්තං වා අපත්තං වා පරියෙසිතං. අනුවචරිතං මනසාති විත්තෙන අනුසඤ්චරිතං.

තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධන්ති ඉමිනා එතං දස්සෙති – යඤ්ඤි අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස නිලං පිතකන්තිආදි රූපාරම්මණං චක්ඛුද්වාරෙ ආපාඨං ආගච්ඡති, “අයං සත්තො ඉමස්මිං බණ්ණ ඉමං නාම රූපාරම්මණං දිස්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣන්තො වා ජාතො”ති සබ්බං තං තථාගතස්ස එවං අභිසම්බුද්ධං. තථා යං අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස හෙරිසද්දො මුදිඬිගසද්දොතිආදි සද්දාරම්මණං සොතද්වාරෙ ආපාඨං ආගච්ඡති, මූලගන්ධො තවගන්ධොතිආදි ගන්ධාරම්මණං සානද්වාරෙ ආපාඨං ආගච්ඡති, මූලරසො ඛන්ධරසොතිආදි රසාරම්මණං ජිව්හාද්වාරෙ ආපාඨං ආගච්ඡති, කක්ඛලං මුදුකන්තිආදි පථවිධාතුතෙජොධාතුවායොධාතුහෙදං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං කායද්වාරෙ ආපාඨං ආගච්ඡති, “අයං සත්තො ඉමස්මිං බණ්ණ ඉමං නාම ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං ඵුසිත්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣන්තො වා ජාතො”ති සබ්බං තං තථාගතස්ස එවං අභිසම්බුද්ධං. තථා යං අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස සුඛදුක්ඛාදිහෙදං ධම්මාරම්මණං මනොද්වාරස්ස ආපාඨං ආගච්ඡති, “අයං සත්තො ඉමස්මිං බණ්ණ ඉමං නාම ධම්මාරම්මණං විජානිත්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣන්තො වා ජාතො”ති සබ්බං තං තථාගතස්ස එවං අභිසම්බුද්ධං.

යඤ්ඤි, චුන්ද, ඉමෙසං සත්තානං දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාතං, තත්ථ තථාගතෙන අදිට්ඨං වා අසුතං වා අමුතං වා අවිඤ්ඤාතං වා නත්ථි, ඉමස්ස පන මහාජනස්ස පරියෙසිත්වා අපත්තම්පි අත්ථි, අපරියෙසිත්වා අපත්තම්පි අත්ථි, පරියෙසිත්වා පත්තම්පි අත්ථි, අපරියෙසිත්වා පත්තම්පි අත්ථි, සබ්බම්පි තථාගතස්ස අසම්පත්තං නාම නත්ථි ඤාණෙන අසවිජ්ඣතං. තස්මා තථාගතොති වුවචතීති යං තථා ලොකෙන ගතං, තස්ස තථෙව ගතත්තා තථාගතොති වුවචතීති. පාළියං පන “අභිසම්බුද්ධ”න්ති චුත්තං, තං ගතසද්දෙන එකත්ථං. ඉමිනා නයෙන සබ්බවාරෙසු තථාගතොති නිගමස්ස අත්ථො වෙදිතබ්බො (දී. නි. අට්ඨ. 3.188; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.23).

“යඤ්ච, චුන්ද, රත්තිං තථාගතො අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුජ්ඣති, යඤ්ච රත්තිං අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායති, යං එතස්මිං අන්තරෙ

භාසති ලපති නිද්දිසති, සබ්බං තං තථෙව හොති, නො අඤ්ඤාථා, තස්මා තථාගතොති වුච්චති” ති -

එත්ථ යං රත්තිං භගවා බොධිමණ්ඩෙ අප්පරාජිතපල්ලඛකෙ නිසින්තො තිණ්ණං මාරානං මත්ථකං මද්දිත්වා අනුත්තරසම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො, යඤ්ච රත්තිං යමකසාලානමන්තරෙ අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානාධාතුයා පරිනිබ්බායී, එත්ථන්තරෙ පඤ්චවත්තාලීසවස්සපරිමාණෙ කාලෙ පඨමබොධියාපි මජ්ඣිමබොධියාපි පච්ඡිමබොධියාපි යං භගවතා භාසිතං සුත්තං ගෙය්‍යං...පෙ.... වෙදල්ලං, තං සබ්බං අත්ථතො ව බ්‍යඤ්ජනතො ව අනුපවජ්ජං අනුනමනධිකං සබ්බාකාරපරිපුණ්ණං රාගමදනිම්මදනං දොසමොහමදනිම්මදනං නත්ථී, තත්ථ වාළග්ගමත්තම්පි අවක්ඛලිතං, සබ්බං තං එකමුද්දිකාය ලඤ්ඡිතං විය, එකනාලියා මිතං විය, එකතුලාය තුලිතං විය ව තථමෙව හොති විතථං නත්ථී. තෙනාහ - “යඤ්ච, චුන්ද, රත්තිං තථාගතො...පෙ.... සබ්බං තං තථමෙව හොති, නො අඤ්ඤාථා තස්මා තථාගතොති වුච්චති” ති. ගදඅත්ථො හි එත්ථ ගතසද්දො.

අපි ව - ආගදනං ආගදො, වචනන්ති අත්ථො. තථො අවිපරිතො ආගදො අස්සාති ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා ගතොති එවමෙතස්මිං අත්ථෙ පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

“යථාචාදී, චුන්ද...පෙ.... වුච්චති” ති එත්ථ භගවතො වාචාය කායො අනුලොමෙති කායස්සපි වාචා, තස්මා භගවා යථාචාදී තථාකාරී, යථාකාරී තථාචාදී ව හොති, එවංභූතස්ස වස්ස යථා වාචා, කායොපි තථා ගතො පවත්තොති අත්ථො. යථා ව කායො, වාචාපි තථා ගතා පවත්තාති තථාගතොති එවමෙත්ථ පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

අභිභූ අනභිභූතොති උපරි භවග්ගං හෙට්ඨා අවිච්චරියන්තං අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු සබ්බසත්තෙ අභිභවති සිලෙනපි සමාධිනාපි පඤ්ඤායපි විමුක්තියාපි න තස්ස තුලා වා පමාණං වා අත්ථී. අතුලො අප්පමෙය්‍යො අනුත්තරො රාජරාජා දෙවදෙවො සක්කානං අතිසක්කො බ්‍රහ්මානං අතිබ්‍රහ්මා. අඤ්ඤදත්ථුති එකංසත්ථෙ නිපාතො. දක්ඛනීති දසො. වසං වත්තෙතීති වසවත්තී.

තත්‍රායං පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො - අගදො විය අගදො, කො පනෙස? දෙසනාවිලාසො වෙව පුඤ්ඤස්සයො ව. තෙන හෙස මහානුභාවො භිසක්කො දිබ්බාගදෙන සප්පෙ විය සබ්බපරප්පවාදිතො සදෙවකඤ්ච ලොකං අභිභවති. ඉති සබ්බලොකාභිභවතෙ තථො අවිපරිතො දෙසනාවිලාසමයො වෙව පුඤ්ඤස්සයො ව අගදො අස්සාති ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා තථාගතොති වෙදිතබ්බො (දී. නි. අට්ඨ. 1.7).

ඉධත්ථඤ්ඤෙව ජානාති කම්මාභිසංඛාරවසෙනාති අපුඤ්ඤාභිසංඛාරවසෙන ඉධත්ථඤ්ඤෙව ජානාති. කායස්ස හෙදා පරං මරණාති උපාදින්නන්ධහෙදා මරණතො පරං. අපායන්තිආදියු වුඩ්ඪිසංඛාතසුඛසාතතො අයා අපෙතත්තා

අපායෝ. දුක්ඛස්ස ගති පටිසරණන්ති දුග්ගති. දුක්කරකාරිනෝ එත්ථ විනිපතන්තිති විනිපාතෝ. නිරතිඅට්ඨෙත නිරස්සාදට්ඨෙත නිරයෝ. තං අපායං...පෙ.... නිරයං. උපපජ්ජිස්සති පටිසන්ධිවසෙන උපපජ්ජිස්සති. තිරව්ජානායොනිත්ති තිරියං අඤ්චන්තිති තිරව්ජානා, තෙසං යොනි තිරව්ජානායොනි, තං තිරව්ජානායොනිං. පෙත්තිවිසයන්ති පච්චභාවං පත්තානං විසයොනි පෙත්තිවිසයෝ, තං පෙත්තිවිසයං. මනසො උස්සන්තතාය මනුස්සා, තෙසු මනුස්සෙසු. ඉතො පරං කම්මාභිසංඛාරවසෙනාති එත්ථ පුඤ්ඤාභිසංඛාරවසෙන අත්ථො ගහෙනබ්බො.

ආසවානං බයාති ආසවානං විනාසෙන. අනාසවං වෙතොවිමුත්තින්ති ආසවචරිතං අරහත්තඵලසමාධිං. පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති අරහත්තඵලපඤ්ඤං. අරහත්තඵලසමාධි රාගවිරාගා වෙතොවිමුත්ති, අරහත්තඵලපඤ්ඤා අවිජ්ජාවිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්තිති වෙදිතබ්බා. තණ්හාවරිතෙන වා අප්පනාක්කානබලෙන කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙත්වා අධිගතං අරහත්තඵලං රාගවිරාගා වෙතොවිමුත්ති, දිට්ඨිවරිතෙන උපචාරජ්ඣානමත්තං නිබ්බත්තෙත්වා විපස්සිත්වා අධිගතං අරහත්තඵලං අවිජ්ජාවිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්ති. අනාගාමිඵලං වා කාමරාගං සන්ධාය රාගවිරාගා වෙතොවිමුත්ති, අරහත්තඵලං සබ්බජපකාරතො අවිජ්ජාවිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්ති.

ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ධිමුත්තන්ති විමොක්ඛෙතාති කෙනට්ඨෙත විමොක්ඛො වෙදිතබ්බොති? අධිමුච්චනට්ඨෙත. කො අයං අධිමුච්චනට්ඨෙත නාම? පච්චනිකධම්මෙහි ව සුට්ඨු විමුච්චනට්ඨෙත, ආරම්මණෙ ව අභිරතිවසෙන සුට්ඨු විමුච්චනට්ඨෙත, පිතු අභිකෙ විස්සට්ඨඅභිගපච්චධිගස්ස දාරකස්ස සයනං විය අනිග්ගතිතභාවෙන නිරාසඬිකතාය ආරම්මණෙ පවත්තිති චුත්තං හොති. ඵචරුපෙන විමොක්ඛෙන ධිමුත්තන්ති. විඤ්ඤාණඤ්චායතනං මුඤ්චිත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙන නිරාසඬිකවසෙන ධිමුත්තං අල්ලිතං. තත්ත්වාධිමුත්තන්ති තස්මිං සමාධිමිති අල්ලිතං. තදධිමුත්තන්ති තස්මිං කාමෙන අධිමුත්තං. තදාධිපතෙය්‍යන්ති තං කාමානං ජෙට්ඨකං. රූපාධිමුත්තොතිආදීනි පඤ්ච කාමගුණගරුකවසෙන චුත්තානි. කුලාධිමුත්තොතිආදීනි තිණි බත්තියාදිකුලගරුකවසෙන චුත්තානි. ලාභාධිමුත්තොතිආදීනි අට්ඨ ලොකධම්මවසෙන චුත්තානි. ධීවරාධිමුත්තොතිආදීනි චත්තාරි පච්චයවසෙන චුත්තානි. සුත්තන්තාධිමුත්තොතිආදීනි පිටකත්තයවසෙන චුත්තානි. ආරඤ්ඤකඬිගාධිමුත්තොතිආදීනි ධුතඬිගසමාදානවසෙන චුත්තානි. පඨමජ්ඣානාධිමුත්තොතිආදීනි පටිලාභවසෙන චුත්තානි.

කම්මපරායණන්ති අභිසංඛාරවසෙන. විපාකපරායණන්ති පවත්තිවසෙන. කම්මගරුකන්ති වෙතනාගරුකං. පටිසන්ධිගරුකන්ති උපපත්තිගරුකං.

84. ආකිඤ්චඤ්ඤාසම්භවං ඤත්වාති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්තිතො චුට්ඨහිත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනජනකකම්මාභිසංඛාරං ඤත්වා “කින්ති පලිබොධො අය” න්ති. නන්දිසංයොජනං ඉතීති යා චතුත්ථඅරුපරාගසංඛාරා නන්දී තඤ්ච සංයොජනං ඤත්වා. තතො තත්ථ විපස්සතිති අථ තත්ථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්තිතො චුට්ඨහිත්වා තං සමාපත්තිං අනිච්චාදිවසෙන

විපස්සති. එතං ඤාණං තථං තස්සාති එතං තස්ස පුග්ගලස්ස එවං විපස්සතො අනුක්කමෙන උප්පන්නං අරහත්තඤාණං අවිපරිතං. වුසීමතොති වුසිතවත්තස්ස. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්මෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුට්ටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙව පුබ්බසදියො එව ධම්මාභිසමයො අහොසිති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

පොසාලමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. මොසරාජමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

85. පන්නරසමෙ මොසරාජසුත්තෙ – ද්වාහන්ති ද්වෙ වාරෙ අහං. සො හි පුබ්බෙ අජිතසුත්තස්ස (සු. නි. 1038 ආදයො) ව නිස්සමෙත්තෙයාසුත්තස්ස (සු. නි. 1046 ආදයො) ව අවසානෙ ද්වික්ඛත්තුං භගවත්තං පුච්ඡි, භගවා පනස්ස ඉන්ද්‍රියපරිපාකං ආගමයමානො න බ්‍යාකාසි. තෙනාහ – “ද්වාහං සක්කං අපුච්ඡස්ස”න්ති. යාවතනියඤ්ච දෙව්සි, බ්‍යාකරොතිති මෙ සුතන්ති යාවතනියඤ්ච සහධම්මිකං පුට්ඨො විසුද්ධිදෙවභූතො ඉසි භගවා සම්මාසම්බුද්ධො බ්‍යාකරොතිති එවං මෙ සුතං. ගොධාවරීතීරෙයෙව කිර සො එවමස්සොසි. තෙනාහ – “බ්‍යාකරොතිති මෙ සුත”න්ති. ඉමිස්සා ගාථාය නිද්දෙසෙ යං වත්තබ්බං සියා, තං හෙට්ඨා වුත්තනයං එව.

86. අයං ලොකොති මනුස්සලොකො. පරො ලොකොති තං යපෙත්වා අවසෙසො. සදෙවකොති බ්‍රහ්මලොකං යපෙත්වා අවසෙසො උපපත්තිදෙවසම්මුතිදෙවයුත්තො. “බ්‍රහ්මලොකො සදෙවකො”ති එතං වා “සදෙවකො ලොකො”තිආදිනයනිදස්සනමත්තං. තෙන සබ්බොපි තථාවුත්තජ්ජකාරලොකො වෙදිතබ්බො.

87. එවං අභික්කන්තදස්සාවිත්ති එවං අග්ගදස්සාවිං, සදෙවකස්ස ලොකස්ස අජ්ඣාසයාධිමුත්තිගතිපරායණාදිති පස්සිතුං සමත්ථන්ති දස්සෙති.

88. සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සුති අවසියපවත්තසල්ලක්ඛණවසෙන වා තුච්ඡසඬ්ඛාරසමනුපස්සනාවසෙන වාති ද්විභාකාරෙහි සුඤ්ඤතො ලොකං පස්ස. අත්තානුදිට්ඨිං උභවිවාති සක්කායදිට්ඨිං උද්ධරිත්වා.

ලුප්පතීති හිප්පති. වක්ඛතීති වක්ඛු. තදෙනං සසම්භාරවක්ඛුතො සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛෙ ධීතානං සරිරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසභූතෙ දිට්ඨමණ්ඩලෙ වක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිතං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං නිට්ඨති. රූපයන්තිති රූපා, වණ්ණවිකාරමාපජ්ජන්තා හදයඬ්ගතභාවං පකාසෙන්තිති අත්ථො. වක්ඛුතො පවත්තං විඤ්ඤාණං, වක්ඛුස්ස

වා චක්ඛුසන්තිස්සිතං වා විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. චක්ඛුතො පචත්තො සම්ඵස්සො චක්ඛුසම්ඵස්සො. චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තඵස්සපච්චයා. වෙදයිතන්ති වින්දනං, වෙදනාති අත්ථො. තදෙව සුඛයතිති සුඛං, යස්ස උප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතිති අත්ථො. සුට්ඨු වා බාදති, බනති ව කායචිත්තාබාධන්ති සුඛං. දුක්ඛයතිති දුක්ඛං. යස්ස උප්පජ්ජති, තං දුක්ඛිතං කරොතිති අත්ථො. න දුක්ඛං න සුඛන්ති අදුක්ඛමසුඛං. ම-කාරො සන්ධිපදවසෙන චුත්තො. සො පන චක්ඛුසම්ඵස්සෙ අත්තනා සම්පයුත්තාය වෙදනාය සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආභාරසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති, සම්පට්ච්ඡනසම්පයුත්තාය අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙන පඤ්චධා, සන්තීරණාදිසම්පයුත්තානං උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති.

සුභාතිති සොතං, තං සසම්භාරසොතබ්ලස්ස අත්තො තනුතම්බලොමාවිතෙ අභිගුලිවෙධකසංශ්ඨානෙ පදෙසෙ සොතවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චත්ථුද්චාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. සද්දීයන්තිති සද්දා, උදාහරීයන්තිති අත්ථො. සායතිති සානං, තං සසම්භාරසානබ්ලස්ස අත්තො අප්පදසංශ්ඨානෙ පදෙසෙ සානවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චත්ථුද්චාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. ගන්ධියන්තිති ගන්ධා, අත්තනො චත්ථුං සුවියන්තිති අත්ථො. ජීවිතං අවිභායතිති ජීවිතා, සායනට්ඨෙන වා ජීවිතා. සා සසම්භාරජීවිතාය අතිඅග්ගමූලපස්සානි වජ්ජෙත්වා උපරිමතලමජ්ඣෙ භින්නඋප්පලදලග්ගසංශ්ඨානෙ පදෙසෙ ජීවිතවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චත්ථුද්චාරභාවං සාධයමානා තිට්ඨති. රසන්ති තෙ සත්තාති රසා, අස්සාදෙන්තිති අත්ථො.

කුච්ඡිතානං ආසවධම්මානං ආයොති කායො. ආයොති උප්පත්තිදෙසො. සො යාවතා ඉමස්මිං කායෙ උපාදින්නපචත්ති නාම අත්ථි, තත්ථ යෙභුයොග්ග කායප්පසාදො කායවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චත්ථුද්චාරභාවං සාධයමානො තිට්ඨති. චුසියන්තිති චොට්ඨබ්බා. මනතිති මනො, විජානාතිති අත්ථො. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තිති ධම්මා. මනොති සභාවජ්ජනභවභිගං. ධම්මාති නිබ්බානං මුඤ්චිත්වා අවසෙසා ධම්මාරම්මණධම්මා. මනොවිඤ්ඤාණන්ති ජවනමනොවිඤ්ඤාණං. මනොසම්ඵස්සොති තංසම්පයුත්තො ඵස්සො, සො සම්පයුත්තාය වෙදනාය විපාකපච්චයවජ්ජෙහි සෙසෙහි සත්තහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. අනන්තරාය තෙහෙව සෙසානං උපනිස්සයෙනෙව පච්චයො හොති.

අවසියපචත්තසල්ලක්ඛණවසෙන වාති අවසො හුත්වා පචත්තසභ්බාරෙ පස්සනවසෙන ඔලොකනවසෙනාති අත්ථො. රූපෙ වසො න ලබ්භතිති රූපස්මිං වසවත්තිභාවො ඉස්සරභාවො න ලබ්භති. වෙදනාදීසුභි ඵසෙව නයො.

නායං, භික්ඛවෙ, කායො තුම්භාකන්ති අත්තනි සති අත්තනියං නාම හොති, අත්තායෙව ච නත්ථි. තස්මා ‘‘නායං, භික්ඛවෙ, කායො තුම්භාක’’න්ති ආහ. නාපි අඤ්ඤෙසන්ති අඤ්ඤො නාම පරෙසං අත්තා. තස්මිං සති අඤ්ඤෙසං නාම සියා,

සොපි නත්ථි. තස්මා “නාපි අඤ්ඤාස” න්ති ආහ. පුරාණමිදං, භික්ඛවෙ, කම්මන්ති නයිදං පුරාණකම්මමෙව, පුරාණකම්මනිබ්බන්තො පනෙස කායො. තස්මා පච්චයාවොහාරෙන එවං වුත්තො. අභිසංඛතන්තිආදි කම්මවොහාරස්සෙව වසෙන පුරිමලිඛිගසභාවතාය වුත්තං. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – අභිසංඛතන්ති පච්චයෙහි කතොති දට්ඨබ්බො. අභිසංඤ්චෙතයිතන්ති චෙතනාවත්ථුකො, චෙතනාමුලකොති දට්ඨබ්බො. වෙදනීයන්ති වෙදනාය වත්ථුති දට්ඨබ්බො.

රූපෙ සාරො න ලබ්භන්ති රූපස්මිං නිව්වාදිසාරො න ලබ්භති. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. රූපං අස්සාරං නිස්සාරන්ති රූපං අස්සාරං සාරවිරහිතඤ්ච. සාරාපගතන්ති සාරතො අපගතං. නිව්වසාරසාරෙන වාති භඩ්ගං අතික්කම්ත්වා පචත්තමානෙන නිව්වසාරෙන වා. කස්සචි නිව්වසාරස්ස අභාවතො නිව්වසාරෙන සාරො නත්ථි. සුඛසාරසාරෙන වාති ධීතිසුඛං අතික්කම්ත්වා පචත්තමානස්ස කස්සචි සුඛසාරස්ස අභාවතො සුඛසාරසාරෙන වා. අත්තසාරසාරෙන වාති අත්තත්තනියසාරසාරෙන වා. නිව්වෙන වාති භඩ්ගං අතික්කම්ත්වා පචත්තමානස්ස කස්සචි නිව්වස්ස අභාවතො නිව්වෙන වා. ධුවෙන වාති විජ්ජමානකාලෙපි පච්චයායත්තවුත්තිතාය ථීරස්ස කස්සචි අභාවතො ධුවෙන වා. සස්සතෙන වාති අබ්බොච්ඡින්නස්ස සබ්බකාලෙ විජ්ජමානස්ස කස්සචි අභාවතො සස්සතෙන වා. අවිපරිණාමධම්මෙන වාති ජරාභඩ්ගවසෙන අවිපරිණාමපකතිකස්ස කස්සචි අභාවතො අවිපරිණාමධම්මෙන වා.

චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වාති “කාරකො වෙදකො සයංවසී” ති එවං පරිකප්පිකෙන අත්තනා වා අත්තාභාවතොයෙව අත්තනො සන්තකෙන පරික්ඛාරෙන ච සුඤ්ඤං. සබ්බං චක්ඛාදිලොකියධම්මජාතං යස්මා අත්තා ච එත්ථ නත්ථි, අත්තනියඤ්ච එත්ථ නත්ථි, තස්මා “සුඤ්ඤ” න්ති වුච්චන්ති අත්ථො. ලොකුත්තරාපි ධම්මා අත්තත්තනියෙහි සුඤ්ඤායෙව, සුඤ්ඤාතීතධම්මා නත්ථිති වුත්තං හොති. තස්මිං ධම්මෙ අත්තත්තනියසාරස්ස නත්ථිභාවො වුත්තො හොති. ලොකෙ ච “සුඤ්ඤං සරං සුඤ්ඤො සටො” ති වුත්තො සරස්ස සටස්ස ච නත්ථිභාවො න හොති, තස්මිං සටෙ ච අඤ්ඤස්ස නත්ථිභාවො වුත්තො හොති. භගවතා ච ඉති යම්පි කොචි තත්ථ න හොති, තෙන තං සුඤ්ඤං. යං පන තත්ථ අවසිට්ඨං හොති, තං සන්තං ඉදමත්ථිති පජානාතීති අයමෙවත්ථො වුත්තො. තථා ඤායගන්ථෙ සද්දගන්ථෙ ච අයමෙවත්ථො. ඉති ඉමස්මිං සුත්තෙ අනත්තලක්ඛණමෙව කථිතං. අනිස්සරියතොති අත්තනො ඉස්සරියෙ අවසවත්තනතො. අකාමකාරියතොති අත්තනො අකාමං අරුචිකරණවසෙන. අපාපුණියතොති යාතුං පතිට්ඨාභාවතො. අවසවත්තනතොති අත්තනො වසෙ අවත්තනතො. පරතොති අනිව්වතො පච්චයායත්තවුත්තිතො. විචිත්තතොති නිස්සරතො.

සුද්ධන්ති කෙවලං ඉස්සරකාලපකතීහි විනා කෙවලං පච්චයායත්තපචත්තිවසෙන පචත්තමානං සුද්ධං නාම. අත්තනියවිරහිතො සුද්ධධම්මපුඤ්ඤොති ච. සුද්ධං ධම්මසමුප්පාදං, සුද්ධං සබ්බාරසන්තතින්ති සුද්ධං

පස්සන්තස්ස ජානන්තස්ස සඬ්ඛාරානං සන්තතිං අබ්බොව්ඡින්නසඬ්ඛාරසන්තතිං.
 තථෙව සුද්ධං පස්සන්තස්ස සඬ්ඛාරාදීනි, එකට්ඨානි ආදරෙන ද්වන්තික්ඛන්තුං
 වුත්තානි. එවං පස්සන්තස්ස මරණමුඛෙ භයං න භොති. ගාමණීති ආලපනං.
 තිණකට්ඨසමං ලොකන්ති ඉමං උපාදින්නක්ඛන්ධසඬ්ඛාතං ලොකං. යදා
 තිණකට්ඨසමං පඤ්ඤාය පස්සති. යථා අරඤ්ඤෙ තිණකට්ඨාදීසු ගණ්හන්තෙසු
 අත්තානං වා අත්තනියං වා ගණ්හාතීති න භොති, තෙසු වා තිණකට්ඨාදීසු සයමෙව
 නස්සන්තෙසුපි විනස්සන්තෙසුපි අත්තා නස්සති, අත්තනියො නස්සතීති න භොති.
 එවං ඉමස්මිං කායෙපි නස්සන්තෙ වා විනස්සන්තෙ වා අත්තා වා අත්තනියං වා
 හිජ්ජතිති අපස්සන්තො පඤ්ඤාය තිණකට්ඨසමං පස්සතීති වුවිවති. නාඤ්ඤං
 පත්ථයතෙ කිඤ්චි, අඤ්ඤානුප්පට්ඨසන්ධියානි පට්ඨසන්ධිවිරහිතං නිබ්බානං යපෙත්වා
 අඤ්ඤං භවං වා අත්තභාවං වා න පත්ථෙති.

රූපං සමන්තෙසතිති රූපස්ස සාරං පරියෙසති. අහන්ති වානි දිට්ඨිවසෙන.
 මමන්ති වානි තණ්හාවසෙන. අස්මීති වානි මානවසෙන. තම්පි තස්ස න භොතීති තං
 තිව්ධම්පි තස්ස පුග්ගලස්ස න භොති.

ඉධාති දෙසාපදෙසෙ නිපාතො, ස්වායං කත්ථවි ලොකං උපාදාය වුවිවති. යථාහ
 – “ඉධ තථාගතො ලොකෙ උජ්ජජ්ජති”ති (සං. නි. 3.78; අ. නි. 4.33). කත්ථවි
 සාසනං. යථාහ – “ඉධෙව, හික්ඛෙව, සමණො, ඉධ දුතියො සමණො”ති (ම. නි.
 1.139; දී. නි. 2.214). කත්ථවි ඔකාසං. යථාහ –

“ඉධෙව තිට්ඨමානස්ස, දෙවභූතස්ස මෙ සතො;
 පුනරායු ව මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිසා”ති. (දී. නි. 2.369);

කත්ථවි පදපුරණමත්තමෙව. යථාහ – “ඉධාහං, හික්ඛෙව, භුත්තාවී අස්සං
 පචාරිතො”ති (ම. නි. 1.30). ඉධ පන ලොකං උපාදාය වුත්තොති වෙදිතබ්බො.
 අස්සුතවා පුටුප්පතොති එත්ථ පන ආගමාධිගමාභාවා ඤෙය්‍යො “අස්සුතවා” ඉති.
 යස්ස හි ඛන්ධධාතුආයතනපච්චයාකාරසතිපට්ඨානාදීසු
 උග්ගහපරිපුච්ඡාවිනිච්ඡයරහිතත්තා දිට්ඨිපට්ඨෙසධකො නෙව ආගමො, පට්ඨත්තියා
 අධිගන්තබ්බස්ස අනධිගතත්තා නෙව අධිගමො අත්ථි, සො ආගමාධිගමාභාවා
 ඤෙය්‍යො “අස්සුතවා” ඉති. ස්වායං –

පුටුනං ජනනාදිහි, කාරණෙහි පුටුප්පතො;
 පුටුප්පනන්තොගධත්තා, පුටුවායං ජනො ඉති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි.
 අට්ඨ. 1.2; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.51; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.130);

සො හි පුටුනං නානප්පකාරානං කිලෙසාදීනං ජනනාදිහිපි කාරණෙහි
 පුටුප්පතො. යථාහ – පුටු කිලෙසෙ ජනෙත්තීති පුටුප්පනා, පුටු
 අවිහනසක්කායදිට්ඨිකානි පුටුප්පනා, පුටු සත්ථාරානං මුබුල්ලොකිකානි පුටුප්පනා,
 පුටු සබ්බගතීහි අවුට්ඨිකානි පුටුප්පනා, පුටු නානාහිසඬ්ඛාරෙ අහිසඬ්ඛරොත්තීති

පුටුප්පනා, පුටු නානාඛසෙහි වුස්හන්තිති පුටුප්පනා, පුටු නානාසන්තාපෙහි සන්තප්පෙත්තිති පුටුප්පනා, පුටු නානාපරිලාහෙහි පරිඛස්හන්තිති පුටුප්පනා, පුටු පඤ්චස්ස කාමගුණෙස්ස රත්තා ගිද්ධා ගධිකා මුඤ්ජිකා අප්ඤ්ඤාසන්තා ලග්ගා ලග්ගිකා පලිබුද්ධාති පුටුප්පනා, පුටු පඤ්චහි නිවරණෙහි ආවුටා නිවුටා ඔවුටා පිහිකා පටිච්ඡන්තා පටිකුප්පිකාති පුටුප්පනා (මහානි. 51, 94), පුටුනං වා ගණනපට්මතිතානං අරියධම්මපරම්මුඛානං නිවධම්මසමාවාරානං ජනානං අන්තොගධත්තාපි පුටුප්පනා, පුටුව අයං විසුංයෙව සඬ්ඛං ගතො, විසංසට්ඨො සීලසුතාදිගුණයුත්තෙහි අරියෙහි ජනොතිපි පුටුප්පනො. එවමෙතෙහි “අස්සුතවා පුටුප්පනො” ති ද්විති පදෙහි යෙ තෙ -

“දුවෙ පුටුප්පනා වුත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා;
අන්ධො පුටුප්පනො එකො, කල්‍යාණෙකො පුටුප්පනො” ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි. අට්ඨ. 1.2; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.61; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.51; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.130; ධ. ස. අට්ඨ. 1007) -

ද්වෙ පුටුප්පනා වුත්තා, තෙසු අන්ධපුටුප්පනො වුත්තො හොතිති වෙදිතබ්බො.

අරියානං අදස්සාවීතිආදීසු අරියාති ආරකත්තා කිලෙසෙහි, අනායෙ න ඉරියනතො, අයෙ ඉරියනතො, සදෙවකෙන ව ලොකෙන අරණියතො බුද්ධා ව පච්චෙකබුද්ධා ව බුද්ධසාවකා ව වුච්චන්ති, බුද්ධා එව වා ඉධ අරියා. යථාහ - “සදෙවකෙ, හික්ඛෙවෙ, ලොකෙ...පෙ.... තථාගතො අරියොති වුච්චති” ති (සං. නි. 5.1098).

සප්පුරිසාති එත්ථ පන පච්චෙකබුද්ධා තථාගතසාවකා ව “සප්පුරිසා” ති වෙදිතබ්බො. තෙ හි ලොකුත්තරගුණයොගෙන සොහනා පුරිසාති සප්පුරිසා. සබ්බෙව වා එතෙ ද්විධාපි වුත්තා. බුද්ධාපි හි අරියා ව සප්පුරිසා ව පච්චෙකබුද්ධාපි බුද්ධසාවකාපි. යථාහ -

“යො වෙ කතඤ්ඤා කතවෙදි ධීරො, කල්‍යාණමිත්තො දළ්භහත්ති ව හොති;
දුබ්බස්ස සක්කච්ච කරොති කිච්චං, තථාච්චං සප්පුරිසං වදන්ති” ති. (ම. නි. අට්ඨ. 1.2; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.130; ධ. ස. අට්ඨ. 1007);

“කල්‍යාණමිත්තො දළ්භහත්ති ව හොති” ති එත්තාවතා හි බුද්ධසාවකො වුත්තො. කතඤ්ඤාදීහි පච්චෙකබුද්ධා බුද්ධාති, යො ඉමෙසං අරියානං අදස්සනසීලො, න ව දස්සනෙ සාධුකාරී, සො අරියානං අදස්සාවීති වෙදිතබ්බො. සො වක්ඛුනා අදස්සාවී, ඤාණෙන අදස්සාවීති දුට්ඨො, තෙසු ඤාණෙන අදස්සාවී ඉධ අධිප්පෙතො. මංසවක්ඛුනා හි දිබ්බවක්ඛුනා වා අරියා දිට්ඨාපි අදිට්ඨාව හොන්ති තෙසං වක්ඛුනා වණ්ණමත්තගහණතො, න අරියභාවගොචරතො. සොණසිඬ්ඨාලාදයොපි වක්ඛුනා අරියෙ පස්සන්ති, න ව තෙ අරියානං දස්සාවිතො.

තත්‍රිදං වත්ථු – චිත්තලපබ්බතවාසිනො කිර ඛිණාසවත්ථෙරස්ස උපට්ඨාකො
 වුඩ්ඵපබ්බජිනො එකදිවසං ථෙරෙන සද්ධිං පිණ්ඩාය වරිත්වා ථෙරස්ස පත්තච්චරං
 ගහෙත්වා පිට්ඨිනො ආගච්ඡන්තො ථෙරං පුච්ඡි – “අරියා නාම, හන්තෙ, කීදිසා”ති?
 ථෙරො ආහ – “ඉධෙකච්චො මහල්ලකො අරියානං පත්තච්චරං ගහෙත්වා
 වත්තපට්ඨන්තිං කත්වා සහ වරන්තොපි නෙව අරියෙ ජානාති, එවං දුජ්ජානා,
 ආවුසො, අරියා”ති. එවං වුත්තෙපි සො නෙව අඤ්ඤාසි. තස්මා වක්ඛුනා දස්සනං න
 දස්සනං, ඤාණෙන දස්සනමෙව දස්සනං. යථාහ – “අලං තෙ, වක්කලි, කිං තෙ
 ඉමිනා පුතිකායෙන දිට්ඨෙන, යො ඛො, වක්කලි, ධම්මං පස්සති, සො මං
 පස්සති”ති (සං. නි. 3.87). තස්මා වක්ඛුනා පස්සන්තොපි ඤාණෙන අරියෙහි දිට්ඨං
 අනිච්චාදිලක්ඛණං අපස්සන්තො, අරියානං අධිගතඤ්ච ධම්මං අනධිගච්ඡන්තො,
 අරියකරධම්මානං අරියභාවස්ස ච අදිට්ඨත්තා “අරියානං අදස්සාචි”ති වෙදිතබ්බො.

අරියධම්මස්ස අකොවිදොති සතිපට්ඨානාදිහෙදෙ අරියධම්මෙ අකුසලො.
 අරියධම්මෙ අවිනිකොති එත්ථ පන –

දුච්චො විනයො නාම, එකමෙකෙන්ථ පඤ්චධා;
 අභාවතො තස්ස අයං, “අවිනිකො”ති වුච්චති. (ම. නි. අට්ඨ. 1.2; සු. නි.
 අට්ඨ. 1.උරගසුත්තවණ්ණනා; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.130; ධ. ස. අට්ඨ. 1007);

අයඤ්ඤි සංවරවිනයො පහානවිනයොති දුච්චො විනයො. එත්ථ ච දුච්චෙපි
 විනයෙ එකමෙකොපි විනයො පඤ්චධා හිජ්ජති. සංවරවිනයොපි හි සීලසංවරො
 සතිසංවරො ඤාණසංවරො ඛන්තිසංවරො වීරියසංවරොති පඤ්චවිධො.
 පහානවිනයොපි තදධිගජ්ජහානං වික්ඛම්භනජ්ජහානං සමුච්ඡෙදජ්ජහානං
 පටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජහානං නිස්සරණජ්ජහානන්ති පඤ්චවිධො.

තත්ථ “ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො”ති (විහ.
 511) අයං සීලසංවරො. “රක්ඛති වක්ඛුන්ද්‍රියං, වක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජති”ති
 (ම. නි. 1.295; සං. නි. 4.239; අ. නි. 3.16) අයං සතිසංවරො.

“යානි සොතානි ලොකස්මිං, (අජිතානි භගවා,) සති තෙසං නිවාරණං;
 සොතානං සංවරං බුමි, පඤ්ඤායෙනෙ පිට්ඨාරො”ති. (සු. නි. 1041; වුළුනි.
 අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 4; තෙත්ති. 11, 45; ධ. ස. අට්ඨ. 1007) –

අයං ඤාණසංවරො. “ඛමො හොති සීතස්ස උණ්භස්සා”ති (ම. නි. 1.24; අ. නි.
 4.114; 6.58) අයං ඛන්තිසංවරො. “උජ්ජන්තං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙති”ති (ම.
 නි. 1.26; අ. නි. 4.114; 6.58) අයං වීරියසංවරො. සබ්බොපි වායං සංවරො යථාසකං
 සංවරිතබ්බානං විනෝතබ්බානඤ්ච කායදුච්චරිතාදීනං සංවරණතො “සංවරො”,
 විනයනතො “විනයො”ති වුච්චති. එවං තාව සංවරවිනයො පඤ්චධා හිජ්ජතිති
 වෙදිතබ්බො.

තථා යං නාමරූපපරිච්ඡේදාදීසු විපස්සනාඤාණෙසු පටිපක්ඛභාවතො දීපාලොකෙනෙව තමස්ස, තෙන තෙන විපස්සනාඤාණෙන තස්ස තස්ස අනත්ථස්ස පහානං. සෙය්‍යාදීදං – නාමරූපවචන්ථානෙන සක්කායදිට්ඨියා, පච්චයපරිග්ගහෙන අහෙනුවිසමහෙනුදිට්ඨිනං, තස්සෙව අපරභාගෙන කඬ්ඛාවිතරණෙන කථංකථිභාවස්ස, කලාපසම්මසනෙන ‘අභං මමා’ති ගාහස්ස, මග්ගාමග්ගවචන්ථානෙන අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤාය, උදයදස්සනෙන උච්ඡේදදිට්ඨියා, වයදස්සනෙන සස්සතදිට්ඨියා, භයදස්සනෙන සහයෙ අභයසඤ්ඤාය, ආදීනවදස්සනෙන අස්සාදසඤ්ඤාය, නිබ්බිදානුපස්සනාය අහිරනිසඤ්ඤාය, මුඤ්චිතුකමානාඤාණෙන අමුඤ්චිතුකාමතාය, උපෙක්ඛාඤාණෙන අනුපෙක්ඛාය, අනුලොමෙන ධම්මට්ඨිතියං නිබ්බානෙ ව පටිලොමභාවස්ස, ගොත්‍රභූතා සඬ්ඛාරනිමිත්තග්ගාහස්ස පහානං. එතං තදඬ්ගජ්ජපහානං නාම.

යං පන උපචාරජ්ජනාහෙදෙන සමාධිනා පවත්තිභාවනිචාරණතො සට්ඨපහාරෙතෙව උදකපිට්ඨෙ සෙවාලස්ස තෙසං තෙසං නිවරණාදිධම්මානං පහානං, එතං වික්ඛම්භනජ්ජපහානං නාම. යං චතුන්තං අරියමග්ගානං භාවිතත්තා තංතංමග්ගවතො අත්තතො අත්තතො සත්තානෙ ‘දිට්ඨිගතානං පහානායා’ති ආදිනා (ධ. ස. 277; විභ. 628) නයෙන චුත්තස්ස සමුදයපක්ඛියස්ස කිලෙසගණස්ස අවචන්තඅජ්ජවත්තිභාවෙන පහානං, ඉදං සමුච්ඡේදජ්ජපහානං නාම. යං පන ඵලක්ඛණෙ පටිජ්ජස්සද්ධත්තං කිලෙසානං, එතං පටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජපහානං නාම. යං සබ්බසඬ්ඛනනිස්සටත්තා පභීනසබ්බසඬ්ඛනං නිබ්බානං, එතං නිස්සරණජ්ජපහානං නාම. සබ්බම්පි චෙතං පහානං යස්මා වාගට්ඨෙත පහානං, විනයනට්ඨෙත විනයො, තස්මා ‘පහානවිනයො’ති වුච්චති. තං තං පහානවතො වා තස්ස තස්ස විනයස්ස සම්භවතොපෙතං ‘පහානවිනයො’ති වුච්චති. එවං පහානවිනයොපි පඤ්චධා භිජ්ජතිති වෙදිතබ්බො (ම. නි. අට්ඨ. 1.2; සු. නි. අට්ඨ. 1.උරගසුත්තවණ්ණනා; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.130).

එවමයං සඬ්ඛෙපතො දුට්ඨො හෙදතො ව දසට්ඨො විනයො භින්තසංවරත්තා, පහාතබ්බස්ස ව අජ්ජභීතත්තා යස්මා එතස්ස අස්සුතවතො පුපුජ්ජනස්ස නත්ථි, තස්මා අභාවතො තස්ස අයං ‘අවිනීතො’ති වුච්චති. එසෙව නයො සජ්ජුරිසානං අදස්සාවී සජ්ජුරිසධම්මස්ස අකොවිදො, සජ්ජුරිසධම්මෙ අවිනීතොති එත්ථපි. නින්තානාකරණඤ්ඤි එතමත්ථතො. යථාහ – ‘යෙව තෙ අරියා, තෙව තෙ සජ්ජුරිසා. යෙව තෙ සජ්ජුරිසා, තෙව තෙ අරියා. යො ඵව සො අරියානං ධම්මො, සො ඵව සො සජ්ජුරිසානං ධම්මො. යො ඵව සො සජ්ජුරිසානං ධම්මො, සො ඵව සො අරියානං ධම්මො. යෙව තෙ අරියවිනයා, තෙව තෙ සජ්ජුරිසවිනයා. යෙව තෙ සජ්ජුරිසවිනයා, තෙව තෙ අරියවිනයා. අරියෙති වා, සජ්ජුරිසෙති වා, අරියධම්මෙති වා, සජ්ජුරිසධම්මෙති වා, අරියවිනයෙති වා, සජ්ජුරිසවිනයෙති වා එසෙසෙ එකෙ එකට්ඨෙ සමෙ සමභාගෙ තජ්ජාතෙ තඤ්ඤෙවාති (ධ. ස. අට්ඨ. 1007; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.130).

රූපං අත්තතො සමනුපස්සති ඉධෙකච්චො රූපං අත්තතො සමනුපස්සති,
 “යං රූපං, සො අහං, යො අහං, තං රූප”න්ති රූපඤ්ච අත්තානඤ්ච අද්වයං
 සමනුපස්සති. සෙයාථාපි තෙලජපදීපස්ස ඤායතො “යා අච්චි, සො චණ්ණො. යො
 චණ්ණො, සා අච්චි”ති අච්චිඤ්ච චණ්ණඤ්ච අද්වයං සමනුපස්සති, එවමෙව
 ඉධෙකච්චො රූපං අත්තතො...පෙ.... සමනුපස්සති (පටි. ම. 1.130-131) එවං
 රූපං “අත්තා”ති දිට්ඨිපස්සනාය පස්සති. රූපචන්තං වා අත්තානන්ති අරූපං
 “අත්තා”ති ගහෙත්වා ඡායාචන්තං රුක්ඛං විය තං රූපචන්තං “අත්තා”ති
 සමනුපස්සති. අත්තනි වා රූපන්ති අරූපමෙව “අත්තා”ති ගහෙත්වා පුජ්ජස්මි.
 ගන්ධං විය අත්තනි රූපං සමනුපස්සති. රූපස්මිං වා අත්තානන්ති අරූපමෙව
 “අත්තා”ති ගහෙත්වා කරණ්ඩකෙ මණිං විය තං අත්තානං රූපස්මිං සමනුපස්සති.
 වෙදනාදිසුචි එසෙව නයො.

තත්ථ “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති”ති සුද්ධරූපංයෙව “අත්තා”ති කථිතං.
 “රූපචන්තං වා අත්තානං, අත්තනි වා රූපං, රූපස්මිං වා අත්තානං. වෙදනං
 අත්තතො... සඤ්ඤං... සඛ්ඛාරො... විඤ්ඤාණං අත්තතො සමනුපස්සති”ති (පටි.
 ම. 1.131) ඉමෙසු සත්තසු යානෙසු අරූපං “අත්තා”ති කථිතං, “වෙදනාචන්තං වා
 අත්තානං, අත්තනි වා වෙදනා, වෙදනාය වා අත්තාන”න්ති එවං චතුසු ඛන්ධෙසු
 තිණ්ණං තිණ්ණං වසෙන ද්වාදසසු යානෙසු රූපාරූපමිස්සකො අත්තා කථිතො.
 තත්ථ රූපං අත්තතො සමනුපස්සති. වෙදනං... සඤ්ඤං... සඛ්ඛාරො... විඤ්ඤාණං
 අත්තතො සමනුපස්සති පඤ්චසු යානෙසු උච්ඡේදදිට්ඨි කථිතා. අවසෙසෙසු
 සස්සතදිට්ඨි. එවමෙත්ථ පන්තරස භවදිට්ඨියො පඤ්ච විභවදිට්ඨියො භොන්ති. තා
 සබ්බාපි මග්ගාවරණා, න සග්ගාවරණා, පට්ඨානවරණා වෙදිතබ්බා.

ආරඤ්ඤිකානි අරඤ්ඤෙ නිවාසං. පවනෙති මහත්තෙ ගම්භීරවනෙ.
 වරමානොති තහිං තහිං විවරමානො. විස්සත්ථො ගච්ඡති නිබ්භයො නිරාසඬිකො
 වරති. අනාපාඨගතො ලුද්දස්සාති මිගලුද්දස්ස පරමිමුඛගතො. අන්තමකාසි මාරන්ති
 කිලෙසමාරං වා දෙවපුත්තමාරං වා අන්තං අකාසි. අපදං වධිත්වාති කිලෙසපදං
 හන්ත්වා නාසෙත්වා. මාරචක්ඛුං අදස්සනං ගතොති මාරස්ස අදස්සනවිසයං පත්තො.
 අනාපාඨගතොති මාරස්ස පරමිමුඛං පත්තො. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨමෙව.

එවං භගවා ඉදම්පි සුත්තං අරහත්තනිකුට්ටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙ
 ව චුත්තසදිසොයෙව ධම්මාභිසමයො අභොසීති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

මොසරාජමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. පිඨගියමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

89. සොළසමෙ පිඨගියසුත්තනිද්දෙසෙ – ජිණ්ණොභමස්මි අබලො
 වීතවණ්ණොති සො කිර බ්‍රාහ්මණො ජරාභිභූතො වීසවස්සසතිකො ජාතියා,

දුබ්බලො ව “ඉධ පාදං කරිස්සාමි” ති අඤ්ඤාත්‍රෙව කරොති,
 විනට්ඨපුරිමජ්චිවණ්ණො ව. තෙනාහ – “ජිණ්ණොහමස්මි අබලො
 විතවණ්ණො” ති. මාහං නස්සං මොමුහො අන්තරාවාති මාහං තුය්හං ධම්මං
 අසවිජිකත්වා අන්තරා එව අවිද්වා හුත්වා අනස්සිං. ජාතිජරාය ඉධ විජ්ජහානන්ති
 ඉධෙව තව පාදමුලෙ පාසාණකෙ චෙතියෙ වා ජාතිජරාය විජ්ජහානං නිබ්බානං
 ධම්මරසං අහං විජ්ඤ්ඤං, තං මෙ ආචික්ඛං.

අබලොති බලවිරහිතො. දුබ්බලොති දුබ්බලබලො. අප්පබලොති පරිත්තබලො.
 අප්පථාමොති පරිත්තවිරියො. විතවණ්ණොති පරිවත්තිතජ්චිවණ්ණො.
 විගතවණ්ණොති අපගතජ්චිවණ්ණො. විගච්ඡිතවණ්ණොති දුරිභූතජ්චිවණ්ණො. යා
 සා පුරිමා සුභා වණ්ණනිභාති යා සා සුභා සුන්දරා පුරිමකාලෙ සති, සා වණ්ණනිභා
 එතරහි අන්තරහිතා විගතා. ආදීනවො පාතුභූතොති උපද්දවො පාතුරහොසි. “යා සා
 පුරිමා සුභා වණ්ණනිභා” ති පාඨං යපෙත්වා “යා සුභා අස්සා” ති එකෙ
 වණ්ණයන්ති.

අසුද්ධාති පටලාදිහි අසුද්ධා. අවිසුද්ධාති තිමිරාදිහි අවිසුද්ධා. අපරිසුද්ධාති
 සමන්තතො ථොටපටලාදිහි පරියොනද්ධත්තා අපරිසුද්ධා. අවොදානාති
 නප්පසන්තා පසන්තසදිසා. නො තථා වක්ඛුනා රූපෙ පස්සාමිති යථා
 පොරාණවක්ඛුනා රූපාරම්මණං පස්සාමි ඔලොකෙමි, තථා තෙන පකාරෙන ඉදානි
 න පස්සාමි. සොතං අසුද්ධන්තිආදියුපි එසෙව නයො. මාහං නස්සන්ති අහං මා
 විනස්සං.

90. ඉදානි යස්මා පිඨගියො කායෙ සාපෙක්ඛතාය

“ජිණ්ණොහමස්මි” තිආදිමාහ. තෙනස්ස හගවා කායෙ සිනෙහජ්ජහානත්ථං.
 “දිස්වාන රූපෙසු විහඤ්ඤමානෙ” ති ගාථමාහ. තත්ථ රූපෙසුති රූපහෙතු
 රූපපච්චයා. විහඤ්ඤමානෙති කම්මකාරණාදිහි උපහඤ්ඤමානෙ. රූප්පන්ති
 රූපෙසුති වක්ඛුරොගාදිහි ව රූපහෙතුයෙව ජනා රූප්පන්ති බාධියන්ති.

හඤ්ඤන්තීති සටියන්ති. විහඤ්ඤන්තීති විහෙසියන්ති. උපවිහඤ්ඤන්තීති
 හත්ථපාදච්ඡෙදාදිං ලහන්ති. උපසානියන්තීති මරණං ලහන්ති. කුප්පන්තීති
 පරිවත්තන්ති. පිළයන්තීති විසානං ආපජ්ජන්ති. සට්ඨයන්තීති සට්ඨනං පාපුණන්ති.
 බ්‍යාධිතාති හීනා. දොමනස්සිතාති විත්තවිසානං පත්තා. වෙමානෙති නස්සමානෙ.

91. එවං හගවතා යාව අරහත්තං, තාව කථිතං පටිපත්තිං සුත්වා පිඨගියො
 ජරාදුබ්බලතාය විසෙසං අනධිගන්ත්වා ව පුන “දිසා වතස්සො” ති ඉමාය ගාථාය
 හගවත්තං ථොමෙන්නො දෙසනං යාවති.

92. අථස්ස හගවා පුනපි යාව අරහත්තං, තාව පටිපදං දස්සෙන්නො
 “තණ්හාධිපන්නෙ” ති ගාථමාහ.

තණ්හාධිපත්තෙන තණ්හාය විමුච්චිත්වා යීතෙ. තණ්හානුගෙන තණ්හාය සහ ගච්ඡන්තෙ. තණ්හානුගතෙති තණ්හාය අනුබන්ධන්තෙ. තණ්හානුසංචිති තණ්හාය සහ ධාවන්තෙ. තණ්හාය පන්තෙති තණ්හාය නිමුග්ගෙ. පටිපන්නෙති තණ්හාය අවත්ථංචෙ. අභිභූතෙති මද්දිතෙ. පරියාදින්නවිත්තෙති පරියාදිගිත්වා ගහිතකුසලවිත්තෙ.

සන්තාපජාතෙති සඤ්ජාතවිත්තසන්තාපෙ. ඊතිජාතෙති රොගුප්පන්තෙ. උපද්දවජාතෙති ආදීනවජාතෙ. උපසග්ගජාතෙති උප්පන්නදුක්ඛජාතෙ.

විරජං විතමලන්ති එත්ථ විරජන්ති විගතරාගාදිරජං. විතමලන්ති විතරාගාදිමලං. රාගාදයො හි අප්ඤ්ඤාත්ථරණට්ඨෙයන රජො නාම, දුසට්ඨෙයන මලං නාම. ධම්මවක්ඛුන්ති කත්ථවි පයමමග්ගඤ්ඤාණං, කත්ථවි ආදීති තිණි මග්ගඤ්ඤාණානි, කත්ථවි චතුත්ථමග්ගඤ්ඤාණමිපි. ඉධ පන ජට්ඨසහස්සස්ස චතුත්ථමග්ගඤ්ඤාණං. පිඨගිගස්ස තතියමග්ගඤ්ඤාණමෙව. යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්මන්ති විපස්සනාවසෙන එවං පවත්තස්ස ධම්මවක්ඛුං උද්පාදීති අත්ථො. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨමෙව.

එවං ඉදම්පි සුත්තං භගවා අරහත්තනිකුට්ටෙනෙව දෙසෙසි, දෙසනාපරියොසානෙව පිඨගියො අනාගාමිඵලෙ පතිට්ඨාසි. සො කිර අන්තරන්තරා වින්තෙසි – “එවං විචිත්‍රපටිභානං නාම දෙසනං න ලහති මය්හං මාතුලො බාවරී සවනායා”ති. තෙන සිනෙහවික්ඛෙපෙන අරහත්තං පාපුණිතුං නාසක්ඛි. අන්තෙවාසිකා පනස්ස සහස්සජට්ඨා අරහත්තං පාපුණිංසු. සබ්බෙව ඉද්ධිමයපත්තචීවරධරා එහිභික්ඛුනො අහෙසුන්ති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

පිඨගියමාණවසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. පාරායනත්ථුතිගාථානිද්දෙසවණ්ණනා

93. ඉතො පරං සඬ්භිතිකාරා දෙසනං ථොමෙන්නා “ඉදමචොච භගවා”තිආදිමාහංසු. තත්ථ ඉදමචොචාති ඉදං පාරායනං අචොච. පරිවාරකසොළසානන්ති බාවරීස්ස පරිවාරකෙන පිඨගියෙන සහ සොළසානං, බුද්ධස්ස වා භගවතො පරිවාරකානං සොළසානන්ති පරිවාරකසොළසානං. තෙ එව ච බ්‍රාහ්මණා තත්ථ සොළසසු දිසාසු පුරතො ච පච්ඡතො ච වාමපස්සතො ච දක්ඛිණපස්සතො ච ඡ ඡ යොජනා නිසින්නා උජුකෙන ද්වාදසයොජනිකා අහොසි. අප්ඤ්ඤාට්ඨොති යාවිතො.

94-97. අත්ථමඤ්ඤායාති පාළිඅත්ථමඤ්ඤාය. ධම්මමඤ්ඤායාති පාළිමඤ්ඤාය. පාරායනන්ති එවං ඉමස්ස ධම්මපරියායස්ස අධිවචනං ආරොපෙත්වා තෙසං බ්‍රාහ්මණානං නාමානි කිත්තයන්තො “අපීතො...පෙ....

බුද්ධසෙට්ඨමුපාගමු”න්ති ආභංසු. තත්ථ සම්පන්නවරණන්ති
නිබ්බානපදට්ඨානභූතෙන පාතිමොක්ඛසීලාදිනා සම්පන්නං. ඉසින්ති මහෙසිං.

නිද්දෙසෙ උපාගමීංසුති සම්පං ගමීංසු. උපසඬකමීංසුති අවිදුරට්ඨානං ගමීංසු.
පයිරුපාසිංසුති සම්පෙ නිසිදිංසු. පරිපුච්ඡිංසුති පරිපුච්ඡං ආහරිංසු. පරිගණ්ඨිංසුති
තුලයිංසු. “වොදයිංසු”ති කෙවි.

සීලාචාරනිබ්බන්ති උත්තමසීලාචාරනිබ්බන්ති, මග්ගෙන නිප්ඵන්නසීලන්ති
අත්ථො.

ගම්භිරෙති උත්තානභාවපටික්ඛෙපවචනං. දුද්දසෙති ගම්භිරත්තා දුද්දසෙ,
දුක්ඛෙන දට්ඨබ්බෙන, න සක්කා සුඛෙන දට්ඨුං. දුද්දසත්තාව දුරනුබ්බාධෙ, දුක්ඛෙන
අවබුජ්ඣිතබ්බෙන, න සක්කා සුඛෙන අවබුජ්ඣිතුං. සන්තෙති නිබ්බුතෙ. පණ්ණෙති
අතප්පකෙ. ඉදං ද්වයං ලොකුත්තරමෙව සන්ධාය වුත්තං. අතක්කාවචරෙති
තක්කෙන න අවචරිතබ්බෙන න ඔගාහිතබ්බෙන ඤාණෙනෙව අවචරිතබ්බෙන. නිපුණෙති
සණ්ඨෙ. පණ්ඩිතවෙදනීයෙති සම්මා පටිපන්නෙහි පණ්ඩිතෙහි වෙදිතබ්බෙන.

98. තොසෙසිති තුට්ඨිං ආපාදෙසි. විතොසෙසිති විවිධා තෙසං සොමනස්සං
උප්පාදෙසි. පසාදෙසිති තෙසං චිත්තප්පසාදං අකාසි. ආරාධෙසිති ආරාධයි සිද්ධිං
පාපෙසි. අත්තමනෙ අකාසිති සොමනස්සවසෙන සකමනෙ අකාසි.

99. තතො පරං බ්‍රහ්මවරියමවරිංසුති මග්ගබ්‍රහ්මවරියං අවරිංසු.

101. තස්මා පාරායනන්ති තස්ස පාරභූතස්ස නිබ්බානස්ස ආයතනන්ති වුත්තං
හොති.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

පාරායනත්ථුතිගාථානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. පාරායනානුගීතිගාථානිද්දෙසවණ්ණනා

102. පාරායනමනුගායිස්සන්ති අස්ස අයං සම්බන්ධො – භගවතා හි පාරායනෙ
දෙසිතෙ සොළසසහස්සපටිලා අරහත්තං පාපුණිංසු, අවසෙසානඤ්ච
වුද්දසකොට්ඨිකානං දෙවමනුස්සානං ධම්මාහිසමයො අහොසි. වුත්තඤ්ඤෙන
පොරාණෙහි –

“තතො පාසාණකෙ රම්මෙ, පාරායනසමාගමෙ;

අමතං පාපයි බුද්ධො, වුද්දස පාණකොට්ඨො”ති. (සු. නි. අට්ඨ. 2.1138);

නිට්ඨිතාය පන ධම්මදෙසනාය තතො තතො ආගතා මනුස්සා භගවතො
ආනුභාවෙන අත්තතො අත්තතො ගාමනිගමාදීස්වෙව පාතුරහෙසුං. භගවාපි

සාවත්ථිමෙව අගමාසි පරිවාරකසොළසාදීහි අනෙකෙහි හික්ඛුසහස්සෙහි පරිවුතො. තත්ථ පිඩ්ගියො භගවත්තං වන්දිත්වා ආහ – “ගච්ඡාමහං, භන්තෙ, බාවරිස්ස බුද්ධුප්පාදං ආරොචෙතුං, පටිස්සුතඤ්ඤි තස්සෙව මයා”ති. අථ භගවතා අනුඤ්ඤාතො ඤාණගමනෙනෙව ගොධාවරිතීරං ගන්ත්වා පාදගමනෙන අස්සමාහිමුඛො අගමාසි. තමෙනං බාවරි බ්‍රාහ්මණො මග්ගං ඔලොකෙන්තො නිසින්තො දුරතොව තං බාරිජටාදිවරහිතං හික්ඛුවෙසෙනාගච්ඡන්තං දිස්වා “බුද්ධො ලොකෙ උප්පන්තො”ති නිට්ඨමගමාසි. සම්පත්තඤ්ඤාපි තං පුච්ඡ – “කිං, පිඩ්ගිය, බුද්ධො ලොකෙ උප්පන්තො”ති? “ආම, බ්‍රාහ්මණ, උප්පන්තො, පාසාණකෙ චෙතියෙ නිසින්තො අම්භාකං ධම්මං දෙසෙසි, තමහං තුය්හං දෙසෙස්සාමි”ති. තතො බාවරි මහතා සක්කාරොන සපරිසො තං පුජෙත්වා ආසනං පඤ්ඤාපෙසි. තත්ථ නිසිදිත්වා පිඩ්ගියො “පාරායනමනුගායස්ස”න්තිආදිමාහ.

තත්ථ අනුගායස්සන්ති භගවතො ගීතං අනුගායස්සං. යථාද්දක්ඛීති යථා සාමං සච්චාහිසම්මොධෙන අසාධාරණඤාණෙන ව අද්දක්ඛී. නික්කාමොති පහීනකාමො. “නික්කමො”තිපි පාඨො, වීරියවාති අත්ථො. නික්ඛන්තො වා අකුසලපක්ඛා. නිබ්බන්තොති කිලෙසවනවිරහිතො, තණ්හාවිරහිතො එව වා. කිස්ස හෙතු මුසා හණෙනි යෙහි කිලෙසෙහි මුසා හණෙය්‍යා, එතෙ තස්ස පහීනාති දස්සෙති. එතෙන බ්‍රාහ්මණස්ස සවනෙ උප්පාහං ජනෙති (සු. නි. අට්ඨ. 2.1138).

අමලොති කිලෙසමලවිරහිතො. විමලොති විගතකිලෙසමලො. නිම්මලොති කිලෙසමලසුද්ධො. මලාපගතොති කිලෙසමලා දුරිභූතො හුත්වා වරති. මලවිජ්ජහීනොති කිලෙසමලජ්ජහීනො. මලවිමුත්තොති කිලෙසෙහි විමුත්තො. සබ්බමලච්ඡිත්තොති වාසනාදිසබ්බකිලෙසමලං අතික්කන්තො. තෙ වනාති එතෙ චුත්තජ්ජකාරා කිලෙසා.

103. වණ්ණපසංහිතන්ති ගුණපසංහිතං.

104. සච්චවහයොති බුද්ධො හි සච්චෙනෙව අවිභානෙන නාමෙන යුත්තො. ඔහ්මෙති තං බ්‍රාහ්මණං ආලපති.

තත්ථ ලොකොති ලුප්ජනට්ඨෙත ලොකො. එකො ලොකො භවලොකොති තෙභූමකච්ඡාකො. සො හි භවතීති භවො, භවො එව ලොකො භවලොකො. භවලොකො ව සම්භවලොකො වාති එත්ථ එකෙකො ද්වෙ ද්වෙ හොති. භවලොකො හි සම්පත්තිභවවිපත්තිභවවසෙන දුට්ඨො. සම්භවලොකොපි සම්පත්තිසම්භවවිපත්තිසම්භවවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ සම්පත්තිභවලොකොති සුගතිලොකො. සො හි ඉට්ඨඵලත්තා සුන්දරො ලොකොති සම්පත්ති, භවතීති භවො, සම්පත්ති එව භවො සම්පත්තිභවො, සො එව ලොකො සම්පත්තිභවලොකො. සම්පත්තිසම්භවලොකොති සුගතූපගං කම්මං. තඤ්ඤි සම්භවති එතස්මා ඵලත්ති සම්භවො, සම්පත්තියා සම්භවො සම්පත්තිසම්භවො, සම්පත්තිසම්භවො එව ලොකො සම්පත්තිසම්භවලොකොති.

විපත්තිභවලොකොති අපායලොකො. සො හි අනිට්ඨඵලත්තා විරූපො
 ලොකොති විපත්ති, භවතීති භවො, විපත්ති ඵව භවො විපත්තිභවො, විපත්තිභවො
 ඵව ලොකො විපත්තිභවලොකො. විපත්තිසම්භවලොකොති අපායුපගං කම්මං.
 තඤ්ඤි සම්භවති එතස්මා ඵලන්ති සම්භවො, විපත්තියා සම්භවො විපත්තිසම්භවො,
 විපත්තිසම්භවො ඵව ලොකො විපත්තිසම්භවලොකොති. තිස්සො වෙදනාති සුඛා
 වෙදනා, දුක්ඛා වෙදනා, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා ලොකියා ඵව. ආභාරාති පච්චයා.
 පච්චයා හි අත්තනො ඵලං ආහරන්තීති ආභාරා. කබලීකාරාභාරො එස්සාභාරො
 මනොසඤ්චෙනනාභාරො විඤ්ඤාණාභාරොති චත්තාරො. චත්ථුවසෙන
 කබලීකත්තබ්බත්තා කබලීකාරො, අජ්ඣොගරිතබ්බත්තා ආභාරො,
 ඔදනකුම්මාසාදිචත්ථුකාය ඔජායෙනං නාමං. සා හි ඔජට්ඨමකරූපාති ආහරතීති
 ආභාරො. චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඡබ්බිධො එස්සො තිස්සො වෙදනා ආහරතීති
 ආභාරො. මනසො සඤ්චෙනනා න සත්තස්සාති මනොසඤ්චෙනනා යථා
 විත්තෙකග්ගතා, මනසා වා සම්පයුත්තා සඤ්චෙනනා මනොසඤ්චෙනනා යථා
 ආජඤ්ඤරථො, තෙභුමකකුසලාකුසලවෙනනා. සා හි තයො භවෙ ආහරතීති
 ආභාරො. විඤ්ඤාණන්ති එකුනවීසතිහෙදං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං. තඤ්ඤි
 පටිසන්ධිනාමරූපං ආහරතීති ආභාරො.

උපාදානක්ඛන්ධාති උපාදානගොචරා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා, මජ්ඣෙ
 පදලොපො දට්ඨබ්බො. උපාදානසම්භූතා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා තිණග්ගි,
 ථුසග්ගි. උපාදානවිධෙය්‍යා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා රාජපුරිසො.
 උපාදානජ්ජභවා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා පුජ්ඵරුක්ඛො, ඵලරුක්ඛො.
 උපාදානාති පන කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බකුපාදානං අත්තවාදුපාදානන්ති
 චත්තාරි. අත්ථතො පන භුසං ආදානන්ති උපාදානං. රූපුපාදානක්ඛන්ධො,
 වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො, සඤ්ඤුපාදානක්ඛන්ධො, සඛ්ඛාරුපාදානක්ඛන්ධො,
 විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධොති පඤ්ච. ඡ අජ්ඣක්තිකාති ආයතනානීති චක්ඛායතනං,
 සොතායතනං, ඝාතායතනං, ජීව්හායතනං, කායායතනං, මනායතනං. සත්ත
 විඤ්ඤාණට්ඨිතියො චුත්තනායා ඵව. තථා අට්ඨ ලොකධම්මා. අපි ව – ලාභො,
 අලාභො, යසො, අයසො, නින්දා, පසංසා, සුඛං, දුක්ඛන්ති ඉමෙ අට්ඨ
 ලොකජ්ජවත්තියා සති අනුපරිවත්තනධම්මකත්තා ලොකස්ස ධම්මාති ලොකධම්මා.
 එතෙහි මුත්තො සත්තො නාම නත්ථි, බුද්ධානම්පි භොන්තියෙව. යථාහ –

“අට්ඨිමෙ, භික්ඛවෙ, ලොකධම්මා ලොකං අනුපරිවත්තන්ති, ලොකො ව
 අට්ඨ ලොකධම්මෙ අනුපරිවත්තති. කතමෙ අට්ඨ? ලාභො ව අලාභො
 ව...පෙ.... සුඛඤ්ච දුක්ඛඤ්ච. ඉමෙ ඛො, භික්ඛවෙ, අට්ඨ ලොකධම්මා
 ලොකං අනුපරිවත්තන්ති, ලොකො ව ඉමෙ අට්ඨ ලොකධම්මෙ
 අනුපරිවත්තති” ති (අ. නි. 8.6).

තත්ථ අනුපරිවත්තන්තීති අනුඛන්ධන්ති නජ්ජප්පහන්ති, ලොකතො න
 නිවත්තන්තීති අත්ථො. ලාභොති පබ්බජිතස්ස වීචරාදි, ගහට්ඨස්ස
 ධනධඤ්ඤාදිලාභො. සොයෙව අලබ්භමානො ලාභො අලාභො න ලාභො අලාභොති

වුවුවත්, නො ව අත්තාභාවජ්ජත්තිතො පරිඤ්ඤායොසා සියා. යසොති පරිවාරො.
 සොයෙව අලබ්භමානො යසො අයසො. නින්දාති අවණ්ණභණනං. පසංසාති
 වණ්ණභණනං. සුඛන්ති කාමාවචරකායිකචෙතසිකං. දුක්ඛන්ති
 පුපුප්පනසොතාපන්තසකදාගාමීනං කායිකචෙතසිකං, අනාගාමිඅරහන්තානං
 කායිකමෙව. සත්තවාසාති සත්තානං ආවාසා, වසනට්ඨානානීති අත්ථො. තාති පන
 තථා පකාසිතා ඛන්ධා ඵව. සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු අසඤ්ඤසත්තෙන ව
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙන ව සද්ධිං නව සත්තවාසා. දසායතනානීති
 චක්ඛායතනං, රූපායතනං, සොතායතනං, සද්දායතනං, ඝානායතනං, ගන්ධායතනං,
 ජීව්හායතනං, රසායතනං, කායායතනං, ථොට්ඨබ්බායතනන්ති ඵවං දස.
 ද්වාදසායතනානීති මනායතනධම්මායතනෙනි සද්ධිං ඵවං ද්වාදස. අට්ඨාරස
 ධාතුයොති චක්ඛුධාතු, රූපධාතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු...පෙ.... මනොධාතු,
 ධම්මධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතූති ඵකෙකස්මිං තිණි තිණි කත්වා අට්ඨාරස
 ධාතුයො.

සදිසනාමොති තෙසං සදිසනාමො ඵකගුණවණ්ණනාමො. සදිසව්භයොති
 ඵකගුණවණ්ණනාමෙන අව්භායනො. සව්භසදිසව්භයොති
 අවිතථඵකගුණවණ්ණනාමෙන අවිපරිතෙන අව්භායනො.

ආසිතොති උපසඬ්ඛිතො. උපාසිතොති උපගන්ත්වා සෙවිතො.
 පයිරුපාසිතොති හත්තිවසෙන අතිව සෙවිතො.

105. කුඛ්ඛනකන්ති පරිත්තවනං. ඛනුප්පලං කානනමාවසෙය්‍යාති
 අනෙකඵලාදිවිකතිහරිතකානනං ආගම්ම වසෙය්‍ය. අප්පදස්සෙති බාවරිප්පභුතිකෙ
 පරිත්තපඤ්ඤ. මහොදධිත්ති අනොතත්තාදිං මහන්තං උදකරාසිං.

අප්පදස්සාති මන්දදස්සිතො. පරිත්තදස්සාති අතිමන්දදස්සිතො. ථොකදස්සාති
 පරිත්තතොපි අතිපරිත්තදස්සිතො. ඔමකදස්සාති හෙට්ඨිමදස්සිතො. ලාමකදස්සාති
 අප්පධානදස්සිතො. ඡතුක්කදස්සාති න උත්තමදස්සිතො. අප්පමාණදස්සන්ති
 පමාණං අතික්කම්ත්වා අප්පමාණං නිබ්බානදස්සං. අග්ගදස්සන්ති “අග්ගතො වෙ
 පසන්නාන”න්තිආදිනා (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90) නයෙන අග්ගධම්මදස්සං.
 සෙට්ඨදස්සන්ති සම්බුද්ධො ද්විපදසෙට්ඨොති සෙට්ඨදස්සං. විසෙට්ඨදස්සන්තිආදීනි
 චත්තාරි උපසග්ගෙන වඩ්ඪිතාති. අසමන්ති න සමං අසමං සබ්බඤ්ඤං. අසමසමන්ති
 අසමෙහි අතීතබුද්ධෙහි සමං අසමසමං. අප්පට්ඨසමන්ති අත්තනො සදිසවිරහිතං.
 අප්පට්ඨාගන්ති අත්තනො පටිබ්බිමවිරහිතං. අප්පට්ඨපුග්ගලන්ති
 පටිමල්ලපුග්ගලවිරහිතං. දෙවාතිදෙවන්ති විසුද්ධිදෙවානම්පි අතිදෙවං.
 අහිමඬ්ගලසම්මතට්ඨොන උසහං. අප්මහිතට්ඨොන පූරිසසිහං. නිද්දොසට්ඨොන
 පූරිසනාගං. උත්තමට්ඨොන පූරිසාපඤ්ඤං. අට්ඨපරිසපථවිං උප්පිළෙත්වා සදෙවකෙ
 ලොකෙ කෙනවි පව්චත්ථිකෙන පව්වාමිත්තෙන අකම්පියෙ අවලට්ඨානෙ
 තිට්ඨනට්ඨොන පූරිසනිසහං. ධම්මදෙසනාධුරවහනට්ඨොන පූරිසධොරස්හං.

මානසකං වා සරත්ති මනසා චිත්තෙන්වා කතං පල්ලං වා නාමමෙව වා.
 අනොතත්තං වා දහන්ති චන්දිමසුරියා දක්ඛිණෙන වා උත්තරෙන වා ගච්ඡන්තා
 පබ්බතන්තරෙන තං ඔභාසෙන්ති, උජුං ගච්ඡන්තා න ඔභාසෙන්ති, තෙනෙවස්ස
 “අනොතත්ත”න්ති සඬ්ඛා උදපාදි. එවරුපං අනොතත්තං වා දහං. අක්ඛොහං
 අමිතොදකන්ති වාලොතුං අසක්කුණෙය්‍යං අපරිමිතං උදකජලරාසිං. එවමෙවාති
 ඔපම්මසංසන්දනං, බුද්ධං භගවන්තං අක්ඛොහං ආසහං යානට්ඨානෙන වාලොතුං
 අසක්කුණෙය්‍යං. අමිතතෙජන්ති අපරිමිතඤ්ඤාණතෙජං. පභින්නඤ්ඤාණන්ති
 දසබලඤ්ඤාණාදිවසෙන පහෙදගතඤ්ඤාණං. විවට්ඨක්ඛුන්ති සමන්තවක්ඛුං.

පඤ්ඤාපහෙදකුසලන්ති “යා පඤ්ඤා පජානනා විවයො පවිවයො” තිආදිනා
 (ධ. ස. 16; විහ. 525) නයෙන පඤ්ඤාය පහෙදජානනෙ ඡෙකං.
 අධිගතපටිසම්භිදන්ති පටිලද්ධවතුපටිසම්භිදං. චතුර්වේසාරජ්ජප්පත්තන්ති
 “සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානනො ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා” තිආදිනා (ම. නි.
 1.150; අ. නි. 4.8) නයෙන චුත්තෙසු චතුසු යානෙසු විසාරදභාවජ්ජත්තං.
 සද්ධාධිමුත්තන්ති පරිසුද්ධෙ ඵලසමාපත්තිචිත්තෙ අධිමුත්තං, තත්ථ පවිට්ඨං.
 සෙතපච්චත්තන්ති වාසනාය විජ්ජනිතත්තා පරිසුද්ධං ආවේණිකඅත්තභාවං.
 අද්වයභාණිත්ති පරිච්ඡින්නවචනත්තා ද්විවචනවිරහිතං. තාදිත්ති තාදිසං,
 ඉට්ඨානිට්ඨෙසු අකම්පනං වා. තථා පටිඤ්ඤා අස්සාති තථාපටිඤ්ඤො, තං.
 අපරිත්තන්ති න බුද්දකං. මහත්තන්ති තෙධාතුං අතික්කම්ත්වා මහත්තජ්ජත්තං.

ගම්භීරන්ති අඤ්ඤෙසං දුජ්ජවෙසං. අජ්ජමෙය්‍යන්ති අතුලට්ඨෙන අජ්ජමෙය්‍යං.
 දුජ්ජරියොගාහන්ති පරියොගාහිතුං දුක්ඛජ්ජවෙසං. පහුතරතනන්ති සද්ධාදිරතනෙනි
 පහුතරතනං. සාගරසමන්ති රතනාකරතො සමුද්දසදිසං. ජළඬිගුපෙක්ඛාය
 සමන්තාගතන්ති “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා තෙව සුමනො භොති න දුම්මනො” ති (අ.
 නි. 6.1) චුත්තනයෙන ජළඬිගුපෙක්ඛාය පරිපුණ්ණං. අතුලන්ති තුලවිරහිතං,
 තුලයිතුං අසක්කුණෙය්‍යං. විපුලන්ති අතිමහත්තං. අජ්ජමෙය්‍යන්ති පමෙතුං
 අසක්කුණෙය්‍යං. තං තාදිසන්ති තං භගවන්තං තාදිගුණසම්පන්නං. පවදනං
 මග්ගවාදිනන්ති පවදන්තානං කට්ඨන්තානං උත්තමං කට්ඨන්තං වදන්තං
 අධිගච්ඡන්ති සම්බන්ධො. මෙරුමිව නගානන්ති පබ්බතානං අන්තරෙ සිනෙරුං විය.
 ගරුළුමිව දිජානන්ති පක්ඛිජානානං අන්තරෙ සුපණ්ණං විය. සිහමිව මිගානන්ති
 චතුජ්ජදානමන්තරෙ සිහං විය. උදධිමිව අණ්ණවානන්ති විත්ථිණ්ණඅණ්ණවානං
 අන්තරෙ සමුද්දං විය අධිගච්ඡං. ජිනපවරන්ති බුද්ධුත්තමං.

106. යෙමෙ පුබ්බෙති යෙ ඉමෙ පුබ්බෙ.

107. තමොනුදාසිනොති තමොනුදො ආසිනො. භූරිපඤ්ඤාණොති
 ඤාණද්ධජො. භූරිමෙධසොති විපුලපඤ්ඤො.

නිද්දෙසෙ පහඬිකරොති තෙජංකරො. ආලොකකරොති අනන්ධකාරකරො.
 ඔභාසකරොති ඔභාසං ජොතිං කරොතීති ඔභාසකරො. දීපසදිසං ආලොකං

කරොතිති දීපඩ්කරො. පදීපසදිසං ආලොකං කරොතිති පදීපකරො.
උප්පොතකරොති පතාපකරො. පප්පොතකරොති දිසාවිදිසා පතාපකරො.

භූරිපඤ්ඤාණොති පුච්චලඤාණො. ඤාණපඤ්ඤාණොති ඤාණෙන පාකටො.
පඤ්ඤාධරොති උස්සිතට්ඨෙන පඤ්ඤාව ධරො අස්සාති පඤ්ඤාධරො, ධරො
රථස්ස පඤ්ඤාණන්තිආදිසු (ජා. 2.22.1841; චූළති. පාරායනානුගිතිගාථානිද්දෙස
107) විය. විභූතවිහාරීති පාකටවිහාරො.

108. සන්දිට්ඨිකමකාලිකන්ති සාමං පස්සිතබ්බං ඵලං, න ච කාලන්තරෙ
පත්තබ්බඵලං. අනීතිකන්ති කිලෙසාදිරීතිවිරහිතං.

සන්දිට්ඨිකන්ති ලොකුත්තරධම්මො යෙන අධිගතො හොති, තෙන පරසද්ධාය
ගන්තබ්බතං හිත්වා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන සයං දට්ඨබ්බොති සන්දිට්ඨිකො, තං
සන්දිට්ඨිකං. අත්තනො ඵලංදානං සන්ධාය නාස්ස කාලොති අකාලො,
අකාලොයෙව අකාලිකො. යො ඵත්ථ අරියමග්ගධම්මො, සො අත්තනො
සමනන්තරමෙව ඵලං දෙනීති අත්ථො, තං අකාලිකං. එහි පස්ස ඉමං ධම්මන්ති ඵවං
පචත්තං එහිපස්සවිධිං අරහතීති එහිපස්සිකො, තං එහිපස්සිකං. ආදිත්තං වෙලං වා
සීසං වා අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිත්වාපි අත්තනො චිත්තෙ උපනයං අරහතීති ඔපනෙය්සිකො,
තං ඔපනෙය්සිකං. සබ්බෙහිපි උග්ගට්ඨකඤ්ඤාආදිහි “භාවිතො මෙ මග්ගො, අධිගතං
ඵලං, සච්ඡිකතො නිරොධො” ති අත්තති අත්තති වෙදිතබ්බන්ති පච්චත්තං
වෙදිතබ්බං විඤ්ඤාහි.

109. අථ නං බාවරී ආහ “කිං නු තම්භා” ති ද්වෙ ගාථා.

මුහුත්තම්පිති ථොකම්පි. බණම්පිති න බහුකම්පි. ලයම්පිති මනම්පි. වයම්පිති
කොට්ඨාසම්පි. අද්ධම්පිති දිවසම්පි.

111-113. තතො පිඩ්ඨියො භගවතො සන්තිකා අවිජ්ජවාසමෙව දීපෙන්තො
“නාහං තම්භා” තිආදිමාහ. නාහං යො මෙ...පෙ.... පස්සාමි නං මනසා
චක්ඛුනාවාති තං බුද්ධං මංසචක්ඛුනා විය මනසා පස්සාමි. නමස්සමානො විචසෙමි
රත්තින්ති නමස්සමානොව රත්තිං අතිනාමෙමි.

114. තෙන තෙනෙව නතොති යෙන යෙන දිසාභාගෙන බුද්ධො, තෙන
තෙනෙවාහම්පි නතො, තන්තින්තො තප්පොණොති දස්සෙති.

115. දුබ්බලථාමකස්සාති අප්පථාමකස්ස. අථ වා දුබ්බලස්ස දුත්ථාමකස්ස ච,
බලවිරියහීනස්සාපිති චූත්තං හොති. තෙනෙව කායො න පලෙතීති තෙනෙව
දුබ්බලත්ථාමකත්තෙන කායො න ගච්ඡති, යෙන බුද්ධො, න තෙන ගච්ඡති. “න
පරෙතී” තිපි පාඨො, සො ඵචත්ථො. තත්ථාති බුද්ධස්ස සන්තිකෙ.
සඩ්ධකප්පයන්තායාති සඩ්ධකප්පගමනෙන. තෙන යුත්තොති යෙන බුද්ධො, තෙන
යුත්තො පයුත්තො අනුයුත්තොති දස්සෙති.

යෙන බුද්ධෝති යෙන දිසාභාගෙන බුද්ධො උපසඬකම්මිතබ්බො, තෙන දිසාභාගෙන න පලෙති. අථ වා භූමිමත්ථෙ කරණවචනං. යත්ථ බුද්ධො තත්ථ න පලෙති න ගච්ඡති. න චජ්ඣති පුරතො න යාති. න ගච්ඡති නිවත්තති. නාතික්කමති න උපසඬකමති.

116. පඬකෙ සයානොති කාමකද්දමෙ සයමානො. දීපා දීපං උපල්ලවිත්ති සත්ථාරාදිතො සත්ථාරාදිං අධිගච්ඡිං. අථද්දසාසිං සම්බුද්ධන්ති සොභං එවං දුදිට්ඨිං ගහෙත්වා අත්වාහිණ්ඩන්තො අථ පාසාණකචෙතියෙ බුද්ධමද්දක්ඛිං.

තත්ථ සෙමානොති නිසජ්ජමානො. සයමානොති සෙය්‍යං කප්පයමානො. ආවසමානොති වසමානො. පරිවසමානොති නිව්චං වසමානො.

පල්ලවිත්ති උග්ගමිං. උපල්ලවිත්ති උත්තරිං, සම්පල්ලවිත්ති උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. අද්දසන්ති නිද්දෙසස්ස උද්දෙසපදං. අද්දසන්ති පස්සිං. අද්දක්ඛිත්ති ඔලොකෙසිං. අපස්සිත්ති එසිං. පටිවිජ්ඣන්ති විනිවිජ්ඣිං.

117. ඉමිස්සා ගාථාය අවසානෙ පිඬගියස්ස ව බාවරිස්ස ව ඉන්ද්‍රියපරිපාකං විදිත්වා හගවා සාවත්ථියං යිතොයෙව සුචණ්ණොභාසං මුඤ්චි. පිඬගියො බාවරිස්ස බුද්ධගුණෙ වණ්ණයන්තො නිසින්තො එව තං ඔභාසං දිස්වා “කිං ඉද්”න්ති ඔලොකෙත්තො හගවන්තං අත්තතො පුරතො යිතං විය දිස්වා බාවරිබ්‍රාහ්මණස්ස “බුද්ධො ආගතො”ති ආරොචෙසි. බ්‍රාහ්මණො උට්ඨායාසනා අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා අට්ඨාසි. හගවාපි ඔභාසං ඵරිත්වා බ්‍රාහ්මණස්ස අත්තානං දස්සෙන්තො උභින්නම්පි සප්පායං විදිත්වා පිඬගියමෙව ආලපමානො “යථා අහු, වක්කලි”ති ඉමං ගාථමභාසි.

තස්සත්ථො – යථා වක්කලිත්ථෙරො සද්ධාධිමුත්තො අහොසි, සද්ධාධුරෙතෙව අරහත්තං පාපුණි, යථා ව සොළසන්තං එකො හද්‍රාවුධො නාම, යථා ව ආලවිගොතමො ව. එවමෙව ත්වම්පි පමුඤ්චස්සු සද්ධං, තතො සද්ධාය අධිමුච්චන්තො “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා”තිආදිනා (ධ. ප. 277; ම. 676; පටි. ම. 1.31; කථා. 753) නයෙන විපස්සනං ආරභිත්වා මච්චුධෙය්‍යස්ස පාරං නිබ්බානං ගම්ප්පසිති අරහත්තනිකූටෙන දෙසනං නිට්ඨාපෙසි, දෙසනාපරියොසානෙ පිඬගියො අරහත්තෙ, බාවරී අනාගාමිඵලෙ පතිට්ඨහි, බාවරිබ්‍රාහ්මණස්ස සිස්සා පන පඤ්චසකා සොතාපන්නා අහෙසුං.

තත්ථ මුඤ්චස්සුති මොචස්සු. පමුඤ්චස්සුති මොචෙහි. අධිමුඤ්චස්සුති තත්ථ අධිමොක්ඛං කරස්සු. ඔකප්පෙහීති බහුමානං උප්පාදෙහීති. සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චාති හුත්වා අභාවට්ඨෙත. සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛාති දුක්ඛමට්ඨෙත. සබ්බෙ ධම්මා අනත්තාති අවසවත්තනට්ඨෙත.

118. ඉදානි පිඬගියො අත්තතො පසාදං නිවෙදෙන්තො “එස භියෙය්‍යාතිආදිමාහ. තත්ථ පටිභානවාති පටිභානප්පටිසම්භිදාය උපෙතො.

නියොයා නියොයාති උපරුපරි.

119. අධිදෙවෙ අභිඤ්ඤායාති අධිදෙවකරෙ ධම්මෙ ඤ්ඤත්වා. පරොපරන්ති භීතපණීනං, අත්තනො ච පරස්ස ච අධිදෙවත්තකරං සබ්බධම්මජානං අවෙදීති චූත්තං හොති. කඨබ්බිනං පටිජානනන්ති කඨබ්බිනංයෙව සතං ‘‘නික්කඨබ්බහා’’ති පටිජානන්තානං.

නිද්දෙසෙ පාරායනිකපඤ්ඤානන්ති පාරායනිකබ්‍රාහ්මණානං පුච්ඡානං. අවසානං කරොතිති අත්තකරො. කොටිං කරොතිති පරියන්තකරො. සීමං මරියාදං කරොතිති පරිච්ඡේදකරො. නිගමං කරොතිති පරිවට්ටකරො. සභියපඤ්ඤානන්ති න කෙවලං පාරායනිකබ්‍රාහ්මණානං පඤ්ඤානං එව, අථ ඛො සභියපරිබ්බාජකාදීනම්පි පඤ්ඤානං අත්තං කරොතිති දස්සෙතුං ‘‘සභියපඤ්ඤාන’’න්තිආදිමාහ.

120. අසංභීරන්ති රාගාදීහි අසංහාරියං. අසඬකුප්පන්ති අසඬකුප්පං අවිපරිණාමධම්මං. ද්විහිපි පදෙහි නිබ්බානං භණ්ති. අද්ධා ගම්ස්සාමීති එකංසෙනෙව තං අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුං ගම්ස්සාමි. න මෙත්ථ කඬබාති නත්ථි මෙ එත්ථ නිබ්බානෙ කඬබා. එවං මං ධාරෙහි අධිමුත්තචිත්තන්ති පිඬගියො ‘‘එවමෙව ත්වම්පි පමුඤ්චස්සු සද්ධං’’න්ති ඉමිනා භගවතො ඔවාදෙන අත්තති සද්ධං උප්පාදෙත්වා සද්ධාධුරෙතෙව ච විමුඤ්චිත්වා තං සද්ධාධිමුත්තිං පකාසෙත්තො භගවත්තං ආහ – ‘‘එවං මං ධාරෙහි අධිමුත්තචිත්ත’’න්ති. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිප්පායො ‘‘යථා මං ත්වං අවච, එවමෙව මං අධිමුත්තචිත්තං ධාරෙහි’’ති.

න සංහරියතීති ගහෙත්වා සංහරිතුං න සක්කා. නියොගවචනන්ති යුත්තවචනං. අවත්ථාපනවචනන්ති සන්තිට්ඨානවචනං. ඉමස්මිං පාරායනවග්ගෙ යං අත්තරන්තරා න චූත්තං, තං හෙට්ඨා චූත්තනයෙන ගහෙතබ්බං. සෙසං සබ්බත්ථ පාකට්ඨෙව.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

පාරායනානුගීතිගාථානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පාරායනවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙසො

බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

1. පට්ඨවග්ගවණ්ණනා

121. ඉතො පරං බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනාය ඔකාසො අනුප්පත්තො. තත්ථ ‘‘සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩ’’න්ති ඉතො පරං අතිරෙකපදමත්තමෙව

වණ්ණයිස්සාම. තත්ථ සබ්බෙසුති අනවසෙසෙසු. භූතෙසුති සත්තෙසු. එත්ථ භූතෙසුති කිඤ්චාපි භූතසද්දො “භූතස්මිං පාවිත්තිය”න්ති එවමාදීසු (පාවි. 69) විජ්ජමානො, “භූතමිදං, සාරිපුත්ත, සමනුපස්සසී”ති එවමාදීසු බන්ධපඤ්චකො, “චත්තාරො ඛො, භික්ඛු, මහාභූතා හෙතු”ති එවමාදීසු (ම. නි. 3.86) චතුබ්බිධො පථව්ඨාත්වාදිරූපො, “යො ච කාලසංසො භූතො”ති එවමාදීසු (ජා. 1.2.190) බ්ණාසවො, “සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති, භූතා ලොකො සමුස්සය”න්ති එවමාදීසු (දී. නි. 2.220) සබ්බසත්තො, “භූතගාමපාතඛ්‍යාතායා”ති එවමාදීසු (පාවි. 90) රුක්ඛාදිකො, “භූතං භූතතො පජානාති”ති එවමාදීසු (ම. නි. 1.3) වාතුමහාරාජිකානං හෙට්ඨා සත්තනිකායං උපාදාය වත්තති. ඉධ පන අවිසෙසතො පථවිපබ්බතාදීසු ජාතා සත්තා භූතාති වෙදිතබ්බා. තෙසු භූතෙසු. නිධායාති නික්ඛිපිත්වා.

දණ්ඩන්ති කායවච්චිමනොදණ්ඩං, කායදුච්චරිතාදීනමෙතං අධිවචනං. කායදුච්චරිතඤ්ඤි දණ්ඩයන්ති දණ්ඩො, බාධෙති අනායඛ්‍යාසනං පාපෙතීති චුත්තං හොති. එවං වච්චිචරිතඤ්ඤි මනොදුච්චරිතඤ්ඤි. පහරණදණ්ඩො එව වා දණ්ඩො, තං නිධායාතිපි චුත්තං හොති. අවිහෙය්‍යන්ති අවිහෙය්‍යන්තො. අඤ්ඤතරම්පිති යං කිඤ්චි එකම්පි. තෙසම්පිති තෙසං සබ්බභූතානං. න පුත්තම්ච්චිජෙය්‍යාති අත්‍රජො ඛෙත්තජො දින්නකො අත්තෙවාසිකොති ඉමෙසු චතුසු පුත්තෙසු යං කිඤ්චි පුත්තං න ඉච්චෙය්‍ය. කුතො සභායන්ති සභායං පන ඉච්චෙය්‍යාති කුතො එව එතං.

එකොති පබ්බජ්ජාසඬ්ඛාතෙන එකො, අද්දුතියට්ඨෙන එකො, තණ්හාපහානට්ඨෙන එකො, එකන්තවිගතකිලෙසොති එකො, එකො පච්චෙකසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති එකො. සමණසහස්සස්සපි හි මජ්ඣෙකෙ වත්තමානො ගිහිසඤ්ඤොජනස්ස ඡින්නත්තා එකො, එවං පබ්බජ්ජාසඬ්ඛාතෙන එකො. එකො තිට්ඨති, එකො ගච්ඡති, එකො නිසීදති, එකො සෙය්‍යං කප්පෙති, එකො ඉරියති වත්තතිති එකො. එවං අද්දුතියට්ඨෙන එකො.

“තණ්හාදුතියො පුරිසො, දීසමද්ධාන සංසරං;
ඉත්ථභාවඤ්ඤථාභාවං, සංසාරං නාතිවත්තති.

“එවමාදීනවං ඤාත්වා, තණ්හං දුක්ඛස්ස සම්භවං;
චිත්තණ්හො අනාදානො, සතො භික්ඛු පරිබ්බපෙ”ති. (ඉතිවු. 15, 105;
මහානි. 191; වුළුති. පාරායනානුගීතිගාථානිද්දෙස 107) –

එවං තණ්හාපහානට්ඨෙන එකො. සබ්බකිලෙසාස්ස පභීනා උච්ඡින්නමුලා තාලාවත්ථුකතා අනභාවංකතා ආයතිං අනුප්පාදධම්මාති එවං. එකන්තවිගතකිලෙසොති එකො. අනාවරියකො හුත්වා සයම්භූ සාමඤ්ඤෙව පච්චෙකසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති එවං. එකො පච්චෙකසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති එකො.

වරෙකි යා ඉමා අටිය වරියායො. සෙයායාදිං - යා පණ්ඩිසම්පන්නානං චතුසු ඉරියාපටෙසු ඉරියාපටවරියා, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරානං අප්ඤ්ඤාත්තිකායනනෙසු ආයතනවරියා, අප්පමාදවිහාරිනං චතුසු සතිපට්ඨානෙසු සතිවරියා, අධිවිත්තමනුසුත්තානං චතුසු ඤානෙසු සමාධිවරියා, බුද්ධිසම්පන්නානං චතුසු අරියසච්චෙසු ඤාණවරියා, සම්මා පටිපන්නානං චතුසු අරියමග්ගෙසු මග්ගවරියා, අධිගතඵලානං චතුසු සාමඤ්ඤඵලෙසු පටිපත්තිවරියා, තිණ්ණං බුද්ධානං සබ්බසත්තෙසු ලොකත්ථවරියා, තත්ථ පදෙසනො පච්චෙකබුද්ධසාවකානන්ති. යථාහ - “වරියාති අටිය වරියායො යා ඉරියාපටවරියා” ති (වුළුති. බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 121; පටි. ම. 1.197; 3.28) විත්ථාරො. තාහි වරියාහි සමන්නාගතො භවෙය්‍යාති අත්ථො. අථ වා යා ඉමා “අධිමුච්චන්තො සද්ධාය වරති, පග්ගණ්හන්තො චිරියෙන වරති, උපට්ඨහන්තො සතියා වරති, අවික්ඛිත්තො සමාධිනා වරති, පජානන්තො පඤ්ඤාය වරති, විජානන්තො විඤ්ඤාණෙන වරති, ඵලං පටිපන්නස්ස කුසලා ධම්මා ආයාපෙන්නීති ආයතනවරියාය වරති, ඵලං පටිපන්නො විසෙසමධිගච්ඡතීති විසෙසවරියාය වරති” ති (වුළුති. බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 121; පටි. ම. 1.197; 3.29) ඵලං අපරාපි අටිය වරියා වුත්තා. තාහි සමන්නාගතො භවෙය්‍යාති අත්ථො. බග්ගවිසාණකප්පොති බග්ගවිසාණො නාම බග්ගමිගසිඨිගං.

කප්ප -සද්දො පනායං

අභිසද්දහනවොහාරකාලපඤ්ඤත්තිවිජෙදවිකප්පලෙසසමන්නභාවසදිසාදිඅනෙකත් ථො. තථා හිස්ස “ඔකප්පනීයමෙතං භොතො ගොතමස්ස. යථා තං අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්සා” ති ඵවමාදීසු (ම. නි. 1.387) අභිසද්දහනත්ථො. “අනුජානාමි, හික්ඛවෙ, පඤ්චහි සමණකප්පෙහි ඵලං පරිභුඤ්ජිතු” ත්ති ඵවමාදීසු (වුළුව. 250) වොහාරො. “යෙන සුදං නිව්වකප්පං විහරාමි” ති ඵවමාදීසු (ම. නි. 1.387) කාලො. “ඉච්චායස්මා කප්පො” ති ඵවමාදීසු (සු. නි. 1098; වුළුති. කප්පමාණවප්පවිජා 117, කප්පමාණවප්පවිජානිද්දෙස 61) පඤ්ඤත්ති. “අලඬකතො කප්පිතකෙසමස්සු” ති ඵවමාදීසු (ජා. 2.22.1368) ඡෙදනං. “කප්පති ද්වඬගුලකප්පො” ති ඵවමාදීසු (වුළුව. 446) විකප්පො. “අත්ථි කප්පො නිපජ්ජිතු” ත්ති ඵවමාදීසු (අ. නි. 8.80) ලෙසො. “කෙවලකප්පං වෙඵවනං ඔහාසෙත්වා” ති ඵවමාදීසු (සං. නි. 1.94) සමන්නභාවො. “සත්ථුකප්පෙන වත කිර, භො, සාවකෙන සද්ධිං මන්නයමානා න ජානිමිහා” ති ඵවමාදීසු (ම. නි. 1.260) සදිසො, පටිභාගොති අත්ථො. ඉධ පනස්ස සදිසො පටිභාගොති අත්ථො වෙදිතබ්බො, බග්ගවිසාණසදිසොති වුත්තං භොති. අයං තාවෙත්ථ පදතො අත්ථවණ්ණනා.

අධිප්පායානුසන්ධිතො පන ඵලං වෙදිතබ්බො - ය්වායං වුත්තප්පකාරො දණ්ඩො භූතෙසු පවත්තියමානො අහිතො භොති, තං තෙසු අප්පවත්තියමානෙසු තප්පටිපක්ඛභූතාය මෙත්තාය හිතුපසංභාරෙන ච සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩං, නිහිතදණ්ඩත්තා ඵල ව යථා අනිහිතදණ්ඩා සත්තා භූතානි දණ්ඩෙන වා සත්ථොන වා පාණිනා වා ලෙඬ්ඬුනා වා විහෙයෙන්නි, තථා අවිහෙය්‍යං, අඤ්ඤතරම්පි තෙසං ඉමං මෙත්තාකම්මට්ඨානමාගම්ම යදෙව තත්ථ වෙදනාගතං

සඤ්ඤාසංඛාරවිඤ්ඤාණගතං තඤ්ච තදනුසාරෙනෙව තදඤ්ඤඤච සංඛාරගතං විපස්සිත්වා ඉමං පච්චෙකකොධිං අධිගතොමිහී”ති අයං තාව අධිප්පායො.

අයං පන අනුසන්ධි – එවං චුත්තෙ තෙ අමච්චා ආහංසු – “ඉදානි, හන්තෙ, කුහිං ගච්ඡා”ති? තතො තෙන “පුබ්බපච්චෙකසම්බුද්ධා කත්ථ වසන්ති”ති ආවජ්ජෙත්වා ඤත්වා “ගන්ධමාදනපබ්බතෙ”ති චුත්තෙ පුනාහංසු – “අම්හෙ දානි, හන්තෙ, පජහථ, න ඉච්ඡා”ති. අථ පච්චෙකබුද්ධො ආහ – “න පුත්තම්ච්චෙය්‍යා”ති සබ්බං. තත්‍රායං අධිප්පායො – අහං ඉදානි අනුජාදීසු යං කිඤ්චි පුත්තම්චි න ඉච්චෙය්‍යං, කුතො පන තුම්භාදිසං සහායං. තස්මා තුම්භෙසුපි යො මයා සද්ධිං ගන්තුකාමො මාදිසො වා හොතුං ඉච්ඡති, සො එකො වරෙ ඛග්ගවිසාණකප්පො. අථ වා තෙහි “අම්හෙ දානි, හන්තෙ, පජහථ, න ඉච්ඡා”ති චුත්තෙ සො පච්චෙකසම්බුද්ධො “න පුත්තම්ච්චෙය්‍යා, කුතො සහාය”න්ති වත්වා අත්තනො යථාචුත්තෙනට්ඨෙන එකවරියාය ගුණං දිස්වා පමුදිතො පිතිසොමනස්සජාතො ඉමං උදානං උදානෙසි (සු. නි. අට්ඨ. 1.35).

තත්ථ තසාති විපාසකිරියා. ථාවරාති බිණ්ණසවා. භයහෙරවාති බුද්ධානුබුද්ධකා විත්තුත්‍රාසා. නිධායාති ඡඩ්ඛෙත්වා. නිදහිත්වාති යපෙත්වා. ඔරොපයිත්වාති අධොකරිත්වා. සමොරොපයිත්වාති අධොගතං විස්සජ්ජෙත්වා. නික්ඛිපිත්වාති තතො අපනෙත්වා. පටිප්පස්සම්භිත්වාති සන්තිසිදාපෙත්වා.

ආලපනන්ති ආදිතො ලපනං. සල්ලපනන්ති සම්මා ලපනං. උල්ලපනන්ති උද්ධං කත්වා ලපනං. සමුල්ලපනන්ති පුනප්පුනං උද්ධං කත්වා ලපනං.

ඉරියාපථවරියාති ඉරියාපථානං වරියා, පවත්තනන්ති අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. ආයතනවරියා පන ආයතනෙසු සතිසම්පජ්ඤානං වරියා. පත්තීති එලානි. තානි හි පාපුණියන්තීති “පත්තී”ති චුත්තානි. සත්තලොකස්ස දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකා අත්ථා ලොකත්ථාති අයං විසෙසො.

ඉදානි තාසං වරියානං භූමිං දස්සෙන්නො “චතුසු ඉරියාපථෙසු”තිආදිමාහ. සතිපට්ඨානෙසුති ආරම්මණසතිපට්ඨානෙසුපි චුච්චමානෙසු සතිතො අනඤ්ඤානි, වොහාරවසෙන පන අඤ්ඤානි විය කත්වා චුත්තං. අරියසච්චෙසුති පුබ්බභාගෙ ලොකියසච්චඤාණෙන විසුං විසුං සච්චපරිග්ගහවසෙන චුත්තං. අරියමග්ගෙසු සාමඤ්ඤඵලෙසුති ච වොහාරවසෙනෙව චුත්තං. පදෙසතොති ලොකත්ථවරියාය එකදෙසෙ. නිප්පදෙසතො හි ලොකත්ථවරියං බුද්ධා එව කරොන්ති. පුන තා එව වරියායො කාරකපුග්ගලවසෙන දස්සෙන්නො “පණ්ඩිසම්පන්නාන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ පණ්ඩිසම්පන්නා නාම ඉරියාපථානං සන්තත්තා ඉරියාපථාව ධීතියා සම්පන්නා අකම්පිතඉරියාපථා හික්ඛුභාවානුරූපෙන සන්තෙන ඉරියාපථෙන සම්පන්නා.

ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරානන්ති චක්ඛාදීසු ඡසු ඉන්ද්‍රියෙසු අත්තනො අත්තනො විසයෙ පචත්තං එකෙකද්වාරවසෙන ගුත්තං ද්වාරං එතෙසන්ති ගුත්තද්වාරා, තෙසං ගුත්තද්වාරානං. ද්වාරන්ති චෙත්ථ උප්පත්තිද්වාරවසෙන චක්ඛාදයො එව. අප්පමාදවිහාරිනන්ති සීලාදීසු අප්පමාදවිහාරවතං. අධිචිත්තමනුයුක්තානන්ති විපස්සනාය පාදකභාවෙන අධිචිත්තසංඛාතං සමාධිං අනුයුක්තානං. බුද්ධිසම්පන්නානන්ති නාමරූපවචන්ථානං ආදිං කත්වා යාව ගොත්‍රභූ, තාව පචත්තෙන ඤාණෙන සම්පන්නානං. සම්මා පටිපන්නානන්ති චතුමග්ගක්ඛණේ. අධිගතඵලානන්ති චතුඵලක්ඛණේ. තථාගතානන්ති තථා ආගතානං. අරහන්තානන්ති දුරක්කිලෙසානං. සම්මාසම්බුද්ධානන්ති සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මබුද්ධානං. ඉමෙසං පදානං අත්ථො හෙට්ඨා පකාසිතො එව.

පදෙසනො පච්චෙකබුද්ධානන්ති පච්චෙකසම්බුද්ධානං එකදෙසනො. සාවකානන්ති සාවකානම්පි එකදෙසනො. අධිමුච්චන්තොති අධිමොක්ඛං කරොන්තො. සද්ධාය වරතීති සද්ධාවසෙන පචත්තති. පග්ගණ්හන්තොති චතුසම්මප්පධානවීරියෙන පදහන්තො. උපට්ඨපෙන්නොති සතියා ආරම්මණං උපට්ඨපෙන්නො. අවික්ඛෙපං කරොන්තොති සමාධිවසෙන වික්ඛෙපං අකරොන්තො. පජානන්තොති චතුසච්චජානනපඤ්ඤාය පකාරෙන ජානන්තො. විජානන්තොති ඉන්ද්‍රියසම්පයුක්තපචනපුබ්බභිගමෙන ආවජ්ජනවිඤ්ඤාණෙන ආරම්මණං විජානන්තො. විඤ්ඤාණවරියායාති ආවජ්ජනවිඤ්ඤාණවරියාවසෙන. එවං පටිපන්නස්සාති සභාවජ්ජනාය ඉන්ද්‍රියවරියාය පටිපන්නස්ස. කුසලා ධම්මා ආයාපෙන්නීති සමථවිපස්සනාවසෙන පචත්තා කුසලා ධම්මා භූසං යාපෙන්නි, පචත්තන්තීති අත්ථො. ආයතනවරියායාති කුසලානං ධම්මානං භූසං යතනවරියාය, පචත්තනවරියායාති චූත්තං හොති. විසෙසමධිගච්ඡතීති වික්ඛම්හනතදභිගසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිවසෙන විසෙසං අධිගච්ඡති.

දස්සනවරියා ව සම්මාදිට්ඨියාතිආදීසු සම්මා පස්සති, සම්මා වා තාය පස්සන්ති, පසට්ඨා සුන්දරා වා දිට්ඨිති සම්මාදිට්ඨි, තස්සා සම්මාදිට්ඨියා නිබ්බානපච්චක්ඛකරණෙන දස්සනවරියා. සම්මා සඛිකප්පෙති, සම්මා වා තෙන සඛිකප්පෙන්නි, පසට්ඨො සුන්දරො වා සඛිකප්පොති සම්මාසඛිකප්පො. තස්ස ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අභිනිරොපනවරියා. සම්මා වදති, සම්මා වා තාය වදන්ති, පසට්ඨා සුන්දරා වා වාචාති සම්මාවාචා, මිච්ඡාවාචාවිරතියා එතං නාම. තස්සා චතුබ්බිධවච්ඡංවරපරිග්ගවරියා. සම්මා කරොති, සම්මා වා තෙන කරොන්ති, පසට්ඨං සුන්දරං වා කම්මන්ති සම්මාකම්මං, සම්මාකම්මමෙව සම්මාකම්මන්තො, මිච්ඡාකම්මන්තවිරතියා එතං නාම. තස්ස තිවිධකායසංවරසමුට්ඨානවරියා. සම්මා ආජීවති, සම්මා වා තෙන ආජීවන්ති, පසට්ඨො සුන්දරො වා ආජීවොති සම්මාආජීවො, මිච්ඡාආජීවවිරතියා එතං නාම. තස්ස වොදානවරියා පරිසුද්ධවරියා. සම්මා වායමති, සම්මා වා තෙන වායමන්ති, පසට්ඨො සුන්දරො වා වායාමොති සම්මාවායාමො, තස්ස පග්ගහවරියා. සම්මා සරති, සම්මා වා තාය සරන්ති, පසට්ඨා සුන්දරා වා සතීති සම්මාසතී, තස්සා උපට්ඨානවරියා. සම්මා සමාධියති, සම්මා වා

තෙන සමාධියන්ති, පසටියො සුන්දරො වා සමාධීති සම්මාසමාධි, තස්ස අවික්ඛෙපවරියා.

තක්කප්පොති තෙන කප්පො, එවරුපොති අත්ථො. තස්සදිසොති තෙන සදිසො, “තස්සදිකො” ති වා පායො. තප්පටිභාගොති තෙන පටිභාගො තප්පටිභාගො, එදිසොති අත්ථො. සාදුරසං අතික්කන්තං ලොණං අතිලොණං. ලොණකප්පොති ලොණසදිසොති වුවචති. අතිතිත්තකන්ති අතික්කන්තතිත්තකං, පුච්ඡන්දාදිකප්පො තිත්තකසදිසොති වුවචති. අතිමධුරන්ති ඛීරපායාසාදිකං. හිමකප්පොති හිමොදකසදිසො. සත්ථුකප්පොති සත්ථුතා බුද්ධෙන සදිසො. එවමෙවාති ඔපම්මසම්පටිපාදනං.

තත්‍රායං එතස්ස පච්චෙකබුද්ධස්ස සඬ්ඛෙපෙන විපස්සනාආවික්ඛන්තවිධිං දස්සෙත්වා ගමිස්සාම. තත්ථ නාමරූපපරිග්ගහං කාතුකාමො පච්චෙකබොධිසත්තො රූපාරූපඅට්ඨසමාපත්තිසු යං කිඤ්චි කුමානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය විතක්කාදීති කුමානඬ්ගාති ච තංසම්පයුත්තෙ ච එස්සාදයො ධම්මෙ ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානවසෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා “සඬ්ඛම්පෙන ආරම්මණාහිමුඛං නමනතො නමනට්ඨෙන නාම”න්ති වචන්ථපෙති. තතො තස්ස පච්චයං පරියෙසන්තො “හදයවත්ථුං නිස්සාය පවත්තති”ති පස්සති. පුන වත්ථුස්ස පච්චයභූතාති ච උපාදාරූපාති ච පස්සිත්වා “ඉදං සඬ්ඛං රූප්පනතො රූප”න්ති පරිග්ගණ්හාති. පුන තදුහයං “නමනලක්ඛණං නාමං, රූප්පනලක්ඛණං රූප”න්ති එවං සඬ්ඛෙපතො නාමරූපං වචන්ථපෙති. සමට්ඨානිකවසෙනෙතං වුත්තං. විපස්සනායානිකො පන චතුර්ධාවචන්ථානමුඛෙන භූතූපාදායරූපාති පරිච්ඡින්නදිත්වා “සඬ්ඛම්පෙන රූප්පනතො රූප”න්ති පස්සති. තතො එවං පරිච්ඡින්නරූපස්ස චක්ඛාදීති නිස්සාය පවත්තමානා අරූපධම්මා ආපාට්ඨාගච්ඡන්ති. තතො සඬ්ඛෙපි තෙ අරූපධම්මෙ නමනලක්ඛණෙන එකතො කත්වා “ඉදං නාම”න්ති පස්සති, සො “ඉදං නාමං, ඉදං රූප”න්ති ද්වෙධා වචන්ථපෙති. එවං වචන්ථපෙත්වා “නාමරූපතො උද්ධං අඤ්ඤො සත්තො වා පුග්ගලො වා දෙවො වා බ්‍රහ්මා වා නත්ථි”ති පස්සති.

යථා හි අඬ්ගසම්භාරා, හොති සද්දො රථො ඉති;
එවං ඛන්ධෙසු සන්තෙසු, හොති “සත්තො”ති සම්මුති. (සං. නි. 1.171; මි. ප. 2.1.1; කථා. 233);

එවමෙව පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සන්තෙසු “සත්තො පුග්ගලො”ති වොහාරමත්තං හොතීති එවමාදිනා නයෙන නාමරූපානං යාථාවදස්සනසඬ්ඛාතෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිභූතෙන ඤාණෙන නාමරූපං පරිග්ගහෙත්වා පුන තස්ස පච්චයම්පි පරිග්ගණ්හන්තො වුත්තනයෙන නාමරූපං පරිග්ගහෙත්වා “කො නු බො ඉමස්ස හෙතු”ති පරියෙසන්තො අහෙතුවාදවිසමහෙතුවාදෙසු දොසං දිස්වා රොගං දිස්වා තස්ස නිදානං සමුට්ඨානම්පි පරියෙසන්තො වෙජ්ජො විය තස්ස හෙතුඤ්ච පච්චයඤ්ච පරියෙසන්තො අවිජ්ජා තණ්හා උපාදානං කම්මන්ති ඉමෙ වත්තාරො

ධම්මෙ නාමරූපස්ස උප්පාදපච්චයත්තා “හෙතු” ති. ආහාරං උපත්ථම්භනපච්චයත්තා “පච්චයො” ති ව පස්සති. ඉමස්ස හි කායස්ස අවිජ්ජාදයො තයො ධම්මා මාතා විය දාරකස්ස උපනිස්සයා හොන්ති, කම්මං පිතා විය පුත්තස්ස ජනකං, ආහාරො ධාති විය දාරකස්ස සන්ධාරකොති. එවං රූපකායස්ස පච්චයපරිග්ගහං කත්වා පුන “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං” න්තිආදිනා (සං. නි. 4.60; කථා. 465) නයෙන නාමකායස්සපි පච්චයං පරිග්ගණ්හාති, එවං පරිග්ගණ්හන්තො “අතීතානාගතාපි ධම්මා එවමෙව චත්තන්ති” ති සන්තිට්ඨානං කරොති.

තස්ස යා සා පුබ්බන්තං ආරබ්භ “අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධානං, න නු ඛො අහොසිං, කිං නු ඛො, කථං නු ඛො, කිං හුත්වා කිං අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධානං” න්ති පඤ්චවිධා විච්චිච්ඡා වුත්තා.

යාපි අපරන්තං ආරබ්භ “භවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගතමද්ධානං, න නු ඛො භවිස්සාමි, කිං නු ඛො භවිස්සාමි, කථං නු ඛො භවිස්සාමි, කිං හුත්වා කිං භවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගතමද්ධානං” න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) පඤ්චවිධා විච්චිච්ඡා වුත්තා.

යාපි එතරහි වා පන පච්චුප්පන්තං අද්ධානං ආරබ්භ කථංකථී හොති “අහං නු ඛොස්මි, නො නු ඛොස්මි, කිං නු ඛොස්මි, කථං නු ඛොස්මි, අයං නු ඛො සත්තො කුතො ආගතො, සො කුහිං ගාමී භවිස්සති” ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) ඡබ්බිධා විච්චිච්ඡා වුත්තා, සා සබ්බාපි පහියාති. එවං පච්චයපරිග්ගහණෙන තීසු අද්ධාසු කඬ්ඛං විතරිත්වා යීතං ඤාණං “කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි” තිපි “ධම්මට්ඨිතිඤාණං” න්තිපි “යථාභූතඤාණං” න්තිපි “සම්මාදස්සන” න්තිපි වුවවති.

එත්ථ පන තිස්සො හි ලොකියපරිඤ්ඤා ඤාතපරිඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤාති. තත්ථ “රූප්පනලක්ඛණං රූපං, වෙදයිතලක්ඛණං වෙදනා” ති එවං තෙසං තෙසං ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා ඤාතපරිඤ්ඤා නාම. “රූපං අනිච්චං, වෙදනා අනිච්චා” තිආදිනා පන නයෙන තෙසංයෙව ධම්මානං සාමඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාපඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා නාම. තෙසු එව පන ධම්මෙසු නිච්චසඤ්ඤාදිපජ්ඣනවසෙන පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාව පඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤා නාම.

තත්ථ සඬ්ඛාරපරිච්ඡේදතො පට්ඨාය යාව පච්චයපරිග්ගහා ඤාතපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිඤ්ඤි අන්තරෙ ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණපට්ඨෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති. කලාපසම්මසනතො පට්ඨාය යාව උදයබ්බයානුපස්සනා තීරණපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිඤ්ඤි අන්තරෙ සාමඤ්ඤලක්ඛණපට්ඨෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති. භඩ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය උපරි පහානපරිඤ්ඤාය භූමි. තතො ව පට්ඨාය හි අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජ්ඣති, දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො

සුඛසඤ්ඤං, අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං, නිබ්බිත්තන්තො නන්දිං,
විරජ්ජන්තො රාගං, නිරොධෙන්තො සමුදයං, පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහති
එවං නිව්වසඤ්ඤාදිපභානසාධිකානං සත්තන්තං අනුපස්සනානං ආධිපච්චං. ඉති
ඉමාසු තීසු පරිඤ්ඤාසු සඬබ්බාරපරිච්ඡෙදස්ස වෙච පච්චයපරිග්ගහස්ස ච සාධිතත්තා
ඉමිනා යොගිනා ඤාතපරිඤ්ඤාව අධිගතා.

පුන “යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්තං අජ්ඣත්තං වා ඛනිද්ධා
වා...පෙ.... යං දුරෙ සන්තිකෙ වා, සබ්බං රූපං හුත්වා අභාවතො අනිච්චං,
උදයබ්බයපටිපිළිතත්තා දුක්ඛං, අවසවත්තිත්තා අනත්තා. යා කාවි වෙදනා...
සඤ්ඤා... යෙ කෙචි සඬබ්බාරා ... යං කිඤ්චි විඤ්ඤාණං අතීතානාගතපච්චුප්පන්තං
අජ්ඣත්තං වා ඛනිද්ධා වා ඔළාරිකං වා සුබ්බමං වා හීනං වා පණීතං වා යං දුරෙ
සන්තිකෙ වා, සබ්බං විඤ්ඤාණං හුත්වා අභාවතො අනිච්චං, උදයබ්බයපටිපිළිතත්තා
දුක්ඛං, අවසවත්තිත්තා අනත්තා”ති එවමාදිනා (සං. නි. 3.48; පටි. ම. 1.48) නයෙන
කලාපසම්මසනං කරොති. ඉදං සන්ධාය චුත්තං “තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා”ති.

එවං සඬබ්බාරෙ අනිච්චදුක්ඛානත්තවසෙන කලාපසම්මසනං කත්වා පුන
සඬබ්බාරානං උදයබ්බයමෙව පස්සති. කථං? “අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො,
තණ්හාකම්මආහාරසමුදයා රූපසමුදයො”ති (පටි. ම. 1.50). එවං රූපක්ඛන්ධස්ස
පච්චයායත්තතාදස්සනෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, නිබ්බත්තිලක්ඛණං
පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති. එවං පඤ්චභාකාරෙහි රූපක්ඛන්ධස්ස
උදයං පස්සති. “අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො, තණ්හාකම්මආහාරනිරොධා
රූපනිරොධො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධදස්සනෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං
පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති. එවං
පඤ්චභාකාරෙහි රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති.

තථා “අවිජ්ජාසමුදයා වෙදනාසමුදයො, තණ්හාකම්මචස්සසමුදයා
වෙදනාසමුදයො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයායත්තතාදස්සනෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස
උදයං පස්සති, නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති.
“අවිජ්ජානිරොධා වෙදනානිරොධො, තණ්හාකම්මචස්සනිරොධා
වෙදනානිරොධො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධදස්සනෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස
වයං පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති.
එවං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි.

අයං පන විසෙසො – විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස එස්සට්ඨානෙ “නාමරූපසමුදයා,
නාමරූපනිරොධා”ති යොපෙතබ්බං. එවං එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පච්චයසමුදයවසෙන
ච නිබ්බත්තිලක්ඛණවසෙන ච පච්චයනිරොධවසෙන ච විපරිණාමලක්ඛණවසෙන ච
උදයබ්බයදස්සනෙන ච දස දස කත්වා පඤ්ඤාස ලක්ඛණානි චුත්තානි. තෙසං
වසෙන “එවම්පි රූපස්ස උදයො, එවම්පි රූපස්ස වයො”ති පච්චයතො වෙච
ඛණතො ච විත්ථාරෙන මනසිකාරං කරොති.

සිබාපත්තවිපස්සනාඤාණං නවමඤ්ච සච්චානුලොමිකං ඤාණන්ති අයං පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම භොති. උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං හඬගානුපස්සනාඤාණං භයතුපට්ඨානඤාණං ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං මුඤ්චිතුකමායනාඤාණං පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණන්ති ඉමානි අට්ඨ ඤාණානි නාම. නවමං සච්චානුලොමිකං ඤාණන්ති අනුලොමස්සෙතං නාම.

තස්මා තං සම්පාදෙතුකාමෙන උපක්කිලෙසවිමුත්තං උදයබ්බයඤාණං ආදිංකත්වා එතෙසු ඤාණෙසු යොගො කරණීයො. උදයබ්බයං පස්සන්තස්ස හි අනිච්චලක්ඛණං යථාභූතං උපට්ඨාති, උදයබ්බයපටිපිළනං පස්සතො දුක්ඛලක්ඛණඤ්ච, “දුක්ඛමෙව හි සම්භොති, දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති වා” ති (සං. නි. 1.171; කථා. 233) පස්සතො අනත්තලක්ඛණඤ්ච.

එත්ථ ච අනිච්චං අනිච්චලක්ඛණං දුක්ඛං දුක්ඛලක්ඛණං අනත්තා අනත්තලක්ඛණන්ති අයං විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ අනිච්චන්ති ඛන්ධපඤ්චකං. කස්මා? උප්පාදවයඤ්ඤාපත්තභාවා, හුත්වා අභාවතො වා. අඤ්ඤාපත්තං නාම ජරා. උප්පාදවයඤ්ඤාපත්තං අනිච්චලක්ඛණං, හුත්වා අභාවසඬ්ඛාතො වා ආකාරවිකාරො. “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං” න්ති වචනතො තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං දුක්ඛං. කස්මා? අභිණ්භං පටිපිළනතො. අභිණ්භං පටිපිළනාකාරො දුක්ඛලක්ඛණං. “යං දුක්ඛං, තදනත්තා” ති (සං. නි. 3.15-16) වචනතො තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං අනත්තා. කස්මා? අවසවත්තනතො. අවසවත්තනාකාරො අනත්තලක්ඛණං. ඉමානි තිණ්ඨි ලක්ඛණානි උදයබ්බයං පස්සන්තස්සෙව ආරම්මණානි භොන්ති.

පුනපි සො රූපාරූපධම්මෙ “එවං අනිච්චා” තිආදිනා විපස්සති, තස්ස සඬ්ඛාරා ලහුං ලහුං ආපාඨං ආගච්ඡන්ති, තතො උප්පාදං වා යිතිං වා පචත්තං වා නිමිත්තං වා ආරම්මණං අකත්වා තෙසං බයවයනිරොධෙ එව සති සන්තිට්ඨති, ඉදං හඬගඤාණං නාම. ඉමස්ස උප්පාදතො පට්ඨාය අයං යොගී “යථා ඉමෙ සඬ්ඛාරා භිජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්ති, එවං අතීතෙපි සඬ්ඛාරගතං භිජ්ජී, අනාගතෙපි භිජ්ජීස්සති” ති නිරොධමෙව පස්සන්තො තිට්ඨති. තස්ස හඬගානුපස්සනාඤාණං ආසෙවන්තස්ස බහුලිකරොන්තස්ස සබ්බභවයොනි ගතිට්ඨිති සත්තාවාසෙසු පභෙදකා සඬ්ඛාරා ජලිතඅඬ්ඛාරකාසුආදයො විය මහාභයං හුත්වා උපට්ඨහන්ති. එතං භයතුපට්ඨානඤාණං නාම.

තස්ස තං භයතුපට්ඨානඤාණං ආසෙවන්තස්ස සබ්බෙ හවාදයො ආදිත්තඅඬ්ඛාරං විය සමුස්සිතඛන්තො විය පච්චත්ථිකො අප්පට්ඨරණා සාදීනවා හුත්වා උපට්ඨහන්ති. ඉදං ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නාම. තස්ස එවං සඬ්ඛාරෙ ආදීනවතො පස්සන්තස්ස හවාදීසුපි සඬ්ඛාරානං ආදීනවත්තා සඬ්ඛාරෙසු උක්කණ්ඨනා අනභිරති උප්පජ්ජති, ඉදං නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං නාම.

සබ්බසඬ්ඛාරෙසු නිබ්බිත්තන්තස්ස උක්කණ්ඨන්තස්ස තස්මා සඬ්ඛාරගතා මුඤ්චිතුකාමතා නිස්සරිතුකාමතා භොති. ඉදං මුඤ්චිතුකමායනාඤාණං නාම. පුන

තස්මා සඬ්ඛාරගතා මුඤ්චිතුං පන තෙ එව සඬ්ඛාරෙ පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන
තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා තීරණං පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණං නාම.

සො එවං තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඬ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තො තෙසු
අනත්තලක්ඛණස්ස සුදිට්ඨත්තා “අත්තා”ති වා “අත්තනිය”න්ති වා අගණ්හන්තො
සඬ්ඛාරෙසු භයඤ්ච නන්දිඤ්ච පභාය සඬ්ඛාරෙසු උදාසීනො හොති මජ්ඣන්තො,
“අහ”න්ති වා “මම”න්ති වා න ගණ්හාති, තීසු භවෙසු උපෙක්ඛකො, ඉදං
සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නාම.

තං පනෙස වෙ සන්තිපදං නිබ්බානං සන්තතො පස්සති, සබ්බසඬ්ඛාරපචත්තං
විස්සජ්ජෙත්වා නිබ්බානනින්තං පක්ඛන්දං හොති. නො වෙ නිබ්බානං සන්තතො
පස්සති, පුනස්පුනං “අනිච්ච”න්ති වා “දුක්ඛ”න්ති වා “අනත්තා”ති වා
තිවිධානුපස්සනාවසෙන සඬ්ඛාරාරම්මණමෙව හුත්වා පචත්තති. එවං තිට්ඨමානඤ්ච
එතං තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජිත්වා තිට්ඨති. තිස්සො හි අනුපස්සනා “තිණ්
විමොක්ඛමුඛානී”ති වුව්චන්ති. එවං අනිච්චතො මනසිකරොන්තො
අධිමොක්ඛබ්බුලො අනිමිත්තං විමොක්ඛං පටිලහති, දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො
පස්සද්ධිබ්බුලො අප්පණ්ණිතං විමොක්ඛං පටිලහති, අනත්තතො මනසිකරොන්තො
වෙදබ්බුලො සුඤ්ඤතං විමොක්ඛං පටිලහති.

එත්ථ ච අනිමිත්තො විමොක්ඛොති අනිමිත්තාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං
කත්වා පචත්තො අරියමග්ගො. සො හි අනිමිත්තාය ධාතුයා උප්පන්නත්තා
අනිමිත්තො, කිලෙසෙහි ච විමුක්තත්තා විමොක්ඛො. එතෙනෙව නයෙන
අප්පණ්ණිතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පචත්තො අප්පණ්ණිතො,
සුඤ්ඤතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පචත්තො සුඤ්ඤතොති
වෙදිතබ්බො.

එවං අධිගතසඬ්ඛාරුපෙක්ඛස්ස කුලපුත්තස්ස විපස්සනා සිබාප්පත්තා හොති.
වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාති එතදෙව. අස්ස තං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං
ආසෙවන්තස්ස තික්ඛතරා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා උප්පජ්ජති. තස්ස “ඉදානි මග්ගො
උප්පජ්ජස්සති”ති සඬ්ඛාරෙ “අනිච්චා”ති වා “දුක්ඛා”ති වා “අනත්තා”ති වා
සම්මසිත්වා භවඬ්ගං ඔතරති, භවඬ්ගානන්තරං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාය කථිතනයෙනෙව
අනිච්චාදිආකාරෙන මනසිකරිත්වා උප්පජ්ජති මනොද්චාරාවජ්ජනං, තථෙව
මනසිකරොතො පයමං ජවනචිත්තං උප්පජ්ජති. යං පරිකම්මන්ති වුව්චති,
තදනන්තරං තදෙව දුතියජවනචිත්තං උප්පජ්ජති. යං උපචාරන්ති වුව්චති,
තදනන්තරම්පි තදෙව උප්පජ්ජති තතියං ජවනචිත්තං. යං අනුලොමන්ති වුව්චති, ඉදං
තෙසං පාටිඨක්කං නාම.

අවිසෙසෙන පන තිවිධම්පෙතං “ආසෙවන”න්තිපි “පරිකම්ම”න්තිපි
“උපචාර”න්තිපි “අනුලොම”න්තිපි වුව්චති. ඉදං පන අනුලොමඤාණං
සඬ්ඛාරාරම්මණාය වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය පරියොසානං හොති,

නිජපරියායෙන පන ගොත්‍රභුඤාණමෙව විපස්සනාය පරියොසානන්ති වුච්චති. තතො
පරං නිබ්බානං ආරම්මණං කරුමානං පුපුජ්ජනගොත්තං අතික්කමමානං
අරියගොත්තං ඔක්කමමානං නිබ්බානාරම්මණෙ පඨමසමන්තාභාරභූතං
අපුනරාවට්ටකං ගොත්‍රභුඤාණං උජ්ජපජ්ජති. ඉදං පන ඤාණං
පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිඤ්ච ඤාණදස්සනවිසුද්ධිඤ්ච න භජති. අන්තරා
අබ්බොභාරිකමෙව භොති. විපස්සනාසොතෙ පතිත්තතා
“පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි” ති වා “විපස්සනා” ති වා සඬ්ඛං ගච්ඡති. නිබ්බානං
ආරම්මණං කත්වා ගොත්‍රභුඤාණෙ නිරුද්ධෙ තෙන දින්නසඤ්ඤාය නිබ්බානං
ආරම්මණං කත්වා දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං
විචිකිච්ඡාසංයොජනන්ති තිණි සංයොජනානි විද්ධංසෙන්තො සොතාපත්තිමග්ගො
උජ්ජපජ්ජති, තදනන්තරං තස්සෙව විපාකභූතානි ද්වෙ තිණි වා ඵලවිත්තානි
උජ්ජපජ්ජන්ති අනන්තරවිපාකත්තා ලොකුත්තරකුසලානං, ඵලපරියොසානෙ පනස්ස
උජ්ජපන්නභවඬ්ගං විච්ඡින්නදිත්වා පච්චවෙක්ඛණත්ථාය මනොද්වාරාවජ්ජනං
උජ්ජපජ්ජති. සො හි “ඉමිනා වතාහං මග්ගෙන ආගතො” ති මග්ගං පච්චවෙක්ඛති.
තතො “මෙ අයං ආනිසංසො ලද්ධො” ති ඵලං පච්චවෙක්ඛති. තතො “ඉමෙ නාම
කිලෙසා පහීනා” ති පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති. තතො “ඉමෙ නාම කිලෙසා
අවසිට්ඨා” ති උපරිමග්ගත්තයවජ්ඣකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති. අවසානෙ ව “අයං
ධම්මො මයා පටිවිද්ධො” ති අමතං නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. ඉති සොතාපන්නස්ස
අරියසාවකස්ස පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි භොන්ති. තථා
සකදාගාමීඅනාගාමීඵලාවසානෙ. අරහත්තඵලාවසානෙ
අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථි. ඵචං සබ්බානිපි
ඵකුනවිසතිපච්චවෙක්ඛණානි භොන්ති.

ඵචං පච්චවෙක්ඛිත්වා සො යොගාවචරො තස්මිංයෙව ආසනෙ නිසින්තො
චුත්තනයෙන විපස්සිත්වා කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවං කරොන්තො දුතියමග්ගං
පාපුණාති, තදනන්තරං චුත්තනයෙනෙව ඵලඤ්ච. තතො චුත්තනයෙන විපස්සිත්වා
කාමරාගබ්‍යාපාදානං අනවසෙසජ්ජහානං කරොන්තො තතියමග්ගං පාපුණාති,
චුත්තනයෙන ඵලඤ්ච. තතො තස්මිංයෙවසනෙ චුත්තනයෙන විපස්සිත්වා
රූපරාගාරූපරාගමානුද්ධවිච්චාච්ජජානං අනවසෙසජ්ජහානං කරොන්තො
චතුත්ථමග්ගං පාපුණාති, චුත්තනයෙන ඵලඤ්ච. ඵත්තාවතා වෙස භොති අරහා
මහාධිණාසවො පච්චෙකබුද්ධො. ඉති ඉමෙසු චතුසු මග්ගෙසු ඤාණං
ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

ඵත්තාවතා “සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩං අවිහෙය්‍යං අඤ්ඤතරම්පි
තෙස” න්ති ඵතෙන පාතිමොක්ඛසංවරාදිසීලස්ස චුත්තත්තා සීලවිසුද්ධි. “න
පුත්තම්ච්ඡෙය්‍යා කුතො සභාය” න්ති ඵතෙන පටිසානුනයවිච්ජනවසෙන
මෙත්තාදීනං චුත්තත්තා චිත්තවිසුද්ධි. “ඵකො වරෙ බග්ගවිසාණකජ්ජො” ති ඉමිනා
පන නාමරූපපරිග්ගහාදීනං චුත්තත්තා දිට්ඨිවිසුද්ධි කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි
මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධිති
සත්ත විසුද්ධියො චුත්තා භොන්ති. අයමෙත්ථ මුඛමත්තනිදස්සනං, විත්ථාරං පන

ඉච්ඡන්තෙන විසුද්ධිමග්ගං (විසුද්ධි. 2.662, 678, 692, 737, 806 ආදියො)
ඔලොකෙත්වා ගහෙනබ්බං. එත්තාවතා වෙසො පච්චෙකඛුද්ධො –

“වාතුද්දියො අප්පටියො ච හොති, සන්තුස්සමානො ඉතරීතරෙන;
පරිස්සයානං සහිතා අජමිහී, එකො චරෙ ඛග්ගවිසාණකප්පො” ති. (සු. නි.
42; වුළුනි. ඛග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 128) –

පසංසියාදිභාවං ආපජ්ජිත්වා ගන්ධමාදනපබ්බතං උපසොභයමානො විභාසිත්ති එවං
සබ්බත්ථ.

පයමගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

122. දුතියෙ සංසග්ගජාතස්සාති ජාතසංසග්ගස්ස. තත්ථ
දස්සනසවනකායසමුල්ලපනසම්භොගවසෙන පඤ්චවිධො සංසග්ගො. තත්ථ
අඤ්ඤමඤ්ඤං දිස්වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිථිවසෙන උප්පන්නරාගො දස්සනසංසග්ගො
නාම. තත්ථ සීහළදීපෙ කාළදිස්වාපිගාමෙ පිණ්ඩාය චරන්තං කල්‍යාණවිහාරවාසීං
දහරහික්ඛුං දිස්වා පටිබද්ධවිත්තා කෙනවි උපායෙන තං අලහිත්වා කාලකතා
කුටුම්භියධිතා තස්සා නිවාසනවොළක්ඛණ්ඩං දිස්වා “එවරූපාය චත්ථධාරිනියා
නාම සද්ධිං සංවාසං නාලත්ථ” න්ති හදයං ඵාලෙත්වා කාලකතො සො එව ච දහරො
නිදස්සනං.

පරෙහි පන කට්ඨයමානං රූපාදිසම්පත්තිං අත්තනා චා හසිතලපිතගීතසද්දං
සුත්වා සොතවිඤ්ඤාණවිථිවසෙන උප්පන්නො රාගො සවනසංසග්ගො නාම.
තත්‍රාපි ගිරිගාමවාසිකම්මාරධිතාය පඤ්චහි කුමාරිහි සද්ධිං පදුමස්සරං ගන්ත්වා
න්භායිත්වා මාලං සීසෙ ආරොපෙත්වා උච්චාසද්දෙන ගායන්තියා ආකාසෙන
ගච්ඡන්තො සද්දං සුත්වා කාමරාගෙන ක්‍රාන්තා පරිභායිත්වා අනායබ්‍යසනං පත්තො
පඤ්චග්ගලලෙණවාසී තිස්සදහරො නිදස්සනං.

අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිගපරාමසනෙන උප්පන්නරාගො කායසංසග්ගො නාම.
ධම්මගායනදහරහික්ඛු වෙත්ථ නිදස්සනං. මහාවිහාරෙ කිර දහරහික්ඛු ධම්මං භාසති,
තත්ථ මහාජනෙ ආගතෙ රාජාපි අගමාසි සද්ධිං අන්තෙපුරෙන. තතො රාජධිතාය
තස්ස රූපඤ්ච සද්දඤ්ච ආගමිම බලවරාගො උප්පන්නො තස්ස ච දහරස්සාපි. තං
දිස්වා රාජා සල්ලක්ඛෙත්වා සාණිපාකාරෙන පරික්ඛිපාපෙසී, තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං
පරාමසිත්වා ආලිඛිගිසු. පුන සාණිපාකාරං අපනෙත්වා පස්සන්තා ද්වෙපි
කාලකතෙයෙව අද්දසංසුති.

අඤ්ඤමඤ්ඤං ආලපනසමුල්ලපනෙ උප්පන්නරාගො පන
සමුල්ලපනසංසග්ගො නාම. හික්ඛුහික්ඛුනීහි සද්ධිං පරිභොගකරණෙ
උප්පන්නරාගො සම්භොගසංසග්ගො නාම. ද්වීසුපි ච එතෙසු මරිචවට්ටිවිහාරෙ
හික්ඛු ච හික්ඛුනී ච නිදස්සනං. මරිචවට්ටිමහාවිහාරමහෙ කිර දුට්ඨගාමණි
අභයමහාරාජා මහාදානං පටියාදෙත්වා උභතොසඬ්ඨං පරිවිසති. තත්ථ උණ්හයාගුයා

දිත්තාය සච්ඡන්ධකසාමණේරී අනාධාරකස්ස
 සත්තවස්සිකසච්ඡන්ධකසාමණේරස්ස දත්තවලයං දත්වා සමුල්ලාපං අකාසි, තෙ
 උභොපි උපසම්පජ්ජිත්වා සට්ඨිවස්සා හුත්වා පරතීරං ගතා අඤ්ඤමඤ්ඤං
 සමුල්ලාපෙන පුබ්බසඤ්ඤං පටිලභිත්වා තාවදෙව ජාතසිනෙහා සික්ඛාපදානි
 විනික්කමිත්වා පාරාජිකා අභෙසුන්ති.

එවං පඤ්චවිධෙ සංසග්ගෙ යෙන කෙනචි සංසග්ගෙන ජාතසංසග්ගස්ස භවන්ති
 ස්නෙහා, පුරිමරාගපච්චයා බලවරාගො උප්පජ්ජති. තතො ස්නෙහන්වයං දුක්ඛමිදං
 පහොතිති තමෙව ස්නෙහං අනුගච්ඡන්තං
 සන්දිට්ඨිකසම්පරාසිකසොකපරිදෙවාදිනානප්පකාරකං දුක්ඛමිදං පහොති
 නිබ්බත්තති භවති ජායති. අපරෙ පන “ආරම්මණෙ චිත්තවොසග්ගො
 සංසග්ගො”ති භණන්ති. තතො ස්නෙහො ස්නෙහදුක්ඛන්ති.

එවමත්ථප්පහෙදං ඉමං අභිසංගාමං වත්වා සො පච්චෙකඛුද්ධො ආහ – “ස්වාහං
 යමිදං ස්නෙහන්වයං සොකාදිදුක්ඛං පහොති, තස්ස දුක්ඛස්ස මූලං බ්‍යන්තො
 පච්චෙකසම්බොධිං අධිගතො”ති. එවං චුත්තෙ තෙ අමච්චා ආහංසු – “අම්හෙහි
 දානි, භන්තෙ, කිං කත්තබ්බං”න්ති? තතො සො ආහ – “තුම්හෙ වා අඤ්ඤෙ වා යො
 ඉමම්හා දුක්ඛා මුච්චිතුකාමො, සො සබ්බොපි ආදීනවං ස්නෙහජං පෙක්ඛමානො,
 එකො වරෙ බග්ගවිසාණකප්පොති. එත්ථ ව යං තං “ස්නෙහන්වයං දුක්ඛමිදං
 පහොති”ති චුත්තං, තදෙව සන්ධාය “ආදීනවං ස්නෙහජං පෙක්ඛමානො”ති ඉදං
 චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා යථාචුත්තෙන සංසග්ගෙන සංසග්ගජාතස්ස භවන්ති
 ස්නෙහා, ස්නෙහන්වයං දුක්ඛමිදං පහොති, එවං යථාභූතං ආදීනවං ස්නෙහජං
 පෙක්ඛමානො අහං අධිගතොති එවමිපි අභිසම්බන්ධිත්වා චතුත්ථපාදො පුබ්බෙ
 චුත්තනයෙනෙව උදානවසෙන චුත්තොති වෙදිතබ්බො. තතො පරං සබ්බං
 පුරිමගාමාය චුත්තසදිසමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.36).

නිද්දෙසෙ අනුප්පාදෙතිති රූපස්මිං අනුබ්‍යාඤ්ජනං දිස්වා අල්ලියති.
 අනුබන්ධතිති රූපස්මිං ස්නෙහවසෙන බන්ධති. භවන්තිති භොන්ති. ජායන්තිති
 උප්පජ්ජන්ති. නිබ්බත්තන්තිති වත්තන්ති. පාතුභවන්තිති පාකටා භොන්ති.
 සම්භවන්ති සඤ්ජායන්ති අභිනිබ්බත්තන්තිති තිණි උපසග්ගෙන වඩ්ඪිතානි. ඉතො
 පරං අට්ඨකවග්ගෙ (මහානි. 1 ආදයො) චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

දුතියගාමානිද්දෙසවණ්ණනා.

123. තතියෙ මෙත්තායනවසෙන මිත්තා. සුභදභාවෙන සුභජ්ජා. කෙචි හි
 එකන්තහිතකාමතාය මිත්තාව භොන්ති, න සුභජ්ජා. කෙචි
 ගමනාගමනට්ඨානනිසජ්ජාසමුල්ලාපාදිසු හදයසුඛජනනෙන සුභජ්ජාව භොන්ති, න
 මිත්තා. කෙචි තදුභයවසෙන සුභජ්ජා වෙව මිත්තා ව. තෙ දුට්ඨා භොන්ති අගාරියා ව
 අනගාරියා ව. තත්ථ අගාරියා තිට්ඨා භොන්ති උපකාරා සමානසුඛදුක්ඛා

අනුකම්පකාති. අනගාරියා විසෙසෙන අත්ථක්ඛායිනො. එවං තෙ චතුභි චතුභි අධිගෙහි සමන්තාගතා හොන්ති.

යථාහ —

“චතුභි ඛො, ගහපතිපුත්ත, යානෙහි උපකාරො මිත්තො සුභදො වෙදිතඛිඛො. පමත්තං රක්ඛති, පමත්තස්ස සාපතෙය්‍යං රක්ඛති, භීතස්ස සරණං හොති, උප්පන්නෙසු කිච්චකරණියෙසු තද්දිගුණං හොගං අනුප්පදෙති (දී. නි. 3.261).

තථා —

“චතුභි ඛො, ගහපතිපුත්ත, යානෙහි සමානසුඛදුක්ඛො මිත්තො සුභදො වෙදිතඛිඛො. ගුය්‍යමස්ස ආචික්ඛති, ගුය්‍යමස්ස පරිගුහති, ආපදාසු න විජහති, ජීවිතමිපිස්ස අත්ථාය පරිච්චත්තං හොති (දී. නි. 3.262).

තථා —

“චතුභි ඛො, ගහපතිපුත්ත, යානෙහි අනුකම්පකො මිත්තො සුභදො වෙදිතඛිඛො. අභවෙනස්ස න නන්දති, භවෙනස්ස නන්දති, අවණ්ණං භණ්ණමානං නිවාරෙති, වණ්ණං භණ්ණමානං පසංසති (දී. නි. 3.264).

තථා —

“චතුභි ඛො, ගහපතිපුත්ත, යානෙහි අත්ථක්ඛායි මිත්තො සුභදො වෙදිතඛිඛො. පාපා නිවාරෙති, කල්‍යාණෙ නිවෙසෙති, අස්සුතං සාවෙති, සග්ගස්ස මග්ගං ආචික්ඛති” (දී. නි. 3.263).

තෙසු ඉධ අගාරියා අධිප්පෙතා, අත්ථතො පන සබ්බෙපි යුජ්ජන්ති. තෙ මිත්තෙ සුභජ්ජෙ. අනුකම්පමානොති අනුදයමානො, තෙසං සුඛං උපසංහරිතුකාමො දුක්ඛං අපහරිතුකාමො.

භාපෙති අත්ථන්ති දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථවසෙන තිවිධං, තථා අත්තත්ථපරත්ථඋභයත්ථවසෙනාපි තිවිධං අත්ථං ලද්ධවිනාසනෙන අලද්ධානුප්පාදනෙනාති ද්විධාපි භාපෙති විනාසෙති. පටිබද්ධචිත්තොති “අභං ඉමං විනා න ජීවාමි, එසො මෙ ගති, එසො මෙ පරායණ”න්ති එවං අත්තානං නිවෙ යානෙ යපෙන්නොපි පටිබද්ධචිත්තො හොති. “ඉමෙ මං විනා න ජීවන්ති, අභං තෙසං ගති, අභං තෙසං පරායණ”න්ති එවං අත්තානං උච්චෙ යානෙ යපෙන්නොපි පටිබද්ධචිත්තො හොති. ඉධ පන එවං පටිබද්ධචිත්තො අධිප්පෙතො.

එතං භයන්ති එතං අත්ථභාපනභයං, අත්තනො සමාපත්තිභානිං සන්ධාය භණ්ති. සන්ථවෙති තිව්ධො සන්ථවො තණ්හාදිට්ඨිමිත්තසන්ථවවසෙන. තත්ථ අට්ඨසතප්පහෙදාපි තණ්හා තණ්හාසන්ථවො, ද්වාසට්ඨිප්පහෙදාපි දිට්ඨි දිට්ඨිසන්ථවො, පට්ඨද්ධවිත්තතාය මිත්තානුකම්පනා මිත්තසන්ථවො. සො ඉධ අධිප්පෙනො. තෙන භිස්ස සමාපත්ති පරිහීනා. තෙනාහ – “එතං භයං සන්ථවෙ පෙක්ඛමානො” ති. සෙසං පුබ්බසදිසමෙවාති වෙදිතබ්බං. නිද්දෙසෙ වත්තබ්බං නත්ථි (සු. නි. අට්ඨ. 1.37; අප. අට්ඨ. 1.1.93-94).

තතියගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

124. චතුත්ථෙව වංසොති වෙච්ච. විසාලොති විත්ථිණ්ණො. වංකාරො අවධාරණත්ථො, එවකාරො වා අයං. සන්ධිවසෙනෙත්ථ එංකාරො නට්ඨො. තස්ස පරපදෙන සම්බන්ධො, තං පච්ඡා යොජෙස්සාම. යථාති පටිභාගෙ. විසත්තොති ලග්ගො ජටිතො සංසිබ්බිතො. පුත්තෙසු දාරෙසු වාති පුත්තධිතුහරියාසු. යා අපෙක්ඛාති යා තණ්හා යො ස්නෙහො. වංසක්කළීරොව අසප්පමානොති වංසක්කළීරො විය අලග්ගමානො. කිං වුත්තං හොති? යථා වංසො විසාලො විසත්තො එව හොති, පුත්තෙසු ව දාරෙසු ව යා අපෙක්ඛා, සාපි එවං තාති වත්ථුනි සංසිබ්බිත්වා ධීතත්තා විසත්තා එව. ස්වාහං තාය අපෙක්ඛාය අපෙක්ඛවා විසාලො වංසො විය විසත්තොති එවං අපෙක්ඛාය ආදීනවං දිස්වා තං අපෙක්ඛං මග්ගඤ්ඤාණෙන ඡින්දන්තො අයං වංසක්කළීරොව රූපාදිසු වා දිට්ඨාදිසු වා ලාභාදිසු වා කාමභවාදිසු වා තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන අසප්පමානො පච්චෙකසම්බොධිං අධිගතොති. සෙසං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉමායපි නිද්දෙසෙ අතිරෙකං නත්ථි (සු. නි. අට්ඨ. 1.38).

චතුත්ථගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

125. පඤ්චමෙ මිගොති සබ්බෙසං ආරඤ්ඤිකචතුප්පදානං එව එතං අධිවචනං. ඉධ පන පසදම්මො අධිප්පෙනො. අරඤ්ඤම්හීති ගාමඤ්ච ගාමුපචාරඤ්ච යපෙත්වා අවසෙසං අරඤ්ඤං, ඉධ පන උය්‍යානං අධිප්පෙනං, තස්මා “උය්‍යානම්හී” ති වුත්තං හොති. යථාති පටිභාගෙ. අබ්ද්ධොති රජ්ජුබන්ධනාදිසු යෙන කෙනචි අබ්ද්ධො. එතෙන විස්සට්ඨවරියං දීපෙති. යෙනිච්ඡකං ගච්ඡති ගොවරායාති යෙන දිසාභාගෙන ගන්තුං ඉච්ඡති, තෙන ගොවරත්ථං ගච්ඡති. තස්මා තත්ථ යත්තකං ඉච්ඡති ගන්තුං, තත්තකං ගච්ඡති. යං ඉච්ඡති බාදිතුං, තං බාදිතීති දීපෙති. විඤ්ඤු නරොති පණ්ඩිතපුරිසො. සෙරිතන්ති සච්ඡන්දවුත්තිතං අපරායත්තභාවං. පෙක්ඛමානොති පඤ්ඤාචක්ඛුනා ඔලොකයමානො. අථ වා ධම්මසෙරිතං පුග්ගලසෙරිතඤ්ච. ලොකුත්තරධම්මා හි කිලෙසවසං අගමනතො සෙරිතො තෙහි සමන්තාගතා පුග්ගලා ව, තෙසං භාවනිද්දෙසො සෙරිතං පෙක්ඛමානොති. කිං වුත්තං හොති? මිගො අරඤ්ඤම්හී යථා අබ්ද්ධො, යෙනිච්ඡකං ගච්ඡති ගොවරාය. කදා නු බො අහම්පි තණ්හාබන්ධනං ඡින්දිත්වා එවං ගච්ඡෙය්‍යන්ති ඉති මෙ තුම්හෙහි ඉතො විතො ව පරිවාරත්වා ධීතෙහි බද්ධස්ස යෙනිච්ඡකං ගන්තුං අලහන්තස්ස තස්මිං.

යෙනිවිජකගමනාභාවෙ ආදීනවං යෙනිවිජකගමනෙ ආනිසංසං දිස්වා අනුක්කමෙන සමථවිපස්සනාපාරිසුරිං අගමිං. තතො පච්චෙකඛොධිං අධිගතොමිහි. තස්මා අඤ්ඤාපි විඤ්ඤා නරො සෙරිතං පෙක්ඛමානො, එකො වරෙ ඛග්ගවිසාණකප්පොති (සු. නි. අට්ඨ. 1.39 ආදයො).

පඤ්චමගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

126. ඡට්ඨෙ අයං පිණ්ඩත්ථො – සභායමජ්ඣෙ යිතස්ස දිවාසෙය්‍යසඬ්ඛාතෙ වාසෙ ව මහාඋපට්ඨානසඬ්ඛාතෙ යානෙ ව උය්‍යානගමනසඬ්ඛාතෙ ගමනෙ ව ඡන්තපද්වාරිකසඬ්ඛාතාය වාරිකාය ව “ඉදං මෙ සුණ, ඉදං මෙ දෙහි” තිආදිනා නයෙන තථා තථා ආමන්තනා හොති, තස්මා අහං තත්ථ තත්ථ නිබ්බිජ්ජිත්වා යායං අරියජනසෙවිතා අනෙකානිසංසා එකන්තසුඛා, එවං සන්තෙපි ලොභාහිභූතෙහි සබ්බකාපුරිසෙහි අනභිජ්ඣිතා අපත්ථිතා පබ්බජ්ජා, තං අනභිජ්ඣිතං පරෙසං අවසවත්තනෙන භබ්බපුග්ගලවසෙනෙව ව සෙරිතං පෙක්ඛමානො විපස්සනං ආරහිත්වා අනුක්කමෙන පච්චෙකසම්ඛොධිං අධිගතොති. සෙසං චුත්තනයමෙව (සු. නි. අට්ඨ. 1.39-42).

ඡට්ඨගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

127. සත්තමෙ බ්බිඛාති කීළනා. සා දුට්ඨා හොති කායිකා ව වාචසිකා ව. තත්ථ කායිකා නාම භත්ථිහිපි කීළන්ති, අස්සෙහිපි රථෙහිපි ධනුහිපි ථරුහිපිති එවමාදි. වාචසිකා නාම ගීතං සිලොකභණ්ණං මුඛහෙරිකන්ති එවමාදි. රතීති පඤ්චකාමගුණරති. විපුලන්ති යාව අට්ඨමිඤ්ජං ආභවිව යානෙන සකලත්තභාවබ්‍යාපකං. සෙසං පාකට්මෙව. අනුසන්ධියොජනාපි චෙත්ථ සංසග්ගගාථාය චුත්තනයෙනෙව චෙදිතබ්බා (සු. නි. අට්ඨ. 1.41).

සත්තමගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

128. අට්ඨමෙ වාතුද්දිසොති වතුසු දිසාසු යථාසුඛවිහාරී, “එකං දිසං එරිත්වා විහරති” තිආදිනා (දී. නි. 1.556; 3.308; අ. නි. 4.125; විහ. 643; චූළති. ඛග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 128) වා නයෙන බ්‍රහ්මවිහාරභාවනාචරිතා චතස්සො දිසා අස්ස සන්තීතිපි වාතුද්දිසො. තාසු දිසාසු කත්ථපි සත්තෙ වා සඬ්ඛාරෙ වා භයෙන න පටිභඤ්ඤතීති අප්පටිසො. සන්තුස්සමානොති ද්වාදසවිධස්ස සන්තොසස්ස වසෙන සන්තුස්සකො. ඉතරිතරෙනාති උච්චාවචෙන පච්චයෙන. පරිස්සයානං සහිතා අජම්භිති එත්ථ පරිස්සයන්ති කායචිත්තානි, පරිභාපෙන්නි වා තෙසං සම්පත්තිං, තානි වා පටිච්ච සයන්තීති පරිස්සයා, බාහිරානං සිහබ්‍යග්ඝාදීනං අබ්භන්තරානඤ්ච කාමච්ඡන්දාදීනං කායචිත්තපද්දවානං එතං අධිවචනං. තෙ පරිස්සයෙ අධිවාසනඛන්තියා ව විරියාදිහි ව ධම්මෙහි සහතිති පරිස්සයානං සහිතා. ථද්ධභාවකරභයාභාවෙන අජම්භි. කිං චුත්තං හොති? යථා තෙ චත්තාරො සමණා, එවං ඉතරිතරෙන පච්චයෙන සන්තුස්සමානො එත්ථ පටිපත්තිපද්ධිතො සන්තොසෙ යිතො වතුසු දිසාසු මෙත්තාදිභාවනාය වාතුද්දිසො, සත්තසඬ්ඛාරෙසු

පටිභනනකරහයාභාවෙන අප්පටිසො ව හොති. සො වාතුද්දිසත්තා
වුත්තප්පකාරානං පරිස්සයානං සහිතා, අප්පටිසත්තා අප්පමිහී ව හොතිති එතං
පටිපත්තිගුණං දිස්වා යොනිසො පටිපජ්ජිත්වා පච්චෙකසම්බොධිං අධිගතොමිහීති.

අථ වා තෙ සමණා විය සන්තුස්සමානො ඉතරීතරෙන වුත්තනයෙනෙව
වාතුද්දිසො හොතිති ඤාත්වා එවං වාතුද්දිසභාවං පත්ථයන්තො යොනිසො
පටිපජ්ජිත්වා අධිගතොමිහී. තස්මා අඤ්ඤාපි ඊදිසං යානං පත්ථයමානො
වාතුද්දිසතාය පරිස්සයානං සහිතා අප්පටිසතාය ව අප්පමිහී හුත්වා එකො වරෙ
බග්ගවිසාණකප්පොති (සු. නි. අට්ඨ. 1.42).

නිද්දෙසෙ මෙත්තාති අත්ථනො තාව මිජ්ජතිති මෙත්තා, සිනෙහතිති අත්ථො.
මිත්තෙ වා හවා, මිත්තස්ස වා එසා පවත්තිතිපි මෙත්තා. මෙත්තාසහගතෙනාති
මෙත්තාය සමන්තාගතෙන. චෙතසාති විත්තෙන. එකං දිසන්ති එකිස්සා දිසාය
පඨමපරිග්ගහිතං සත්තං උපාදාය එකං දිසං පරියාපන්නසත්තඵරණවසෙන වුත්තං.
ඵරිත්වාති පුස්සිත්වා ආරම්මණං කත්වා. විහරතීති බ්‍රහ්මවිහාරාධිට්ඨිතං
ඉරියාපට්ඨිතාරං පවත්තෙති. තථා දුතියන්ති යථා පුරත්ථිමාදිසු දිසාසු යං කිඤ්චි එකං
දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථෙව තදනන්තරං දුතියං තතියං චතුත්ථඤ්චාති අත්ථො.

ඉති උද්ධන්ති එතෙනෙව ව නයෙන උපරිමං දිසන්ති වුත්තං හොති. අධො
තිරියන්ති අධොදිසම්පි තිරියං දිසම්පි එවමෙව. තත්ථ ව අධොති හෙට්ඨා. තිරියන්ති
අනුදිසා. එවං සබ්බදිසාසු අස්සමණ්ඩලෙ අස්සම්ච මෙත්තාසහගතං විත්තං සාරෙතිපි
පච්චාසාරෙතිපිති. එත්තාවතා එකමෙකං දිසං පරිග්ගහෙත්වා ඔධිසො
මෙත්තාඵරණං දස්සිතං. සබ්බධීතිආදි පන අනොධිසො දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ
සබ්බධීති සබ්බත්ථං. සබ්බත්තතායාති සබ්බෙසු
භීනමජ්ඣමඋක්කට්ඨමිත්තසපත්තමජ්ඣත්තානිප්පහෙදෙසු අත්තතාය, “අයං
පරසත්තො”ති විභාගං අකත්වා අත්තසමතායාති වුත්තං හොති.

අථ වා සබ්බත්තතායාති සබ්බෙන විත්තභාවෙන, ඊසකම්පි බහි
අවික්ඛිපමානොති වුත්තං හොති. සබ්බාවත්තන්ති සබ්බසත්තවත්තං,
සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. ලොකන්ති සත්තලොකං. විපුලෙනාති
එවමාදිපරියායදස්සනතො පනෙත්ථ පුන “මෙත්තාසහගතෙනා”ති වුත්තං. යස්මා
වා එත්ථ ඔධිසො ඵරණෙ විය පුන තථා-සද්දො ඉති-සද්දො වා න වුත්තො, තස්මා
පුන “මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා”ති වුත්තං. නිගමනවසෙන වා එතං වුත්තං.
විපුලෙනාති එත්ථ ව ඵරණවසෙන විපුලතා දට්ඨබ්බා. භූමිවසෙන පන තං මහග්ගතං.
පගුණවසෙන අප්පමාණසත්තාරම්මණවසෙන ව අප්පමාණං.
බ්‍යාපාදපච්චත්ථිකප්පහානෙන අවෙරං. දොමනස්සප්පහානෙන අබ්‍යාපජ්ජං.
නිද්දුක්ඛන්ති වුත්තං හොති (විසුද්ධි. 1.254). කරුණා හෙට්ඨා වුත්තත්ථායෙව.
මොදන්ති තාය තංසමඬිගිතො, සයං වා මොදති, මොදනමත්තමෙව වා සාති මුදිතා.
“අවෙරා හොන්තු”තිආදිබ්‍යාපාදප්පහානෙන මජ්ඣත්තභාවූපගමනෙන ව
උපෙක්ඛතීති උපෙක්ඛා.

ලක්බණාදිතො පනෙන්ථ හිතාකාරජ්ජවත්තිලක්බණා මෙන්තා,
 හිතුපසංභාරරසා, ආසාතවිනයපච්චුපට්ඨානා, සත්තානං මනාපභාවදස්සනපදට්ඨානා.
 බ්‍යාපාදුපසමො ඵතිස්සා සම්පත්ති, සිනෙහසම්භවො විපත්ති.
 දුක්ඛාපනයනාකාරජ්ජවත්තිලක්බණා කරුණා, පරදුක්ඛාසහනරසා,
 අවිහිංසාපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛාහිභූතානං අනාථභාවදස්සනපදට්ඨානා. විහිංසුපසමො
 තස්සා සම්පත්ති, සොකසම්භවො විපත්ති. පමොදලක්බණා මුදිතා, අනිස්සායනරසා,
 අරතිවිසාතපච්චුපට්ඨානා, සත්තානං සම්පත්තිදස්සනපදට්ඨානා. අරතිවූපසමො
 තස්සා සම්පත්ති, පහානසම්භවො විපත්ති. සත්තෙසු
 මජ්ඣන්තාකාරජ්ජවත්තිලක්බණා උපෙක්ඛා, සත්තෙසු සමභාවදස්සනරසා,
 පටිසානුනයවූපසමපච්චුපට්ඨානා, “කම්මස්සකා සත්තා, තෙ කස්ස රුටියා සුඛිතා වා
 භවිස්සන්ති, දුක්ඛතො වා මුච්චිස්සන්ති, පත්තසම්පත්තිතො වා න
 පරිභාසිස්සන්ති” ති ඵලං පවත්තකම්මස්සකතාදස්සනපදට්ඨානා.
 පටිසානුනයවූපසමො තස්සා සම්පත්ති, ගෙහස්සිතාය අඤ්ඤාණුපෙක්ඛාය සම්භවො
 විපත්ති.

තත්ථ සන්තුට්ඨො හොතිති පච්චයසන්නොසවසෙන සන්තුට්ඨො හොති.
 ඉතරිතරෙන චීවරෙනාති න ථුලසුඛමුලුඛපණිතරිජ්ජණානං යෙන කෙනචී
 චීවරෙන, අථ බො යථාලද්ධානං ඉතරිතරෙන යෙන කෙනචී සන්තුට්ඨො හොතිති
 අත්ථො. චීවරස්මිඤ්ඤි තයො සන්නොසා – යථාලාභසන්නොසො,
 යථාබලසන්නොසො, යථාසාරුජ්ජසන්නොසොති. පිණ්ඩපාතාදිසුපි ඵසෙව තයො.
 ඉති ඉමෙ තයො සන්නොසෙ සන්ධාය “සන්තුට්ඨො හොති ඉතරිතරෙන චීවරෙන.
 යථාලද්ධාදිසු යෙන කෙනචී චීවරෙන සන්තුට්ඨො හොති” ති වුත්තං.

ඵත්ථ ච චීවරං ජාතිතබ්බං, චීවරබෙත්තං ජාතිතබ්බං, පංසුකුලං ජාතිතබ්බං,
 චීවරසන්නොසො ජාතිතබ්බො, චීවරපටිසංයුත්තාති ධුතඬිගාති ජාතිතබ්බාති. තත්ථ
 චීවරං ජාතිතබ්බන්ති බොමාදිති ඡ චීවරාති දුකුලාදිති ඡ අනුලොමචීවරාතිපි
 ජාතිතබ්බාති. ඉමාති ද්වාදස කප්පියචීවරාති. කුසචීරං වාකචීරං ඵලකචීරං
 කෙසකම්බලං වාලකම්බලං පොත්ථකො වම්මං උලුකපක්ඛං රුක්ඛදුස්සං
 ලතාදුස්සං ඵරකදුස්සං කදලිදුස්සං වෙළුස්සන්ති ඵවමාදිති පන අකප්පියචීවරාති.

චීවරබෙත්තන්ති “සඬ්ඝතො වා ගණතො වා ඤාතිතො වා මිත්තතො වා
 අත්තතො වා ධනෙන පංසුකුලං වා” ති ඵලං උජ්ජප්පන්නො ඡ බෙත්තාති,
 අට්ඨන්තඤ්ඤ වාතිකානං වසෙන අට්ඨ බෙත්තාති ජාතිතබ්බාති.

පංසුකුලන්ති සොසානිකං පාපණිකං රථියං සඬ්ඝකාරකුටං සොත්ථියං සිනානං
 තිත්ථං ගතපච්චාගතං අග්ගිඬ්ඬිඬං ගොබායිතං උපච්චිකාබායිතං උන්දුරබායිතං
 අන්තච්ඡින්නං දසච්ඡින්නං ධජාහටං ථුපං සමණචීවරං සාමුද්දියං ආභිසෙකියං
 පන්ථිකං වාතාහටං ඉද්ධිමයං දෙවදත්තියන්ති තෙවිසති පංසුකුලාති වෙදිතබ්බාති.
 ඵත්ථ ච සොත්ථියන්ති ගබ්භමලහරණං. ගතපච්චාගතන්ති මතකසරීරං පාරුපිත්ථා
 සුසානං නෙත්ථා ආනිතචීවරං. ධජාහටන්ති ධජං උස්සාපෙත්ථා තතො ආනිතං.

පුපුන්ති වම්මිකෙ පුජිතවිවරං. සාමුද්දියන්ති සමුද්දවිවිහි ඵලං පාපිතං. පන්ථිකන්ති පන්ථං ගවිජන්තෙහි වොරහයෙන පාසාණෙහි කොට්ටෙන්වා පාරුතවිවරං. ඉද්ධිමයන්ති එහිහික්ඛුච්චරං. සෙසං පාකටමෙව.

විවරසන්තොසොති විසති විවරසන්තොසා – විවරෙ විතක්කසන්තොසො ගමනසන්තොසො පරියෙසනසන්තොසො පටිලාභසන්තොසො මත්තපටිග්ගහණසන්තොසො ලොලුප්පවිච්ඡන්තසන්තොසො යථාලාභසන්තොසො යථාබලසන්තොසො යථාසාරුප්පසන්තොසො උදකසන්තොසො ධොවනසන්තොසො කරණසන්තොසො පරිමාණසන්තොසො සුත්තසන්තොසො සිබ්බනසන්තොසො රජනසන්තොසො කප්පසන්තොසො පරිභොගසන්තොසො සන්තිධිපරිවජ්ජනසන්තොසො විස්සජ්ජනසන්තොසොති. තත්ථ සාදකහික්ඛුනො තෙමාසං නිබද්ධවාසං වසින්වා එකමාසමත්තං විතක්කිතුං වට්ටති. සො හි පචාරෙන්වා විවරමාසෙ විවරං කරොති. පංසුකුලිකො අද්ධමාසෙනෙව කරොති. ඉදං මාසද්ධමාසමත්තං විතක්කනං විතක්කසන්තොසො. විවරත්ථාය ගවිජන්තස්ස පන “කත්ථ ලහිස්සාමි” ති අවින්තෙන්වා කම්මට්ඨානසීසෙනෙව ගමනං ගමනසන්තොසො නාම. පරියෙසන්තස්ස පන යෙන වා තෙන වා සද්ධිං අපරියෙසින්වා ලජ්ජිං පෙසලහික්ඛුං ගහෙන්වා පරියෙසනං පරියෙසනසන්තොසො නාම. එවං පරියෙසන්තස්ස ආහරියමානං විවරං දුරතොව දිස්වා “එතං මනාපං හවිස්සති, එතං අමනාප” ත්ති එවං අවිතක්කෙන්වා පුලසුබ්බමාදිසු යථාලද්ධෙනෙව සන්තුස්සනං පටිලාභසන්තොසො නාම. එවං ලද්ධං ගණ්හන්තස්සාපි “එත්තකං දුපට්ටස්ස හවිස්සති, එත්තකං එකපට්ටස්සා” ති අත්තනො පභොනකමත්තෙනෙව සන්තුස්සනං මත්තපටිග්ගහණසන්තොසො නාම. විවරං පරියෙසන්තස්ස පන “අසුකස්ස සරද්ධාරෙ මනාපං ලහිස්සාමි” ති අවින්තෙන්වා ද්වාරපටිපාටියා වරණං ලොලුප්පවිච්ඡන්තසන්තොසො නාම.

ලුඛපණ්ණිකෙසු යෙන කෙනවි යාපෙනුං සක්කොන්තස්ස යථාලද්ධෙනෙව යාපනං යථාලාභසන්තොසො නාම. අත්තනො ථාමං ජානින්වා යෙන යාපෙනුං සක්කොති, තෙන යාපනං යථාබලසන්තොසො නාම. මනාපං අඤ්ඤස්ස දන්වා අත්තනා යෙන කෙනවි යාපනං යථාසාරුප්පසන්තොසො නාම. “කත්ථ උදකං මනාපං, කත්ථ අමනාප” ත්ති අවිචාරෙන්වා යෙන කෙනවි ධොවනුපගෙන උදකෙන ධොවනං උදකසන්තොසො නාම. තථා පණ්ඩුමත්තිකගෙරුකපුත්තිපණ්ණරසකිලිට්ඨානි පන උදකානි වජ්ජෙනුං වට්ටති. ධොවන්තස්ස පන මුග්ගරාදිහි අපහරින්වා හත්ථෙහි මද්දින්වා ධොවනං ධොවනසන්තොසො නාම. තථා අසුප්ඤ්ඤානං පණ්ණානි පක්ඛිපින්වා තාපිතඋදකෙනාපි ධොවිතුං වට්ටති. එවං ධොවින්වා කරොන්තස්ස “ඉදං පුලං, ඉදං සුබ්බම” ත්ති අකොපෙන්වා පභොනකනිහාරෙනෙව කරණං කරණසන්තොසො නාම. තිමණ්ඩලපටිච්ඡාදනමත්තස්සෙව කරණං පරිමාණසන්තොසො නාම. විවරකරණත්ථාය පන “මනාපං සුත්තං පරියෙසිස්සාමි” ති අවිචාරෙන්වා රථිකාදිසු වා දෙවට්ඨානෙ වා ආහරින්වා පාදමුලෙ වා යපිතං යං කිඤ්චිදෙව සුත්තං ගහෙන්වා කරණං සුත්තසන්තොසො නාම.

කුසිබන්ධනකාලෙ පන අඩගුලිමත්තෙ සත්තවාරෙ න විජ්ඣිතබ්බං. එවං කරොන්තස්ස හි යො භික්ඛු සභායො න භොති, තස්ස චත්තභෙදොපි නත්ථී. තිවඬිගුලමත්තෙ පන සත්තවාරෙ විජ්ඣිතබ්බං. එවං කරොන්තස්ස මග්ගපටිපන්නොනාපි සභායෙන භවිතබ්බං. යො න භොති, තස්ස චත්තභෙදො. අයං සිබ්බනසන්තොසො නාම. රජන්තෙන පන කාළකච්ඡකාදීනි පරියෙසන්තෙන න රජිතබ්බං, සොමචක්කලාදීසු යං ලහති, තෙන රජිතබ්බං. අලහන්තෙන පන මනුස්සෙහි අරඤ්ඤෙ වාකං ගහෙත්වා ඡඩ්ඞිතරජනං වා භික්ඛුහි පවිත්වා ඡඩ්ඞිතකසටං වා ගහෙත්වා රජිතබ්බං. අයං රජනසන්තොසො නාම. නීලකද්දමකාළසාමෙසු යං කිඤ්චි ගහෙත්වා හත්ථිපිට්ඨෙයෙ නිසින්තස්ස පඤ්ඤායමානකප්පකරණං කප්පසන්තොසො නාම.

භිරිකොපිනපටිච්ඡාදනමත්තවසෙන පරිභුඤ්ජනං පරිභොගසන්තොසො නාම. දුස්සං පන ලභිත්වා සුත්තං වා සුචිං වා කාරකං වා අලහන්තෙන යපෙතුං වට්ටති, ලහන්තෙන න වට්ටති. කතම්පි චෙ අන්තෙවාසිකාදීනං දාතුකාමො භොති, තෙ ච අසන්නිහිතා, යාව ආගමනා යපෙතුං වට්ටති, ආගතමත්තෙසු තෙසු දාතබ්බං. දාතුං අසක්කොන්තෙන අධිට්ඨාතබ්බං. අඤ්ඤස්මිං චීවරෙ සති පච්චත්ථරණම්පි අධිට්ඨාතුං වට්ටති. අනධිට්ඨිතමෙව හි සන්නිධි භොති. අධිට්ඨිතං න භොතීති මහාසිවත්ථෙරො ආහ. අයං සන්නිධිපරිච්ඡන්තසන්තොසො නාම. විස්සජ්ජෙත්තෙන පන මුඛං ඔලොකෙත්වා න දාතබ්බං, සාරණියධම්මෙ යත්වා ච විස්සජ්ජෙතබ්බන්ති අයං විස්සජ්ජන්තසන්තොසො නාම.

චීවරපටිසංයුත්තානි ධුතඬිගානි නාම පංසුකුලිකඬිගඤ්චෙව තෙචීවරිකඬිගඤ්ච. ඉති චීවරසන්තොසමහාඅරියවංසං පුරයමානො පච්චෙකසම්බුද්ධො ඉමානි ද්වෙ ධුතඬිගානි ගොපෙති, ඉමානි ගොපෙන්නො චීවරසන්තොසමහාඅරියවංසවසෙන සන්තුට්ඨො භොති.

චණ්ණවාදීනි එකො සන්තුට්ඨො භොති, සන්තොසස්ස චණ්ණං න කථෙති. එකො න සන්තුට්ඨො භොති, සන්තොසස්ස චණ්ණං කථෙති. එකො නෙව සන්තුට්ඨො භොති, න සන්තොසස්ස චණ්ණං කථෙති. එකො සන්තුට්ඨො ච භොති, සන්තොසස්ස ච චණ්ණං කථෙති. තථාරූපො සො පච්චෙකසම්බුද්ධො තං දස්සෙතුං “ඉතරිතරචීවරසන්තුට්ඨියා ච චණ්ණවාදී”ති වුත්තං.

අනෙසනන්ති දුතෙය්‍යපභිණගමනානුයොගප්පභෙදං නානප්පකාරං අනෙසනං. අප්පතිරූපන්ති අයුත්තං. අලද්ධා වානි අලභිත්වා. යථා එකච්චො “කථං නු බො චීවරං ලභිස්සාමි”ති පුඤ්ඤවත්තෙහි භික්ඛුහි සද්ධිං එකතො හුත්වා කොභඤ්ඤං කරොන්නො උත්තසති පරිතස්සති, පච්චෙකසම්බුද්ධො එවං අලද්ධා ච චීවරං න පරිතස්සති. ලද්ධා වානි ධම්මෙන සමෙන ලභිත්වා. අධිගතොති විගතලොභගිද්ධො. අමුච්ඡිකොති අධිමත්තතණ්හාය මුච්ඡනං අනාපන්නො. අනප්ඤ්ඤාපන්නොති තණ්හාය අනොත්ථට්ඨො අපරියොනද්ධො. ආදීනවදස්සාවීති අනෙසනාපත්තියඤ්ච

ගධිතපරිභොගෙ ව ආදීනවං පස්සමානො. නිස්සරණපඤ්ඤාති “යාවදෙව සීතස්ස පටිසාතායා”ති (ම. නි. 1.23; අ. නි. 6.58) චූත්තං නිස්සරණමෙව පජානන්තො.

ඉතරිතරවිවරසන්තුට්ඨියාති යෙන කෙනචි විවරෙන සන්තුට්ඨියා.
නෙවත්තානුක්කංසෙතීති යථා පනිධෙකච්චො “අභං පංසුකුලිකො, මයා උපසම්පදමාලෙයෙව පංසුකුලිකඛිගං ගහිතං, කො මයා සදිසො අත්ථි”ති අත්තුක්කංසනං කරොති. එවං සො අත්තුක්කංසනං න කරොති. න පරං වම්භෙතීති “ඉමෙ පනඤ්ඤෙ හික්ඛු න පංසුකුලිකාති වා පංසුකුලිකමත්තම්පි එතෙසං නත්ථි”ති වා එවං පරං න වම්භෙති. යො හි තත්ථ දක්ඛොති යො තස්මි. විවරසන්තොසෙ වණ්ණවාදී. තාසු වා දක්ඛො ඡෙකො ඛාත්තො. අනලසොති සාතච්චකිරියාය ආලසියවිරහිතො. සම්පජානො පතිස්සතොති සම්පජානපඤ්ඤාය වෙව සතියා ව යුත්තො. අරියවංසෙ ධීතොති අරියවංසෙ පතිට්ඨිතො.

ඉතරිතරෙන පිණ්ඩපාතෙතාති යෙන කෙනචි පිණ්ඩපාතෙන. එත්ථපි පිණ්ඩපාතො ජානිතබ්බො, පිණ්ඩපාතබ්බත්තං ජානිතබ්බං, පිණ්ඩපාතසන්තොසො ජානිතබ්බො, පිණ්ඩපාතපටිසංයුත්තං ධූතඛිගං ජානිතබ්බං. තත්ථ පිණ්ඩපාතොති ඔදනො කුම්මාසො සත්තු මච්ඡො මංසං ඛීරං දධි සප්පි නවනීතං තෙලං මධු ආණිතං යාගු බාදනීයං සායනීයං ලෙහනීයන්ති සොළස පිණ්ඩපාතා.

පිණ්ඩපාතබ්බත්තන්ති සඛිසහත්තං උද්දෙසහත්තං නිමන්තනං සලාකහත්තං පක්ඛිකං උපොසථිකං පාටිපදිකං ආගන්තුකහත්තං ගමිකහත්තං ගිලානහත්තං ගිලානුපට්ඨාකහත්තං ධූරහත්තං කුට්ඨත්තං වාරහත්තං විහාරහත්තන්ති පන්තරස පිණ්ඩපාතබ්බත්තාති.

පිණ්ඩපාතසන්තොසොති පිණ්ඩපාතෙ විතක්කසන්තොසො ගමනසන්තොසො පරියෙසනසන්තොසො පටිලාභසන්තොසො පටිග්ගහණසන්තොසො මත්තපටිග්ගහණසන්තොසො ලොලුප්පවිච්ඡන්තසන්තොසො යථාලාභසන්තොසො යථාබලසන්තොසො යථාසාරුප්පසන්තොසො උපකාරසන්තොසො පරිමාණසන්තොසො පරිභොගසන්තොසො සන්තිධිපරිවච්ඡන්තසන්තොසො විස්සජ්ජන්තොසොති පන්තරස සන්තොසා. තත්ථ සාදකො හික්ඛු මුඛං ධොවිත්වා විතක්කෙති. පිණ්ඩපාතිකෙන පන ගණෙන සද්ධිං වරතා සායං ථෙරුපට්ඨානකාලෙ “ස්වෙ කත්ථ පිණ්ඩාය වරිස්සාමා”ති “අසුකගාමෙ, හන්තෙ”ති එත්තකං වින්තෙත්වා තතො පට්ඨාය න විතක්කෙතබ්බං. එකචාරිකෙන විතක්කමාළකෙ යත්වා විතක්කෙතබ්බං. තතො පට්ඨාය විතක්කෙත්තො පන අරියවංසා චූතො හොති පරිබාහිරො. අයං විතක්කසන්තොසො නාම. පිණ්ඩාය පච්ඡන්තෙන පන “කුහිං ලහිස්සාමි”ති අවින්තෙත්වා කම්මට්ඨානසීසෙන ගන්තබ්බං. අයං ගමනසන්තොසො නාම. පරියෙසන්තෙන යං වා තං වා අග්ගහෙත්වා ලජ්ජිං පෙසලමෙව ගහෙත්වා පරියෙසිතබ්බං. අයං පරියෙසනසන්තොසො නාම. දූරතොව ආහරියමානං දිස්වා “එතං මනාපං, එතං අමනාප”න්ති විත්තං න උප්පාදෙතබ්බං. අයං පටිලාභසන්තොසො නාම. “ඉදං

මනාපං ගණ්ඨිස්සාමි, ඉදං අමනාපං න ගණ්ඨිස්සාමි''ති අවින්තෙත්වා යං කිඤ්චි යාපනමත්තං ගහෙතබ්බමෙව. අයං පටිග්ගහණසන්තොසො නාම.

එත්ථ පන දෙය්‍යධම්මො බහු, දායකො අප්පං දාතුකාමො, අප්පං ගහෙතබ්බං. දෙය්‍යධම්මො බහු, දායකොපි බහුදාතුකාමො, පමාණෙනෙව ගහෙතබ්බං. දෙය්‍යධම්මොපි න බහු, දායකොපි අප්පං දාතුකාමො, අප්පං ගහෙතබ්බං. දෙය්‍යධම්මො න බහු, දායකො පන බහුදාතුකාමො, පමාණෙන ගහෙතබ්බං. පටිග්ගහණස්මිඤ්ඤි මත්තං අජානන්තො මනුස්සානං පසාදං මක්ඛෙති, සද්ධාදෙය්‍යං විනිපාතෙති, සාසනං න කරොති. විජාතමාතුයාපිස්ස චිත්තං ගහෙතුං න සක්කොති. ඉති මත්තං ජානිත්වාපව පටිග්ගහෙතබ්බන්ති අයං මත්තපටිග්ගහණසන්තොසො නාම. අඬ්ඬකුලානියෙව අගන්ත්වා ද්වාරපටිපාටියා ගන්තබ්බං. අයං ලොලුප්පච්චජ්ජනසන්තොසො නාම. යථාලාභසන්තොසාදයො වීචරෙ වුත්තනායා එව.

පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජිත්වා ‘‘සමණධම්මං අනුපාලෙස්සාමි’’ති එවං උපකාරං ඤාත්වා පරිභුඤ්ජනං උපකාරසන්තොසො නාම. පත්තං පුරෙත්වා ආතීතං න පටිග්ගහෙතබ්බං. අනුපසම්පන්නෙ සති තෙන ගාභාපෙතබ්බං, අසති ආභරාපෙත්වා පටිග්ගහණපරිමාණමත්තං ගහෙතබ්බං. අයං පරිමාණසන්තොසො නාම. ජිසවිජාය පටිවිනොදනං ‘‘න ඉදමෙත්ථ නිස්සරණ’’න්ති එවං පරිභුඤ්ජනං පරිභොගසන්තොසො නාම. නිදහිත්වා න පරිභුඤ්ජිතබ්බං. අයං සන්නිධිපරිචජ්ජනසන්තොසො නාම. මුඛං අනොලොකෙත්වා සාරණියධම්මෙ ධීතෙන විස්සජ්ජෙතබ්බං. අයං විස්සජ්ජනසන්තොසො නාම.

පිණ්ඩපාතපටිසංයුත්තානි පන පඤ්ච ධුතඬ්ඨානි පිණ්ඩපාතිකඬ්ඨං සපදානවාරිකඬ්ඨං එකාසනිකඬ්ඨං පත්තපිණ්ඩිකඬ්ඨං බලුපවිජාහත්තිකඬ්ඨගන්ති. ඉති පිණ්ඩපාතසන්තොසමහාඅරියවංසං පුරයමානො පච්චෙකසම්බුද්ධො ඉමානි පඤ්ච ධුතඬ්ඨානි ගොපෙති, ඉමානි ගොපෙන්නො පිණ්ඩපාතසන්තොසමහාඅරියවංසවසෙන සන්තුට්ඨො භොති. චණ්ණවාදීතිආදීනි වුත්තනයෙතෙව වෙදිතබ්බානි.

සෙනාසනාතීති ඉධ සෙනාසනං ජානිතබ්බං, සෙනාසනබ්බන්තං ජානිතබ්බං, සෙනාසනසන්තොසො ජානිතබ්බො, සෙනාසනපටිසංයුත්තධුතඬ්ඨං ජානිතබ්බං. තත්ථ සෙනාසනන්ති මඤ්චො පීඨං හිසි බිම්බොහනං විහාරො අඬ්ඬයොගො පාසාදො හම්මීයං ගුහා ලෙණං අට්ටො මාලො වෙළුම්බො රුක්ඛමූලං යත්ථ වා පන හික්ඛු පටික්කමන්තිති ඉමානි පන්තරස සෙනාසනානි.

සෙනාසනබ්බන්තන්ති සඬ්ඝතො වා ගණතො වා ඤාතිතො වා මිත්තතො වා අත්තතො වා ධනෙන පංසුකුලං වාති ඡ බ්බන්තානි.

සෙනාසනසන්තොසොති සෙනාසනෙ විතක්කසන්තොසාදයො පන්නරස
සන්තොසා. තෙ පිණ්ඩපාතෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.
සෙනාසනපටිසංයුත්තානි පන පඤ්ච ධුතඨගානි ආරඤ්ඤිකඨගං රුක්ඛමූලිකඨගං
අබ්භොකාසිකඨගං සොසානිකඨගං යථාසන්ථතිකඨගන්ති. ඉති
සෙනාසනසන්තොසං මහාඅරියවංසං පුරයමානො පච්චෙකසම්බුද්ධො ඉමානි පඤ්ච
ධුතඨගානි ගොපෙති, ඉමානි ගොපෙන්නො
සෙනාසනසන්තොසමහාඅරියවංසවසෙන සන්තුට්ඨො හොති.

ඉති ආයස්මා ධම්මසෙනාපති සාරිපුත්තත්ථෙරො පථවිං පත්ථරමානො විය
සාගරකුච්ඡිං පුරයමානො විය ආකාසං විත්ථාරයමානො විය ච පඨමං
වීචරසන්තොසං අරියවංසං කථෙත්වා චන්දං උට්ඨාපෙන්නො විය සූරියං
උල්ලඬිසෙන්නො විය ච දුතියපිණ්ඩපාතසන්තොසං කථෙත්වා සිනෙරුං
උක්ඛිපෙන්නො විය තතියං සෙනාසනසන්තොසං අරියවංසං කථෙත්වා ඉදානි
ගිලානපච්චයසන්තොසං අරියවංසං කථෙතුං “සන්තුට්ඨො හොති ඉතරිතරෙන
ගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරොනා” තිආදිමාහ. තං පිණ්ඩපාතගතිකමෙව. තත්ථ
යථාලාභයථාබලයථාසාරුජ්ජසන්තොසෙනෙව සන්තුස්සිතබ්බං.
භාවනාරාමඅරියවංසො පන ඉධ අනාගතො, නෙසජ්ජිකඨගං භාවනාරාමඅරියවංසං
හජති (දී. නි. අට්ඨ. 3.309; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.28). චුත්තමපි වෙනං –

“පඤ්ච සෙනාසනෙ චුත්තා, පඤ්ච ආභාරනිස්සිතා;
ඵකො වීරියසංයුත්තො, ද්වෙ ච වීචරනිස්සිතා” ති. (දී. නි. අට්ඨ. 3.309; අ.
නි. අට්ඨ. 2.4.28);

පොරාණෙ අග්ගඤ්ඤෙ අරියවංසෙ ධීතොති එත්ථ පොරාණෙති න
අධුත්තජ්ජත්තිකෙ. අග්ගඤ්ඤෙති අග්ගෙහි ජානිතබ්බෙ. අරියවංසෙති අරියානං
වංසෙ. යථා හි ඛත්තියවංසො බ්‍රාහ්මණවංසො වෙස්සවංසො සුද්දවංසො
සමණවංසො කුලවංසො රාජවංසො, එවමයමිපි අට්ඨමො අරියවංසො, අරියතන්ති
අරියපච්චෙණි නාම හොති. සො බො පනායං වංසො ඉමෙසං වංසානං මූලගන්ධාදීනං
කාලානුසාරිගන්ධාදයො විය අග්ගමක්ඛායති. කෙ පන තෙ අරියා, යෙසං එසො
වංසොති? අරියා චුච්චන්ති බුද්ධා ච පච්චෙකබුද්ධා ච තථාගතසාවකා ච, එතෙසං
අරියානං වංසොති අරියවංසො. ඉතො පුබ්බෙ හි සතසහස්සකජ්ජාධිකානං චතුත්තං
අසඬ්ඛොයානං මත්ථකෙ තණ්හඬිකරො මෙධඬිකරො සරණඬිකරො
දීපඬිකරොති චත්තාරො බුද්ධා උජ්ජන්තා, තෙ අරියා, තෙසං අරියානං වංසොති
අරියවංසො. තෙසං බුද්ධානං පරිනිබ්බානතො අපරභාගෙ අසඬ්ඛොයානං
අතික්කමිත්වා කොණ්ඩඤ්ඤො නාම බුද්ධො උජ්ජන්තො...පෙ.... ඉමස්මිං කජ්ජෙ
කකුසන්ධො කොණාගමනො කස්සපො අම්භාකං හගවා ගොතමොති චත්තාරො
බුද්ධා උජ්ජන්තා, තෙසං අරියානං වංසොති අරියවංසො. අපි ච
අතීතානාගතපච්චුජ්ජන්තානං සබ්බබුද්ධපච්චෙකබුද්ධබුද්ධසාවකානං අරියානං
වංසොති අරියවංසො, තස්මිං අරියවංසෙ (අ. නි. අට්ඨ. 2.4.28). ධීතොති
පතිට්ඨිතො. සෙසං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අටියමගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

129. නවමෙ අයං යොජනා – දුස්සඬගහා පබ්බජිතාපි එකෙ, යෙ අසන්තොසාහිභූතා, තථාපිධා එව ච අපො ගහටියා සරමාවසන්තා. එතමහං දුස්සඬගහහාවං ඡිගුවිජන්තො විපස්සනං ආරහිත්වා පච්චෙකබ්බොධිං අධිගතොමිහිති. සෙසං පුරිමනායෙනෙව වෙදිතබ්බං.

නිද්දෙසෙ අනස්සවාති වචනං අස්සවනකා. අවචනකරාති දුබ්බවා. පටිලොමචුත්තිනොති පච්චනිකං කථනසීලා, පටිමල්ලා හුත්වා පවත්තන්තිති අත්ථො. අඤ්ඤෙනෙව මුඛං කරොන්තිති ඔවාදදායකෙ දිස්වා මුඛං පරිවත්තෙත්වා අඤ්ඤං දිසාහාගං ඔලොකෙත්ති. අඛ්‍යාවටො හුත්වාති අවාටො හුත්වා. අනපෙක්ඛො හුත්වාති අනල්ලිනො හුත්වා.

නවමගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

130. දසමෙ ඔරොපයිත්වාති අපනෙත්වා. ගිහිඛ්‍යඤ්ජනානීති කෙසමස්සුඛදාතවත්ථාලඬිකාරමාලාගන්ධවිලෙපනඉත්ථිපුත්තදාසිදාසාදීති. එතාති ගිහිභාවං ඛ්‍යඤ්ජයන්ති, තස්මා “ගිහිඛ්‍යඤ්ජනානී”ති වුච්චන්ති. සඤ්ජින්නපත්තොති පතිතපත්තො. ඡෙත්වානාති මග්ගඤ්ජාණෙන ඡින්දිත්වා. වීරොති මග්ගවීරියසමන්තාගතො. ගිහිබන්ධනානීති කාමබන්ධනානි. කාමා හි ගිහීනං බන්ධනානි. අයං තාව පදත්ථො.

අයං පන අධිජ්ජායො – “අහො වතාහමිපි ඔරොපයිත්වා ගිහිඛ්‍යඤ්ජනානි සඤ්ජින්නපත්තො යථා කොවිළාරො හවෙය්‍ය”න්ති එවඤ්චි වින්තයමානො විපස්සනං ආරහිත්වා පච්චෙකබ්බොධිං අධිගතොමිහිති (සු. නි. අටිය. 1.44). සෙසං පුරිමනායෙනෙව ජානිතබ්බං.

නිද්දෙසෙ සාරාසනඤ්චාති සාරං ආසනං. ඡින්තානීති ගළිතානි. සඤ්ජින්නානීති නිපණ්ණානි. පතිතානීති වණ්ටනො මුත්තානි. පරිපතිතානීති භූමියං පතිතානි.

දසමගාථානිද්දෙසවණ්ණනා.

පයමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවග්ගවණ්ණනා

131-2. දුතියවග්ගස්ස පයමද්වයෙ නිපකන්ති පකතිනිපුණං පණ්ඩිතං කසිණපරිකම්මාදීසු කුසලං. සාධුවිහාරිත්ති අජ්ජනාවිහාරෙත වා උපවාසෙත වා සමන්තාගතං. ධීරන්ති ධිතිසම්පන්නං. තත්ථ නිපකත්තෙන ධිතිසම්පදා වුත්තා. ඉධ පන ධිතිසම්පන්නමෙවාති අත්ථො. ධිති නාම අසිලිපරක්කමතා, “කාමං තවො ච න්හාරු වා”ති (ම. නි. 2.184; අ. නි. 2.5; මහානි. 196) එවං පවත්තවීරියස්සෙනං

අධිවචනං. අපි ව ධික්කතපාපොතිපි ධීරො. රාජාව රටියං විජිතං පහායාති යථා පටිරාජා “විජිතං රටියං අනත්ථාවහ” නීති ඤාත්වා රජ්ජං පහාය එකො වරති එවං බාලසහායං පහාය එකො වරෙ. අථ වා රාජාව රටියන්ති යථා සුතසොමො රාජා විජිතං රටියං පහාය එකො වරි, යථා ව මහාජනකො එවං එකොව වරෙති අයම්පි එතස්සත්ථො. සෙසං වුත්තානුසාරෙන සක්කා ජානිතුන්ති න විත්ථාරිතං (සු. නි. අට්ඨ. 1.45-46). නිද්දෙසෙ වත්තබ්බං නත්ථී.

පට්ඨමද්වයං.

133. තතියගාථා පදත්ථතො උත්තානා එව. කෙවලඤ්ච පන සහායසම්පදන්ති එත්ථ අසෙක්ඛෙහි සීලාදික්ඛන්ධෙහි සම්පන්නා සහායා එව “සහායසම්පදා” ති වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ යොජනා – යා අයං වුත්තා සහායසම්පදා, තං සහායසම්පදං අද්ධා පසංසාම, එකංසෙනෙව ථොමෙමාති වුත්තං හොති. කථං? සෙට්ඨා සමාසෙවිතබ්බා සහායාති. කස්මා? අත්තනො සීලාදීහි සෙට්ඨෙ සෙවමානස්ස සීලාදයො ධම්මා අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා වුද්ධිං විරුළ්භිං වෙපුල්ලං පාපුණන්ති. සමෙ සෙවමානස්ස අඤ්ඤාමඤ්ඤසමධාරණෙන කුක්කුච්චවිනොදනෙන ව ලද්ධා න පරිභායන්ති. එතෙ පන සහායකෙ සෙට්ඨෙ ව සමෙ ව අලද්ධා කුහනාදිම්භජීවං වජ්ජෙත්වා ධම්මෙන සමෙන උප්පන්නං හොජනං භුඤ්ජන්තො තත්ථ ව පටිසානුනයං අනුප්පාදෙන්තො අනවජ්ජහොජී භුත්වා අත්ථකාමො කුලපුත්තො එකො වරෙ ඛග්ගවිසාණකප්පො. අහම්පි හි එවං වරන්තො ඉමං සම්පත්තිං අධිගතොම්හිති (සු. නි. අට්ඨ. 1.47). නිද්දෙසො වුත්තනයො එව.

තතියං.

134. චතුත්ථෙ දිස්වාති ඔලොකෙත්වා. සුවණ්ණස්සාති කඤ්චනස්ස. “චලයානී” ති පාඨසෙසො. සාවසෙසපාඨො හි අයං අත්ථො. පහස්සරානීති පහාසනසීලානි, පුත්තිමන්තානීති වුත්තං හොති. සෙසං උත්තානපදත්ථමෙව. අයං පන යොජනා – දිස්වා භුජස්මිං සුවණ්ණස්ස චලයානි “ගණවාසෙ සති සඨ්ඨට්ඨනා, එකවාසෙ සති අසට්ඨනා” ති එවං චින්තෙන්තො විපස්සනං ආරහිත්වා පච්චෙකබොධිං අධිගතොම්හිති. සෙසං වුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.48). නුපුරානීති චලයානි. “නියුරා” ති කෙච්චි වදන්ති. සට්ඨෙත්තීති අඤ්ඤාමඤ්ඤං භනන්ති.

චතුත්ථං.

135. පඤ්චමගාථා පදත්ථතො උත්තානා එව. අයං පන එත්ථ අධිප්පායො – ය්වායං එතෙන දුතියෙන කුමාරෙන සීතුණ්භාදීනි නිවෙදෙන්තෙන සහවාසෙන තං සඤ්ඤාපෙන්තස්ස මම වාචාහිලාපො, තස්මිං සිනෙහවසෙන අභිසජ්ජනා වා ජාතා. සවෙ අහං ඉමං න පරිච්චජාමි, තතො ආයතිම්පි තථෙව හෙස්සති. යථා ඉදානි, එවං දුතියෙන සහ මමස්ස, වාචාහිලාපො අභිසජ්ජනා වා. උභයම්පි වෙතං අත්තරායකරං

විසෙසාධිගමස්සාති එතං භයං ආයතිං පෙක්ඛමානො තං ඡඩ්ඛෙත්වා යොනිසො පටිපජ්ජිත්වා පච්චෙකබ්බොධිං අධිගතොමිහීති (සු. නි. අට්ඨ. 1.49). සෙසං චුත්තනයමෙව.

පඤ්චමං.

136. ඡට්ඨෙ කාමාති ද්වෙ කාමා චත්ථුකාමා ච කිලෙසකාමා ච. තත්ථ චත්ථුකාමා මනාපියා රූපාදයො ධම්මා, කිලෙසකාමා ඡන්දාදයො සබ්බෙපි රාගජ්ජහෙදා. ඉධ පන චත්ථුකාමා අධිජ්ජෙතා. රූපාදිඅනෙකජ්ජකාරෙන චිත්තා. ලොකස්සාදවසෙන මධුරා. බාලපුටුජ්ජනානං මනං රමෙත්තීති මනොරමා. විරූපරූපෙනාති විරූපෙන රූපෙන, අනෙකවිධෙන සභාවෙනාති චුත්තං හොති. තෙ හි රූපාදිවසෙන චිත්තා, රූපාදිසුපි නිලාදිවසෙන විවිධරූපා. එවං තෙන විරූපරූපෙන තථා තථා අස්සාදං දස්සෙත්වා මට්ඨන්ති චිත්තං, පබ්බජ්ජාය අභිරමිතුං න දෙන්තීති. සෙසමෙත්ථ පාකට්ඨමෙව. නිගමනමිපි ද්විහි තීහි වා පදෙහි යොජෙත්වා පුරිමගාඨාසු චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං (සු. නි. අට්ඨ. 1.50).

කාමගුණාති කාමයිතබ්බට්ඨෙයන කාමා. බන්ධනට්ඨෙයන ගුණා. “අනුජානාමි, හික්ඛවෙ, අභතානං චත්ථානං දිගුණං සඨ්ඝාටි”න්ති (මහාව. 348) එත්ථ පටලට්ඨො ගුණට්ඨො. “අච්චෙන්ති කාලා තරයන්ති රත්තියො, වයොගුණා අනුසුබ්බං ජහන්ති”ති (සං. නි. 1.4) එත්ථ රාසට්ඨො ගුණට්ඨො. “සතගුණා දක්ඛිණා පාටිකඨබ්බිකබ්බා”ති (ම. නි. 3.379) එත්ථ ආනිසංසට්ඨො ගුණට්ඨො. “අන්තං අන්තගුණං (දී. නි. 2.377; ම. නි. 1.110; බු. පා. 3.ද්වන්තිංසාකාර), කයිරා මාලාගුණෙ බහු”ති එත්ථ බන්ධනට්ඨො ගුණට්ඨො. ඉධාපි එසෙව අධිජ්ජෙතො, තෙන චුත්තං – “බන්ධනට්ඨෙයන ගුණා”ති. වක්ඛුච්ඤ්ඤායාති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණෙන පස්සිතබ්බා. එතෙනුපායෙන සොතව්ඤ්ඤායාදිසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉට්ඨාති පරිශිට්ඨා වා හොන්තු, මා වා, ඉට්ඨාරම්මණභූතාති අත්ථො. කන්තාති කාමනියා. මනාපාති මනවඩ්ඪනකා. පියරූපාති පියජාතිකා. කාමුපසංහිතාති ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජමානෙන කාමෙන උපසංහිතා. රජනියාති රජ්ජනියා, රාගුප්පත්තිකාරණභූතාති අත්ථො.

යදි මුද්දායාතිආදිසු මුද්දාති අභිගුලිපබ්බෙසු සඤ්ඤං යපෙත්වා හත්ථමුද්දා. ගණනාති අච්ඡිද්දගණනා. සඨ්ඛානන්ති පිණ්ඩගණනා. යාය බෙත්තං ඔලොකෙත්වා “ඉධ එත්තකා වීහි හවිස්සන්ති”, රුක්ඛං ඔලොකෙත්වා “ඉධ එත්තකාති එලාති හවිස්සන්ති”, ආකාසං ඔලොකෙත්වා “ඉමෙ ආකාසෙ සකුණා එත්තකා නාම හවිස්සන්ති”ති ජානන්ති. කසීති කසිකම්මං. වණ්ඤ්ජාති ඡඩ්ඝවණ්ඤ්ජප්ථලවණ්ඤ්ජාදිවණ්ඤ්ජපථො. ගොරක්ඛන්ති අත්තනො වා පරෙසං වා ගාථො රක්ඛිත්වා පඤ්චගොරසවික්කයෙන ජීවනකම්මං. ඉස්සත්ථො චුච්චති ආචුධං ගහෙත්වා උපට්ඨානකම්මං. රාජපොරිසන්ති විනා ආචුධෙන රාජකම්මං කත්වා රාජුපට්ඨානං. සිප්පඤ්ඤතරන්ති ගහිතාවසෙසහත්ථිඅස්සසිප්පාදි.

සීතස්ස පුරක්ඛතොති ලක්ඛං විය සරස්ස සීතස්ස පුරතො යීතො, සීතෙන
 බාධියමානොති අත්ථො. උණ්හෙපි එසෙව නයො. ඩංසාදීසු ඩංසාති
 පිඬගලමක්ඛිකා. මකසාති සබ්බමක්ඛිකා. සරීසපාති යෙ කෙවි සරිත්වා ගච්ඡන්ති.
 රිස්සමානොති පිළියමානො රුප්පමානො සට්ඨියමානො. මීයමානොති මරමානො.
 අයං, භික්ඛවෙති භික්ඛවෙ, අයං මුද්දාදීහි ජීවිකකප්පනං ආගම්ම සීතාදිපච්චයො
 ආබාධො. කාමානං ආදීනවොති කාමෙසු උපද්දවො, උපසග්ගොති අත්ථො.
 සන්දිට්ඨිකොති පච්චක්ඛො සාමං පස්සිතබ්බො. දුක්ඛක්ඛන්ධොති දුක්ඛරාසි.
 කාමහෙතුති ආදීසු පච්චයට්ඨෙන කාමා අස්ස හෙතුති කාමහෙතු. මූලට්ඨෙන කාමා
 නිදානමස්සාති කාමනිදානො. ලිඬගවිපල්ලාසෙන පන ‘කාමනිදාන’ න්ති වුත්තො.
 කාරණට්ඨෙන කාමා අධිකරණං අස්සාති කාමාධිකරණො. ලිඬගවිපල්ලාසෙනෙව
 පන ‘කාමාධිකරණ’ න්ති වුත්තො. කාමානමෙව හෙතුති ඉදං නියමව්වනං
 කාමපච්චයා උප්පජ්ජති යෙවාති අත්ථො.

උට්ඨහතොති ආජීවසමුට්ඨාපකවීරියෙන උට්ඨහන්තස්ස. සටතොති තං වීරියං
 පුබ්බෙනාපරං සටෙන්තස්ස. වායමතොති වායාමං පරක්කමං පයොගං
 කරොන්තස්ස. නාහිනිප්ඵජ්ජන්තිති න නිප්ඵජ්ජන්ති, හත්ථං නාහිරුහන්ති.
 සොවතීති චිත්තෙ උප්පන්නබලවසොකෙන සොවති. කිලමතීති කායෙ
 උප්පන්නදුක්ඛෙන කිලමති. පරිදෙවතීති වාචාය පරිදෙවති. උරත්තාළින්ති උරං
 තාළෙත්වා. කන්දතීති රොදති. සම්මොහං ආපජ්ජන්ති විසඤ්ඤී විය සම්මුල්ලො
 හොති. මොසන්ති තුව්ඡං. අඵලොති නිප්ඵලො.

ආරක්ඛාධිකරණන්ති ආරක්ඛකාරණො. කින්ති මෙති කෙන නු බො මෙ
 උපායෙන. යම්පි මෙති යම්පි මය්හං කසිකම්මාදීති කත්වා උප්පාදිතං ධනං අහොසි.
 තම්පි නො නත්ථීති තම්පි අම්භාකං ඉදානි නත්ථී.

පුන වපරං, භික්ඛවෙ, කාමහෙතුති ආදිනාපි කාරණං දස්සෙත්වාච ආදීනවං
 දීපෙති. තත්ථ කාමහෙතුති කාමපච්චයා රාජානොපි රාජුහි විවදන්තීති අත්ථො.
 කාමනිදානන්ති භාවනපුංසකං, කාමෙ නිදානං කත්වා විවදන්තීති අත්ථො.
 කාමාධිකරණන්තිපි භාවනපුංසකමෙව, කාමෙ අධිකරණං කත්වා විවදන්තීති
 අත්ථො. කාමානමෙව හෙතුති ගාමනිගමසෙනාපතිපුරොහිතට්ඨානන්තරාදීනං
 කාමානංයෙව හෙතු විවදන්තීති අත්ථො. උපක්කමන්තීති පහරන්ති.

අසිවම්මන්ති අසිඤ්ඤෙව බෙට්ඨකඵලකාදීති ව.

ධනුකලාපං සන්තය්හිත්වාති ධනුං ගහෙත්වා සරකලාපං සන්තය්හිත්වා.
 උභතොබ්බුල්ලන්ති උභතොරාසිභූතං. පක්ඛන්දන්තීති පවිසන්ති. උසුසුති කණ්ඩෙසු.
 විජ්ජොතලන්තෙසුති පරිවත්තමානෙසු. තෙ තත්ථාති තෙ තස්මිං සඬිගාමෙ.

අද්දාවලෙපනා උපකාරියොති චෙත්ථ මනුස්සා පාකාරපාදං
 අස්සබ්බරසණ්ඨානෙන ඉට්ඨකාහි චිතිත්වා උපරි සුධාය ලිම්පන්ති. එවං.

කතපාකාරපාදා “උපකාරියො” ති වුවුවන්ති. තා තින්තෙන කලලෙන සිත්තා අද්දාවලෙපනා නාම හොන්ති. පක්ඛන්දන්තිති තාසං හෙට්ඨා තිබ්බණ්ණපයසුලුක්ඛසුලාදීහි විජ්ඣයමානා පාකාරස්ස පිච්ඡිල්ලභාවෙන ආරොහිතුං අසක්කොන්තාපි උපධාවන්තියෙව. ඡකණකායාති කුටීතගොමයෙන. අභිවග්ගෙනාති සතදන්තෙන. තං අට්ඨදන්තාකාරෙන කත්වා “නගරද්වාරං හින්දිත්වා පවිසිස්සාමා” ති ආගතෙ උපරිද්වාරෙ යිතා තස්ස ඛන්ධනයොත්තාති ඡින්දිත්වා තෙන අභිවග්ගෙන ඔමද්දන්ති.

සන්ධිමිපි ඡින්දන්තිති සරසන්ධිමිපි. නිල්ලොපන්ති ගාමෙ පහරිත්වා මහාවිලොපං කරොන්ති. එකාගාරිකන්ති පණ්ණාසමත්තාපි සට්ඨිමත්තාපි පරිවාරෙත්වා ජීවග්ගාහං ගහෙත්වා ධනං ආහරාපෙත්ති. පරිපන්ථෙපි කිට්ඨන්තිති පන්ථදුහනකම්මං කරොන්ති. අඛිඨදණ්ඩකෙහිති මුග්ගරෙහි (ම. නි. අට්ඨ. 1.169). සෙසං චුත්තත්ථමෙව.

ජට්ඨං.

137. සත්තමෙ එතීති ඊතී, ආගන්තුකානං අකුසලභාගියානං බ්‍යසනහෙතුනං එතං අධිවචනං. තස්මා කාමගුණාපි එතෙ අනෙකබ්‍යසනාවහට්ඨෙන දළ්භසන්තිපාතට්ඨෙන ච ඊතී. ගණ්ඨොපි අසුචිං පග්ගරති, උද්ධුමානපරිපක්කපරිහින්තො හොති. තස්මා එතෙ කිලෙසා අසුචිපග්ගරණතො උප්පාදජරාහඩ්ගෙහි උද්ධුමානපරිපක්කපරිහින්තනභාවතො ච ගණ්ඨො. උපද්දවතීති උපද්දවො, අනත්ථං ජනෙත්තො අභිභවති අජ්ඣොත්ථරතීති අත්ථො, රාගගණ්ඨාදීනමෙතං අධිවචනං. තස්මා කාමගුණාපෙතෙ අවිදිතනිබ්බානත්ථාවහහෙතුතාය සබ්බුපද්දවචත්ථුතාය ච උපද්දවො. යස්මා පනෙතෙ කිලෙසාතුරභාවං ජනෙත්තා සීලසඩ්ධාතමාරොග්‍යං ලොලුප්පං චා උප්පාදෙත්තා පාකතිකමෙව ආරොග්‍යං විලුම්පන්ති, තස්මා ඉමිනා ආරොග්‍යවිලුම්පනට්ඨෙන රොගො. අබ්භන්තරමනුපවිට්ඨට්ඨෙන පන අත්තොතුදනට්ඨෙන දුන්නීභරණියට්ඨෙන ච සල්ලං. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකහයාවහනතො හයං. මෙතන්ති එතං සෙසමෙත්ථ පාකට්ඨෙව. නිගමනමිපි චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං (සු. නි. අට්ඨ. 1.51).

කාමරාගරත්තායන්ති කාමරාගෙන රත්තො අයං. ඡන්දරාගවිනිබ්ද්ධොති ඡන්දරාගෙන ස්තෙහෙන බ්ද්ධො. දිට්ඨධම්මිකාපි ගබ්භාති ඉමස්මිං අත්තභාවෙ චත්තමානසලායතනගබ්භා. සම්පරායිකාපි ගබ්භාති පරලොකෙපි සලායතනගබ්භා. න පරිමුච්චතීති පරිමුච්චිතුං න සක්කොති. ඔතිණ්ණො සාතරුපෙනාති මධුරසභාවෙන රාගෙන ඔතිණ්ණො ඔගාහිතො. පලිපටන්ති කාමකලලමග්ගං. දුග්ගන්ති දුග්ගමං.

සත්තමං.

138. අට්ඨමෙ සීතං දුබ්බිධං අබ්භන්තරධාතුක්ඛොභපච්චයඤ්ච
 බාහිරධාතුක්ඛොභපච්චයඤ්ච. තථා උණ්භං. තත්ථ ඩංසාති පිඨගලමක්ඛිකා.
 සරීසපෙති යෙ කෙච්ඡි දීඝජාතිකා සරිත්ථා ගච්ඡන්ති. සෙසං පාකට්ඨෙව. නිගමනම්පි
 චුත්තනයෙනෙව චෙදිතබ්බං.

අට්ඨමං.

139. නවමගාථා පදත්ථතො පාකට්ඨා එව. අයං පනෙත්ථ අධිජ්ජායයොජනා – සා
 ව බො යුත්තිවසෙන, න අනුස්සවවසෙන. යථා අයං හත්ථි මනුස්සකන්තෙසු සීලෙසු
 දන්තත්තා අදන්තභූමිං නාගච්ඡතිති වා, සරීරමහන්තනය වා නාගො. එවං කුදාස්සු
 නාමාහම්පි අරියකන්තෙසු සීලෙසු දන්තත්තා අදන්තභූමිං නාගමනෙන, ආගුං
 අකරණෙන, පුත ඉත්ථත්තං අනාගමනෙන ව ගුණසරීරමහන්තනය වා නාගො
 භවෙය්‍යං. යථා චෙස යුථානි විචජ්ජයිත්වා එකචරියසුබ්බෙන යථාහිරන්තං විහරෙ
 අරඤ්ඤෙ, එකො වරෙ බග්ගවිසාණකප්පො, කුදාස්සු නාමාහම්පි එවං ගණං
 විචජ්ජයිත්වා එකත්තාහිරතිසුබ්බෙන කුමාසුබ්බෙන යථාහිරන්තං අරඤ්ඤෙ අත්තනො
 යථා යථා සුබ්බං, තථා තථා යත්තකං වා ඉච්ඡාමි, තත්තකං අරඤ්ඤෙ නිවාසං එකො
 වරෙ බග්ගවිසාණකප්පො එකො වරෙය්‍යන්ති අත්ථො. යථා චෙස
 සුසංඝ්ඨිතක්ඛන්ධමහන්තනය සඤ්ජාතක්ඛන්ධො, කුදාස්සු නාමාහම්පි එවං
 අසෙක්ඛසීලක්ඛන්ධමහන්තනය සඤ්ජාතක්ඛන්ධො භවෙය්‍යං. යථා චෙස
 පදුමසදිසගත්තනය වා, පදුමකුලෙ උජ්ජන්තනය වා පදුමී, කුදාස්සු නාමාහම්පි එවං
 පදුමසදිසබොජ්ඣකුඨගමහන්තනය වා, අරියජාතිපදුමෙ උජ්ජන්තනය වා පදුමී
 භවෙය්‍යං. යථා චෙස ථාමබලජවාදීහි උළාරො, කුදාස්සු නාමාහම්පි එවං
 පරිසුද්ධකායසමාචාරතාදීහි සීලසමාධිතිබ්බෙධිකපඤ්ඤාදීහි වා උළාරො
 භවෙය්‍යන්ති එවං වින්තෙන්තො විපස්සනං ආරහිත්වා පච්චෙකබ්බොධිං
 අධිගතොම්හිති.

නවමං.

140. දසමෙ අට්ඨානතන්ති අට්ඨානං තං, අකාරණං තන්ති චුත්තං හොති.
 අනුනාසිකස්ස ලොපො කතො “අරියසච්චාන දස්සන” ත්තිආදීසු (බු. පා. 5.11; සු.
 නි. 270) විය. සඨගණිකාරතස්සාති ගණාහිරතස්ස. යන්ති කාරණවචනමෙනං “යං
 හිරියති හිරියිතබ්බෙනා” ත්තිආදීසු (ධ. ස. 30) විය. එස්සයෙනි අධිගච්ඡෙ. සාමයිකං
 විමුත්තින්ති ලොකියසමාපත්තිං. සා හි අප්පිනප්පිනසමයෙ එව පච්චනිකෙහි
 විමුච්චනතො “සාමයිකා විමුත්ති” ත්ති චුච්චති. තං සාමයිකං විමුත්තිං. “අට්ඨානං තං,
 න තං කාරණං විජ්ජති සඨගණිකාරතස්ස, යෙන කාරණෙන එස්සයෙ ඉති එතං
 ආදිච්චන්ද්‍රස්ස පච්චෙකබුද්ධස්ස වචො නිසම්ම සඨගණිකාරතිං පහාය යොනිසො
 පටිපජ්ජන්තො අධිගතොම්හි” ත්ති ආහ. සෙසං චුත්තනයමෙව (සු. නි. අට්ඨ. 1.54;
 අප. අට්ඨ. 1.1.110).

නිද්දෙසෙ නෙක්බම්මසුබන්ති පබ්බජ්ජාසුබං. පච්චෙකසුබන්ති
කායචිත්තඋපධිවිවෙකෙ සුබං. උපසම්පසුබන්ති කිලෙසුපසමං ඵලසමාපත්තිසුබං.
සම්බොධිසුබන්ති මග්ගසුබං. නිකාමලාභීති අත්තනො රුච්චසෙන යථාකාමලාභී.
අකිච්ඡලාභීති අදුක්ඛලාභී. අකසිරලාභීති විපුලලාභී. අසාමයිකන්ති ලොකුත්තරං.
අකුප්පන්ති කුප්පවිරහිතං අවලිතං ලොකුත්තරමග්ගං.

දසමං.

දුතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියවග්ගවණ්ණනා

141. තතියවග්ගස්ස පයමෙ දිට්ඨිවිසුකානීති ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතානි. තානි හි
මග්ගසම්මාදිට්ඨියා විසුකට්ඨෙන විජ්ඣනට්ඨෙන විලොමට්ඨෙන ච විසුකානි. ඵලං
දිට්ඨියා විසුකානීති දිට්ඨිවිසුකානි, දිට්ඨියො ඵල චා විසුකානි දිට්ඨිවිසුකානි.
උපාතිවත්තොති දස්සනමග්ගෙන අතික්කන්තො. පත්තො නියාමන්ති
අවිනිපාතධම්මතාය සම්බොධිපරායනතාය ච නියතභාවං අධිගතො,
සම්මත්තනියාමසඬ්ඛාතං චා පයමමග්ගන්ති. එත්තාවතා පයමමග්ගකිච්චනිජ්ජත්ති
ච තස්ස පටිලාභො ච චූත්තො. ඉදානි පටිලද්ධමග්ගොති ඉමිනා සෙසමග්ගපටිලාභං
දස්සෙති. උප්පන්නඤ්ඤාණොමිහීති උප්පන්නපච්චෙකබොධිඤ්ඤාණො අමිහී. එතෙන
ඵලං දස්සෙති. අනඤ්ඤනෙය්‍යානි අඤ්ඤෙහි “ඉදං සච්චං ඉදං සච්ච”න්ති
නනෙතබ්බො. එතෙන සයම්භූතං දීපෙති. පත්තෙ චා පච්චෙකබොධිඤ්ඤාණො
අඤ්ඤනෙය්‍යතාය අභාවා සයංවසිතං. සමථවිපස්සනාය චා දිට්ඨිවිසුකානි
උපාතිවත්තො, ආදිමග්ගෙන පත්තො නියාමං, සෙසෙහි පටිලද්ධමග්ගො,
ඵලඤ්ඤාණෙන උප්පන්නඤ්ඤාණො, තං සබ්බං අත්තනාව අධිගතොති
අනඤ්ඤනෙය්‍යා. සෙසං චූත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බං (සු. නි. අට්ඨ. 1.54; අප.
අට්ඨ. 1.1.111).

න පරනෙය්‍යානි න අඤ්ඤෙහි නෙතබ්බො. න පරප්පත්තියොති
පච්චක්ඛධම්මත්තා න අඤ්ඤෙහි සද්දහාපෙතබ්බො. න පරප්පච්චයොති න අස්ස
පරො පච්චයො, න පරස්ස සද්ධාය වත්තතීති න පරප්පච්චයො. න පරපට්ඨිද්ධගුති
න අඤ්ඤෙසං පට්ඨිද්ධඤ්ඤාණගමනො.

පයමං.

142. දුතියෙ නිල්ලොලුපොති අලොලුපො. යො හි රසතණ්භාහිභූතො භොති,
සො භූසං ලුප්පති පුනප්පුනඤ්ච ලුප්පති, තෙන “ලොලුපො”ති වූච්චති. තස්මා එස
තං පටික්ඛිපන්තො ආහ “නිල්ලොලුපො”ති. නික්කුභොති එත්ථ කිඤ්චාපි යස්ස
තිවිධකුහනවත්ථු නත්ථි, සො “නික්කුභො”ති වූච්චති, ඉමිස්සා පන ගාථාය
මනුඤ්ඤභොජනාදිසු විමිහයමනාපජ්ජනතො නික්කුභොති අයමධිප්පායො.
නිජ්ජිපාසොති එත්ථ පාත්‍රමිච්ඡා පිපාසා, තස්සා අභාවෙන නිජ්ජිපාසො,

සාදුරසලොහෙන භොත්තුකම්යතාවිරහිතොති අත්ථො. නිම්මක්ඛොති එත්ථ පරගුණවිතාසනලක්ඛණො මක්ඛො, තස්ස අභාවෙන නිම්මක්ඛො. අත්තනො ගහට්ඨකාලෙ සුදස්ස ගුණමක්ඛනාභාවං සන්ධාය ආහ. නිද්ධන්තකසාවමොහොති එත්ථ රාගාදයො තයො කායදුච්චරිතාදීනි ච තීණිති ඡ ධම්මා යථාසම්භවං. අප්පසන්නට්ඨෙන සකභාවං විජභාපෙත්වා පරභාවං ගණ්භාපනට්ඨෙන කසට්ඨයෙන ච “කසාවා”ති වෙදිතබ්බො. යථාහ –

“තත්ථ කතමෙ තයො කසාවා? රාගකසාවො දොසකසාවො මොහකසාවො, ඉමෙ තයො කසාවා. තත්ථ කතමෙ අපරෙපි තයො කසාවා? කායකසාවො චචිකසාවො මනොකසාවො”ති (විහ. 924).

තෙසු මොහං යපෙත්වා පඤ්චන්තං කසාවානං තෙසඤ්ච සබ්බෙසං මූලභූතස්ස මොහස්ස නිද්ධන්තත්තා නිද්ධන්තකසාවමොහො, තිණ්ණං එව චා කායචචිමනොකසාවානං මොහස්ස ච නිද්ධන්තත්තා නිද්ධන්තකසාවමොහො. ඉතරෙසු නිල්ලොලුපතාදීහි රාගකසාවස්ස, නිම්මක්ඛතාය දොසකසාවස්ස නිද්ධන්තභාවො සිද්ධො එව. නිරාසයොති නිත්තණ්හො. සබ්බලොකෙති සකලලොකෙ, තීසු භවෙසු ද්වාදසසු චා ආයතනෙසු භවවිභවතණ්භාවිරහිතො භුත්වාති අත්ථො. සෙසං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අථ චා තයොපි පාදෙ චත්ථා එකො චරෙති එකො චරිතුං සක්කුණෙය්‍යාති එවම්පි එත්ථ සම්බන්ධො කාතබ්බො (සු. නි. අට්ඨ. 1.96).

දුතියං.

143. තතියෙ අයං සඬ්ඛෙපත්ථො – ය්වායං දසවත්ථුකාය පාපදිට්ඨියා සමන්තාගතත්තා පාපො. පරෙසම්පි අනත්ථං දස්සෙතීති අනත්ථදස්සි. කායදුච්චරිතාදිම්හි ච විසමෙ නිවිට්ඨො. තං අත්ථකාමො කුලපුත්තො පාපං සභායං පරිවජ්ජයෙට්, අනත්ථදස්සිං විසමෙ නිවිට්ඨං. සයං න සෙවෙති අත්තනො වසෙන තං න සෙවෙය්‍ය. යදි පන පරවසො භොති, කිං සක්කා කාතුන්ති චුත්තං භොති. පසුතන්ති පසට්, දිට්ඨිවසෙන තත්ථ තත්ථ ලග්ගන්ති අත්ථො. පමත්තන්ති කාමගුණෙසු වොස්සට්ඨවිත්තං, කුසලභාවනාරහිතං චා. තං එවරූපං න සෙවෙ න භජෙ න පයිරූපාසෙ, අඤ්ඤාදත්ථු එකො චරෙ බග්ගවිසාණකප්පොති.

නිද්දෙසෙ සයං න සෙවෙය්‍යාති සාමං න උපසඬ්ඛකමෙය්‍ය. සාමං න සෙවෙය්‍යාති විත්තෙනපි න උපසඬ්ඛකමෙය්‍ය. න සෙවෙය්‍යාති න භජෙය්‍ය. න නිසෙවෙය්‍යාති සම්පම්පි න ගවිජෙය්‍ය. න සංසෙවෙය්‍යාති දුරෙ භවෙය්‍ය. න පරිසංසෙවෙය්‍යාති පටික්කමෙය්‍ය.

තතියං.

144. චතුත්ථෙ අයං සඬ්ඛෙපත්ථො – බහුස්සුතන්ති දුට්ඨො බහුස්සුතො තීසු පිටකෙසු අත්ථතො නිබ්බලො පරියත්තිබහුස්සුතො ච මග්ගඵලවිජ්ජාහිඤ්ඤානං.

පටිවිද්ධත්තා පටිවෙධබ්‍රහ්මස්සුතො ව. ආගතාගමො ධම්මධරො. උළාරෙහි පන කායවච්චිමනොකම්මෙහි සමන්තාගතො උළාරො. යුත්තපටිභානො ව මුත්තපටිභානො ව යුත්තමුත්තපටිභානො ව පටිභානවා. පරියත්තිපරිපුච්ඡාධිගමවසෙන වා තිධා පටිභානවා වෙදිතබ්බො. යස්ස හි පරියත්ති පටිභාති, සො පරියත්තිපටිභානවා. යස්ස අත්ථඤ්ච ඤායඤ්ච ලක්ඛණඤ්ච යානාට්ඨානඤ්ච පරිපුච්ඡන්තස්ස පරිපුච්ඡා පටිභාති, සො පරිපුච්ඡාපටිභානවා. යෙන මග්ගාදයො පටිවිද්ධා භොන්ති, සො අධිගමපටිභානවා. තං ඵවරූපං බ්‍රහ්මස්සුතං ධම්මධරං හජෙට්ඨ, මිත්තං උළාරං පටිභානවන්තං. තතො තස්සානුභාවෙන අත්තත්ථපරත්ථඋභයත්ථහෙදතො වා දිට්ඨධම්මිකසම්පරාසිකපරමත්ථහෙදතො වා අනෙකජ්ජකාරානි අඤ්ඤාය අත්ථානි, තතො “අභොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධාන”න්තිආදීසු (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) කඨබ්බාට්ඨානෙසු විනයා කඨබ්බං විචිකිච්ඡං විනෙන්වා විනාසෙන්වා ඵවං කතසබ්බකිච්චො ඵකො වරෙ බග්ගවිසාණකජ්ජොති (සු. නි. අට්ඨ. 1.58).

චතුත්ථං.

145. පඤ්චමෙ බ්බිඛා ව රති ව පුබ්බෙ චුත්තාව. කාමසුඛන්ති චත්ථුකාමසුඛං. චත්ථුකාමාපි හි සුඛස්ස විසයාදිභාවෙන සුඛන්ති චුච්චන්ති. යථාහ – “අත්ථි රූපං සුඛං සුඛානුපතිත”න්ති (සං. නි. 3.60). ඵවමෙතං බ්බිඛං රතිං කාමසුඛඤ්ච ඉමස්මිං ඔකාසලොකෙ අනලඬකරිත්වා අලන්ති අකත්වා “ඵතං තජ්ජක”න්ති වා “සාරභුත”න්ති වා ඵවං අග්ගහෙන්වා. අනපෙක්ඛමානොති තෙන අනලඬකරණෙන අනපෙක්ඛනසිලො අපිභාලුකො නිත්තණ්ණො. විභූසට්ඨානාවිරතො සච්චවාදී ඵකො වරෙති. තත්ථ විභූසා දුට්ඨා අගාරිකවිභූසා ව අනගාරිකවිභූසා ව. තත්ථ අගාරිකවිභූසා සාකට්ඨෙය්නමාලාගන්ධාදි, අනගාරිකවිභූසා ව පත්තමණ්ඩනාදි. විභූසා ඵව විභූසට්ඨානං, තස්මා විභූසට්ඨානා තිව්ධායපි විරතියා විරතො. අවිතථවචනතො සච්චවාදීති ඵවමත්ථො දට්ඨබ්බො (සු. නි. අට්ඨ. 1.59).

පඤ්චමං.

146. ඡට්ඨෙ ධනානීති මුත්තාමණිවෙථරියසඬ්ඛසිලාපවාලරජතජාතරූපාදීනි රතනානි. ධඤ්ඤානීති සාලිව්හියවගොධුමකඬ්ඛවරකකුදුසකජ්ජහෙදානි සත්ත සෙසාපරණ්ණානි ව. බන්ධවානීති ඤාතිබන්ධු, ගොත්තබන්ධු, මිත්තබන්ධු, සිජ්ජබන්ධුවසෙන චතුබ්බිධබන්ධවෙ. යථොධිකානීති සකසකඔධිවසෙන ධීතානියෙව. සෙසං චුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.60).

ඡට්ඨං.

147. සත්තමෙ සඬ්ඛො ඵසොති අත්තනො උපභොගං නිද්දිසති. සො හි සජ්ජන්ති තත්ථ පාණිනො කද්දමෙ පටිට්ඨො හත්ථි වියාති සඬ්ඛො. පරිත්තමෙත්ථ සොඛ්‍යන්ති ඵත්ථ පඤ්චකාමගුණුපභොගකාලෙ විපරිතසඤ්ඤාය

උප්පාදෙනබ්බතො කාමාවචරධම්මපරියාපන්නතො වා ලාමකට්ඨෙත සොඛාං පරිත්තං, විජ්ජුප්පභාය ඔභාසිතනච්චදස්සනසුඛං විය ඉත්තරං, තාවකාලිකන්ති වුත්තං හොති. අප්පස්සාදො දුක්ඛමෙත්ථ භියොයාති එත්ථ ව ය්වායං ‘‘යං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉමෙ පඤ්ච කාමගුණෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං කාමානං අස්සාදො’’ති වුත්තො, සො යමිදං ‘‘කො ව, භික්ඛවෙ, කාමානං ආදීනවො, ඉධ, භික්ඛවෙ, කුලපුත්තො යෙන සිප්පට්ඨානෙන ජීවිකං කප්පෙති යදි මුද්දාය යදි ගණනායා’’ති (ම. නි. 1.162) එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ දුක්ඛං වුත්තං, තං උපනිධාය අප්පොදකඛිත්ථුමන්තො හොති, අථ ඛො දුක්ඛමෙව භියොයා ඛහු, චතුසු සමුද්දෙසු උදකසදිසො හොති. තෙන වුත්තං – ‘‘අප්පස්සාදො දුක්ඛමෙත්ථ භියොයා’’ති. ගලො එසොති අස්සාදං දස්සෙත්වා ආකඬ්ඨනවසෙන බලිසො විය එසො, යදිදං පඤ්ච කාමගුණා. ඉති ඤත්වා මනිමාති එවං ඤත්වා බුද්ධිමා පණ්ඩිතො පුරිසො සබ්බම්පෙතං පභාය එකො වරෙ බග්ගවිසාණකප්පොති (සු. නි. අට්ඨ. 1.61).

සත්තමං.

148. අට්ඨමගාථාය දුතියපාදෙ ජාලන්ති සුත්තමයං වුව්චති. අම්බුති උදකං, තත්ථ වරතීති අම්බුවාරි, මච්ඡස්සෙතං අධිවචනං. සලිලෙ අම්බුවාරි සලිලම්බුවාරි. තස්මිං නදීසලිලෙ ජාලං හෙත්වා ගතඅම්බුවාරිථාති වුත්තං හොති. තතියපාදෙ දඩ්ඨන්ති දඩ්ඨට්ඨානං වුව්චති. යථා අග්ගි දඩ්ඨට්ඨානං පුන න නිවත්තති, න තත්ථ භියොයා ආගච්ඡති, එවං මග්ගඤ්ඤාණග්ගිනා දඩ්ඨං කාමගුණට්ඨානං අනිවත්තමානො, තත්ථ භියොයා අනාගච්ඡන්තොති වුත්තං හොති. සෙසං වුත්තනයමෙවාති.

සංයොජනානීති යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං පුග්ගලං වට්ටස්මිං සංයොජෙන්නි බන්ධන්තීති සංයොජනානි. ඉමානි පන සංයොජනානි කිලෙසපටිපාටියාපි ආහරිතුං වට්ටති මග්ගපටිපාටියාපි. කාමරාගපටිසසංයොජනානි අනාගාමිමග්ගෙන පභීයන්ති, මානසංයොජනං අරහත්තමග්ගෙන, දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසා සොතාපත්තිමග්ගෙන, භවරාගසංයොජනං අරහත්තමග්ගෙන, ඉස්සාමච්ඡරියානි සොතාපත්තිමග්ගෙන, අවිජ්ජා අරහත්තමග්ගෙන. මග්ගපටිපාටියා දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසඉස්සාමච්ඡරියා සොතාපත්තිමග්ගෙන පභීයන්ති, කාමරාගපටිසා අනාගාමිමග්ගෙන, මානභවරාගඅවිජ්ජා අරහත්තමග්ගෙනාති. භින්දිත්වාති හෙදං පාපෙත්වා. පභින්දිත්වාති ඡින්දං කත්වා. දාලයිත්වාති එාලෙත්වා. පදාලයිත්වාති හිරෙත්වා. සම්පදාලයිත්වාති උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං.

අට්ඨමං.

149. නවමෙ ඔක්ඛිත්තවක්ඛුති හෙට්ඨාබ්බිත්තවක්ඛු, සත්ත ගීවට්ඨිති පටිපාටියා යපෙත්වා පරිවජ්ජනපභාතබ්බදස්සනත්ථං යුගමත්තං පෙක්ඛමානොති වුත්තං හොති. න තු හනුකට්ඨිනා හදයට්ඨිං සඬ්ඝට්ටෙන්තො. එවඤ්ඤි ඔක්ඛිත්තවක්ඛුතා න සමණසාරුප්පා හොති. න ව පාදලොලොති එකස්ස දුතියො ද්විත්තං තතියොති එවං.

ගණමජ්ඣං, පටිසිතුකාමනාය කණ්ඩුයමානපාදො විය අභවන්තො,
 දීඝචාරිකඅනවට්ඨිතචාරිකචරතො වා. ගුත්තින්ද්‍රියොති ඡස්ස ඉන්ද්‍රියෙස්ස ඉධ
 මනින්ද්‍රියස්ස විස්සං චුත්තත්තා චුත්තාවසෙසවසෙන ගොපිතින්ද්‍රියො.
 රක්ඛිතමානසානොති මානසංයෙව මානසානං, තං රක්ඛිතමස්සාති
 රක්ඛිතමානසානො. යථා කිලෙසෙති න විලුප්පති, එවං රක්ඛිතවිත්තොති චුත්තං
 හොති. අනවස්ඝුතොති ඉමාය පටිපත්තියා තෙස්ස තෙස්ස ආරම්මණෙස්ස
 කිලෙසඅන්වාස්සවචරහිතො. අපරිඛය්හමානොති එවං අන්වාස්සවචරහිතා එව
 කිලෙසග්ගිහි අපරිඛය්හමානො, ඛනිද්ධා වා අනවස්ඝුතො, අජ්ඣත්තං
 අපරිඛය්හමානො. සෙසං චුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.63).

චක්ඛුනා රූපං දිස්වාති කාරණවසෙන “චක්ඛු”ති ලද්ධවොහාරෙන
 රූපදස්සනසමත්ථෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වා. පොරාණා පනාහු –

“චක්ඛු රූපං න පස්සති අවිත්තකත්තා, විත්තං න පස්සති අචක්ඛුකත්තා,
 ද්වාරාරම්මණසඬ්ඝට්ඨනෙ පන පසාදවත්ථුකෙන විත්තෙන පස්සති. ඊදිසී පනෙසා
 ‘ධනුනා විජ්ඣති’තිආදීස්ස විය සසම්භාරකථා නාම හොති, තස්මා
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වාති අයමෙවෙත්ථ අත්ථො”ති (විසුද්ධි. 1.15; ධ. ස.
 අට්ඨ. 1352).

නිමිත්තග්ගාහීති ඉත්ථිපුරිසනිමිත්තං වා සුභනිමිත්තාදිකං වා කිලෙසවත්ථුභූතං
 නිමිත්තං ඡන්දරාගවසෙන ගණ්හාති, දිට්ඨමත්තවසෙන න සණ්ඨාති.
 අනුබ්‍යඤ්ජනග්ගාහීති කිලෙසානං අනුබ්‍යඤ්ජනතො පාකට්ඨාවකරණතො
 “අනුබ්‍යඤ්ජන”න්ති ලද්ධවොහාරං හත්ථපාදහසිතලපිතවිලොකිතාදිහෙදං ආකාරං
 ගණ්හාති.

යත්වාධිකරණමෙනන්තිආදිමිහි යංකාරණා යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාසංවරස්ස හෙතු.
 එතං පුග්ගලං සතිකවාටෙන චක්ඛුන්ද්‍රියං අසංචුතං අපිහිතචක්ඛුද්වාරං හුත්වා
 විහරන්තං එතෙ අභිජ්ඣාදයො ධම්මා අන්වාස්සවෙය්‍යං. තස්ස සංවරාය න
 පටිපජ්ජති තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස සතිකවාටෙන පිදහනත්ථාය න පටිපජ්ජති.
 එවංභූතොයෙව ච “න රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං. න චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජති”තිපි
 වුවවති.

තත්ථ කිඤ්ඤාපි චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරො වා අසංවරො වා නත්ථී. න හි චක්ඛුපසාදං
 නිස්සාය සති වා මුට්ඨස්සවිචං වා උප්පජ්ජති, අපි ව යදා රූපාරම්මණං චක්ඛුස්ස
 ආපාථං ආගච්ඡති, තදා භවඬ්ගෙ ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ
 කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සනකිච්චං තතො විපාකමනොධාතු සම්පට්ඨින්නකිච්චං තතො
 විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු සන්තීරණකිච්චං තතො
 කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු වොට්ඨපනකිච්චං සාධයමානා උප්පජ්ජිත්වා
 නිරුජ්ඣති, තදනන්තරං ජවනං ජවති. තත්‍රාපි නෙව භවඬ්ගසමයෙ, න

ආවජ්ජනාදීනං අඤ්ඤතරසමයෙ සංවරො වා අසංවරො වා අත්ථී, ජවනක්ඛණෙ පන සචෙ දුස්සීලාං වා මුට්ඨස්සච්චං වා අඤ්ඤාණං වා අක්ඛන්ති වා කොසජ්ජං වා උප්පජ්ජති, අසංවරො හොති. එවං හොත්තො පන සො චක්ඛන්ද්‍රියෙ අසංවරොති වුවවති. කස්මා? යස්මා තස්මිං සති ද්වාරම්පි අගුත්තං හොති භවඬගම්පි ආවජ්ජනාදීනි වීථිවිත්තානිපි. යථා කිං? යථා නගරෙ චතුසු ද්වාරෙසු අසංවුතෙසු කිඤ්චාපි අත්තොසරද්වාරකොට්ඨකගඛ්භාදයො සුසංවුතා, තථාපි අත්තොනගරෙ සබ්බං භණ්ඩං අරක්ඛිතං අගොපිතමෙව හොති. නගරද්වාරෙන හි පවිසිත්වා වොරා යදිච්ඡන්ති, තං හරෙය්‍යුං. එවමෙව ජවනෙ දුස්සීලාදීසු උප්පන්තෙසු තස්මිං අසංවරෙ සති ද්වාරම්පි අගුත්තං හොති භවඬගම්පි ආවජ්ජනාදීනි වීථිවිත්තානිපිති.

චක්ඛුතා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහී හොතීතිආදීසු න නිමිත්තග්ගාහී හොතීති ඡන්ද්‍රාගවසෙන චුත්තජ්ජකාරං නිමිත්තං න ගණ්හාති. එවං සෙසපදානිපි චුත්තපටික්ඛෙපෙන වෙදිතබ්බානි. යථා ච හෙට්ඨා ‘‘ජවනෙ දුස්සීලාදීසු උප්පන්තෙසු තස්මිං අසංවරෙ සති ද්වාරම්පි අගුත්තං හොති භවඬගම්පි ආවජ්ජනාදීනි වීථිවිත්තානිපි’’ති චුත්තං, එවමිධ තස්මිං සීලාදීසු උප්පන්තෙසු ද්වාරම්පි ගුත්තං හොති භවඬගම්පි ආවජ්ජනාදීනි වීථිවිත්තානිපි. යථා කිං? යථා නගරද්වාරෙසු සංවුතෙසු කිඤ්චාපි අත්තොසරාදයො අසංවුතා හොන්ති. තථාපි අත්තොනගරෙ සබ්බං භණ්ඩං සුරක්ඛිතං සුගොපිතමෙව හොති. නගරද්වාරෙසු පිහිතෙසු වොරානං පචෙසො නත්ථී. එවමෙව ජවනෙ සීලාදීසු උප්පන්තෙසු ද්වාරම්පි ගුත්තං හොති භවඬගම්පි ආවජ්ජනාදීනි වීථිවිත්තානිපි. තස්මා ජවනක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානොපි චක්ඛන්ද්‍රියෙ සංවරොති චුත්තො (ධ. ස. අට්ඨ. 1352; විසුද්ධි. 1.15).

අවස්සුතපරියායඤ්චාති කිලෙසෙහි තිත්තකාරණඤ්ච. අනවස්සුතපරියායඤ්චාති කිලෙසෙහි අතිත්තකාරණඤ්ච.

පියරූපෙ රූපෙති ඉට්ඨජාතිකෙ රූපාරම්මණෙ. අප්පියරූපෙ රූපෙති අනිට්ඨසභාවෙ රූපාරම්මණෙ. ඛ්‍යාපජ්ජතීති දොසවසෙන සුතිභාවමාපජ්ජති. ඔතාරන්ති ඡිද්දං අන්තරං. ආරම්මණන්ති පච්චයං.

අධිභංසුති මද්දංසු. න අධිභොසීති න මද්දි. බහලමත්තිකාති පුනථපුනං දානවසෙන උද්ධමායිකා බහලමත්තිකා. අද්දාවලෙපනාති අසුක්ඛමත්තිකදානා. සෙසමෙත්ථ උත්තානං.

නවමං.

150. දසමෙ කාසායවත්ථො අභිනික්ඛමිත්වාති ඉමස්ස පාදස්ස ගෙහා අභිනික්ඛමිත්වා කාසායවත්ථො භුත්වාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. සෙසං චුත්තනගෙනෙව සක්කා ජානිතුන්ති න විත්ථාරිතන්ති.

දසමං.

තනියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථවග්ගවණ්ණනා

151. චතුත්ථවග්ගස්ස පඨමෙ රසෙසුති

අම්බිලමධුරතිත්තකකටුකලොණිකබාරිකකසාවාදිහෙදෙසු සායනියෙසු. ගෙඩං අකරන්ති ගිද්ධිං අකරොන්තො, තණ්හං අනුප්පාදෙන්තොති චුත්තං හොති. අලොලොති “ඉදං සායිස්සාමි, ඉදං සායිස්සාමි” ති එවං රසවිසෙසෙසු අනාකුලො. අනඤ්ඤපොසිති පොසෙතබ්බකසද්ධිවිහාරිකාදිවරහිතො, කායසන්ධාරණමත්තෙන සන්තුට්ඨොති චුත්තං හොති. යථා වා පුබ්බෙ උය්‍යානෙ රසෙසු ගෙඩකරණලොලො හුත්වා අඤ්ඤපොසි ආසිං, එවං අහුත්වා යාය තණ්හාය ලොලො හුත්වා රසෙසු ගෙඩං කරොති, තං තණ්හං හිත්වා ආයනිං තණ්හාමුලකස්ස අඤ්ඤස්ස අත්තභාවස්ස අනිබ්බත්තෙන අනඤ්ඤපොසිති දස්සෙති. අථ වා අත්ථහඤ්ජනකට්ඨෙන කිලෙසා “අඤ්ඤ” ති වුවිචන්ති, තෙසං අපොසනෙන අනඤ්ඤපොසිති අයමෙත්ථ අත්ථො. සපදානවාරීති අවොක්කම්මවාරී අනුපුබ්බවාරී, සරපට්ඨාටිං අජඬ්ඬෙත්වා අඬ්ඬකුලඤ්ච දලිද්දකුලඤ්ච නිරන්තරං පිණ්ඩාය පවිසමානොති අත්ථො. කුලෙ කුලෙ අප්පට්ඨිඤ්චිත්තොති බත්තියකුලාදීසු යත්ථ කත්ථවි කිලෙසවසෙන අලග්ගචිත්තො, චන්ද්‍රපමො නිච්චනවකො හුත්වාති අත්ථො. සෙසං චුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.65; අප. අට්ඨ. 1.1.121).

පඨමං.

152. දුතියෙ ආවරණානීති නිවරණානෙව, තානි අත්ථතො උරගසුත්තෙ (සු. නි. 1 ආදයො) චුත්තානි. තානි පන යස්මා අබ්භාදයො විය චන්දං සුරියං වා වෙතො ආවරන්ති, තස්මා “ආවරණානි චෙතසො” ති චුත්තානි. තානි උපවාරෙන වා අප්පනාය වා පහාය. උපක්කිලෙසෙති උපගම්ම චිත්තං විබාධෙන්තෙ අකුසලෙ ධම්මෙ, චත්ථොපමාදීසු (ම. නි. 1.70 ආදයො) චුත්තෙ අභිජ්ඣාදයො වා. බ්‍යාපනුප්පාති පනුදිත්වා විනාසෙත්වා, විපස්සනාමග්ගෙන පජහිත්වාති අත්ථො. සබ්බෙති අනවසෙසෙ. එවං සමථවිපස්සනාසම්පන්නො පඨමමග්ගෙන දිට්ඨිනිස්සයස්ස පහීනත්තා අනිස්සිතො. සෙසමග්ගෙහි ඡෙත්වා තෙධාතුකගතං සිනෙහදොසං, තණ්හාරාගන්ති චුත්තං හොති. සිනෙහො එව හි ගුණපට්ඨකත්තො සිනෙහදොසොති චුත්තො. සෙසං චුත්තනයමෙව (සු. නි. අට්ඨ. 1.66).

දුතියං.

153. තතියෙ විපිට්ඨිකත්වානානි පිට්ඨිතො කත්වා, ඡඬ්ඬෙත්වා ජහිත්වාති අත්ථො. සුඛං දුඛඤ්චාති කායිකං සාතාසාතං. සොමනස්සදොමනස්සන්ති චෙතසිකං සාතාසාතං. උපෙක්ඛන්ති චතුත්ථජ්ඣානුපෙක්ඛං. සමථන්ති චතුත්ථජ්ඣානසමථමෙව. විසුද්ධන්ති

පඤ්චනීවරණවිතක්කවිචාරජිතිසුඛසංඛාරානෙහි නවහි පච්චනීකධම්මෙහි විමුත්තත්තා අතිසුද්ධං, නිද්ධන්තසුවණ්ණමිව විගතූපක්කිලෙසන්ති අත්ථො.

අයං පන යොජනා – විපිට්ඨිකත්වාන පුබ්බං දුක්ඛඤ්ච පුබ්බෙව,
පයමජ්ඣානුපචාරභූමියංයෙව දුක්ඛං, තතියජ්ඣානුපචාරභූමියඤ්ච සුඛන්ති
අධිජපායො. පුන ආදිතො වුත්තං ච-කාරං පරතො නෙත්වා “සොමනස්සං
දොමනස්සඤ්ච විපිට්ඨිකත්වාන පුබ්බෙවා”ති අධිකාරො. තෙන සොමනස්සං
චතුත්ථජ්ඣානුපචාරෙ, දොමනස්සඤ්ච දුතියජ්ඣානුපචාරෙයෙවාති දීපෙති. එතානි
හි එතෙසං පරියායතො පහානට්ඨානානි. නිජපරියායතො පන දුක්ඛස්ස
පයමජ්ඣානං, දොමනස්සස්ස දුතියජ්ඣානං, සුඛස්ස තතියජ්ඣානං, සොමනස්සස්ස
චතුත්ථජ්ඣානං පහානට්ඨානං. යථාහ – “පයමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති
එත්ථුජපන්තං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති”තිආදි (සං. නි. 5.510). තං සබ්බං
හෙට්ඨා වුත්තනයෙන ගහෙතබ්බං. පරතො පුබ්බෙවාති තිසු පයමජ්ඣානදීසු
දුක්ඛදොමනස්සසුඛානි විපිට්ඨිකත්වා එත්ථෙව ච චතුත්ථජ්ඣානෙ සොමනස්සං
විපිට්ඨිකත්වා ඉමාය පටිපදාය ලද්ධානුපෙක්ඛං සමථං විසුද්ධං එකො වරෙ ඉති.
සෙසං වුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.67; අප. අට්ඨ. 1.1.123).

තතියං.

154. චතුත්ථෙ ආරද්ධං වීරියං අස්සාති ආරද්ධවීරියො. එතෙන අත්තනො
වීරියාරම්භං ආදිවීරියං දස්සෙති. පරමත්ථො වුවචති නිබ්බානං, තත්ථ පත්තියා
පරමත්ථපත්තියා. එතෙන වීරියාරම්භෙන පත්තබ්බඵලං දස්සෙති. අලීනචිත්තොති
එතෙන වීරියුපත්ථම්භානං චිත්තචෙතසිකානං අලීනතං දස්සෙති. අකුසිතවුත්තීති
එතෙන ධානාසනවඩ්ඤාදීසු කායස්ස අනවසිද්ධතං. දළ්භනික්කමොති එතෙන
“කාමං තථො ච ත්භාරු වා”ති (ම. නි. 1.184; සං. නි. 2.22; අ. නි. 2.5; මහානි.
196) එවං පවත්තං පදහනවීරියං දස්සෙති. යං තං අනුපුබ්බසික්ඛාදීසු පදහන්තො
“කායෙන චෙව පරමත්ථසච්චං සච්ඡිකරොති, පඤ්ඤාය ච නං අතිවිජ්ඣා පස්සති”ති
වුවචති. අථ වා එතෙන මග්ගසම්පයුත්තවීරියං දස්සෙති. තඤ්ඤි දළ්භඤ්ච
භාවනාපාරිපූර්ගතත්තා, නික්කමො ච සබ්බසො පටිපක්ඛා නික්ඛන්තත්තා, තස්මා
තංසමච්ඡිපුග්ගලොපි දළ්භො නික්කමො අස්සාති “දළ්භනික්කමො”ති වුවචති.
ථාමබ්ලූපපන්නොති මග්ගක්ඛණෙ කායථාමෙන ඤාණබලෙන ච උපපන්නො. අථ
වා ථාමභූතෙන බලෙන උපපන්නොති ථාමබ්ලූපපන්නො, ථීරඤාණබ්ලූපපන්නොති
වුත්තං හොති. එතෙන තස්ස වීරියස්ස විපස්සනාඤාණසම්පයොගං දීපෙන්නො
යොනියො පදහනභාවං සාධෙති. පුබ්බභාගමජ්ඣිමඋක්කට්ඨවීරියවසෙන වා
තයොපි පාදා යොජෙතබ්බා. සෙසං වුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.68).

චතුත්ථං.

155. පඤ්චමෙ පටිසල්ලානන්ති තෙහි තෙහි සත්තසංඛාරෙහි පටිනිවත්තීත්වා
සල්ලීනං, එකත්තසෙවිතා එකීභාවො කායවිචෙකොති අත්ථො. ඤානන්ති

පව්වනිකකොපනතො ආරම්මණලක්ඛණපනිඡ්ඤානතො ව චිත්තවිවෙකො වුවුවනි. තත්ථ අට්ඨ සමාපත්තියො නිවරණාදිපව්වනිකකොපනතො කසිණාදිආරම්මණපනිඡ්ඤානතො ව “කොන”න්ති වුවුවනි. විපස්සනාමග්ගඵලානි සත්තසඤ්ඤාදිපව්වනිකකොපනතො ලක්ඛණපනිඡ්ඤානතො ව “කොන”න්ති වුවුවනි. ඉධ පන ආරම්මණපනිඡ්ඤානමෙව අධිප්පෙන. එවමෙන පටිසල්ලානඤ්ච කොනඤ්ච අරිඤ්චමානොති අජහමානො අනිස්සජ්ජමානො. ධම්මෙසුති විපස්සනුපගෙසු පඤ්චක්ඛන්ධාදිධම්මෙසු. නිව්චන්ති සතතං සමිතං අබ්බොකිණ්ණං. අනුධම්මචාරීති තෙ ධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තමානෙන අනුගතං විපස්සනාධම්මං චරමානො. අථ වා ධම්මෙසුති එත්ථ ධම්මාති නව ලොකුත්තරධම්මා, තෙසං ධම්මානං අනුලොමො ධම්මොති අනුධම්මො, විපස්සනායෙන අධිවචනං. තත්ථ “ධම්මානං නිව්චං අනුධම්මචාරී”ති චත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධසුබන්ධං විහත්තිඛ්‍යාත්තයෙන “ධම්මෙසු”ති චුත්තං සියා. ආදීනවං සම්මසිතා භවෙසුති තාය අනුධම්මචාරිතාසඬ්ඛාතාය විපස්සනාය අනිව්චාකාරාදිදොසං තීසු භවෙසු සමනුපස්සන්තො එවං ඉමාය කායවිවෙකචිත්තවිවෙකං අරිඤ්චමානො සිඛාප්පත්තවිපස්සනාසඬ්ඛාතාය පටිපදාය අධිගතොති චත්තබ්බො එකො චරෙති එවං යොජනා වෙදිතබ්බො (සු. නි. අට්ඨ. 1.69; අප. අට්ඨ. 1.1.125).

පඤ්චමං.

156. ඡට්ඨෙ තණ්හක්ඛයන්ති නිබ්බානං, එවං දිට්ඨාදීනවාය තණ්හාය එව අප්පචත්තිං. අප්පමත්තොති සාතච්චකාරී. අනෙළමුගොති අලාලාමුගො. අථ වා අනෙළො ව අමුගො ව, පණ්ඩිතො ඛ්‍යාත්තොති චුත්තං හොති. භිතසුඛසම්පාපකං සුතමස්ස අත්ථිති සුතවා, ආගමසම්පන්නොති චුත්තං හොති. සතීමාති විරකතාදීනං අනුස්සරිතා. සඬ්ඛාතධම්මොති ධම්මුපපරික්ඛාය පරිඤ්ඤාතධම්මො. නියතොති අරියමග්ගෙන නියාමං පත්තො. පධානවාති සම්මප්පධානවීරියසම්පන්නො. උප්පට්ඨාටියා එස පාඨො යොජෙතබ්බො. එවමෙනෙහි අප්පමාදාදීහි සමන්තාගතො නියාමසම්පාපකෙන පධානෙන පධානවා, තෙන පධානෙන පත්තනියාමත්තා නියතො, තතො අරහත්තප්පත්තියා සඬ්ඛාතධම්මො. අරහා හි පුන සඬ්ඛාතබ්බාභාවතො “සඬ්ඛාතධම්මො”ති වුවුවනි. යථාහ – “යෙ ව සඬ්ඛාතධම්මාසෙ, යෙ ව සෙක්ඛා පුටු ඉධා”ති (සං. නි. 2.31; සු. නි. 1044; වුළුති. අජිතමාණවපුච්ඡා 63, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 7; නෙත්ති. 14; පෙට්කො. 45). සෙසං චුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.70).

ඡට්ඨං.

157. සත්තමෙ සීහොති චත්තාරො සීහා – තිණසීහො, පණ්ඩුසීහො, කාළසීහො, කෙසරසීහොති. තෙසං කෙසරසීහො අග්ගමක්ඛායති, එසො ඉධ අධිප්පෙනො. වාතො පුරත්ථිමාදිවසෙන අනෙකච්චො. පදුමං රත්තසෙනාදිවසෙන. තෙසු යො කොච්ච වාතො යං කිඤ්චි පදුමං වට්ටනියෙව. තත්ථ යස්මා සන්නාසො අත්තසීනෙහෙන හොති, අත්තසීනෙහො ව තණ්හාලෙපො, සොපි

දිට්ඨිසම්පයුත්තෙන වා දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙන වා ලොහෙන හොති, සොපි ච තණ්හායෙව. සජ්ජනං පන තත්ථ උපපරික්ඛාවිරහිතස්ස මොහෙන හොති, මොහො ච අවිජ්ජා. තත්ථ සමට්ඨන තණ්හාය පහානං හොති, විපස්සනාය අවිජ්ජාය. තස්මා සමට්ඨන අත්තසිනෙහං පහාය සීහො විය සද්දෙසු අනිච්චදුක්ඛාදිසු අසන්තසන්තො, විපස්සනාය මොහං පහාය වාතොව ජාලම්භි ඛන්ධායතනාදිසු අසජ්ජමානො, සමට්ඨනෙව ලොහං, ලොහසම්පයුත්තං එව දිට්ඨිඤ්ච පහාය, පදුමංව තොයෙන සබ්බභවහොගලොහෙන අලිජ්ජමානො.

එත්ථ ච සමට්ඨස්ස සීලං පදට්ඨානං, සමට්ඨා සමාධි, විපස්සනා පඤ්ඤාති එවං තෙසු ද්විසු ධම්මෙසු සිද්ධෙසු තයොපි ඛන්ධා සිද්ධා හොන්ති. තත්ථ සීලක්ඛන්ධෙන සුරතො හොති, සො සීහොව සද්ධෙසු ආසාතවත්ථුසු අකුජ්ඣිතුකාමතාය න සන්තසති, පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන පටිවිද්ධසභාවො වාතොව ජාලම්භි ඛන්ධාදිධම්මහෙදෙ න සජ්ජති, සමාධික්ඛන්ධෙන චිතරාගො පදුමංව තොයෙන රාගෙන න ලිජ්ජති. එවං සමට්ඨවිපස්සනාහි සීලසමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි ච යථාසම්භවං අවිජ්ජාතණ්හානං, තිණ්ණඤ්ච අකුසලමූලානං පහානවසෙන අසන්තසන්තො අසජ්ජමානො අලිජ්ජමානො ච වෙදිතබ්බො. සෙසං චුත්තනයමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.71; අප. අට්ඨ. 1.1.127).

සත්තමං.

158. අට්ඨමෙ සහනා ච හනනා ච සිසප්පත්තා ච සීහො. කෙසරසීහොව ඉධ අධිජ්ජෙතො. දායා බලමස්ස අත්ථිති දායබලී. පසස්භ අභිභුය්‍යාති උභයං වාරිසද්දෙන සභ යොජෙතබ්බං පසස්භවාරි අභිභුය්‍යවාරිති. තත්ථ පසස්භ නිග්ගස්භ පවාහෙත්වා වරණෙන පසස්භවාරි. අභිභවිත්වා සන්තාසෙත්වා වසිකත්වා වරණෙන අභිභුය්‍යවාරි. ස්වායං කායබලෙන පසස්භවාරි, තෙජසා අභිභුය්‍යවාරි. තත්ථ සවෙ කොචි වදෙය්‍ය “කිං පසස්භ අභිභුය්‍යවාරි”ති. තතො මිගානන්ති සාමිච්චනං උපයොගත්ථෙ කත්වා “මිගෙ පසස්භ අභිභුය්‍යවාරි”ති පටිච්චත්තබ්බං. පන්තානීති දුරාති. සෙනාසනානීති වසනට්ඨානාති. සෙසං පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව සක්කා ජානිතුන්ති න විත්ථාරිතං (සු. නි. අට්ඨ. 1.72).

අට්ඨමං.

159. නවමෙ “සබ්බෙ සත්තා සුබ්බා භවන්තු”ති ආදිනා නයෙන භිතසුඛපනයනකාමතා මෙත්තා. “අහො වත ඉමම්භා දුක්ඛා විමුච්චෙය්‍යු”න්ති ආදිනා නයෙන අභිතදුක්ඛාපනයනකාමතා කරුණා. “මොදන්ති වත හොන්තො සත්තා, මොදන්ති සාධු සුට්ඨු”ති ආදිනා නයෙන භිතසුඛාවිජ්ජයොගකාමතා මුදිතා. “පඤ්ඤායිස්සන්ති සකෙන කම්මෙනා”ති සුබ්බදුක්ඛෙසු අජ්ඣුපෙක්ඛනතා උපෙක්ඛා. ගාථාඛන්ධසුඛත්ථං පන උජ්ජට්ඨාටියා මෙත්තං වත්වා උපෙක්ඛා චුත්තා, මුදිතා ච පච්ඡා. විමුත්තින්ති වතස්සොපි හි

විමුක්තී. එතා අත්තනො පච්චනිකධම්මෙහි විමුක්තත්තා විමුක්තියො. තෙන චුත්තං – “මෙත්තං උපෙක්ඛං කරුණං විමුක්තිං, ආසෙවමානො මුදිතඤ්ච කාලෙ” ති.

තත්ථ ආසෙවමානොති තිස්සො තිකචතුක්කජ්ඣානවසෙන භාවයමානො, උපෙක්ඛං චතුත්ථජ්ඣානවසෙන භාවයමානො. කාලෙති මෙත්තං ආසෙවිත්වා තනො චුට්ඨාය කරුණං, තනො චුට්ඨාය මුදිතං, තනො ඉතරතො වා නිජ්ජිතිකජ්ඣානතො චුට්ඨාය උපෙක්ඛං ආසෙවමානොව “කාලෙ ආසෙවමානො” ති චුච්චති, ආසෙවතුං එාසුකාලෙ වා. සබ්බෙන ලොකෙන අවිරුජ්ඣමානොති දසසු දිසාසු සබ්බෙන සත්තලොකෙන අවිරුජ්ඣමානො. මෙත්තාදිතඤ්චි භාවිතත්තා සත්තා අප්පටික්කුලා භොන්ති, සත්තෙසුපි විරොධභූතො පටිසො වූපසම්මති. තෙන චුත්තං – “සබ්බෙන ලොකෙන අවිරුජ්ඣමානො” ති. සෙසං චුත්තසදිසමෙවාති (සු. නි. අට්ඨ. 1.73).

නවමං.

160. දසමෙ සංයොජනානීති දස සංයොජනානි, තානි ච තෙන තෙන මග්ගෙන සන්දාලයිත්වාන. අසන්තසං ජීවිතසඬ්ඛයම්භීති ජීවිතසඬ්ඛයො චුච්චති චුතිචිත්තස්ස පරිභෙදො, තස්මිඤ්ච ජීවිතසඬ්ඛයෙ ජීවිතනිකන්තියා පභීනත්තා අසන්තසන්ති. එත්තාවතා සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතුං අත්තනො දස්සෙත්වා ගාථාපරියොසානෙ අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායිති (සු. නි. අට්ඨ. 1.74).

දසමං.

161. එකාදසමෙ භජන්තීති සරිරෙන අල්ලියිත්වා පයිරුපාසන්ති. සෙවන්තීති අඤ්ජලිකම්මාදිහි කිංකාරපටිස්සාවිතාය ච පරිවරන්ති. කාරණං අත්ථො එතෙසන්ති කාරණත්ථා, භජනාය සෙවනාය ච නාඤ්ඤං කාරණමත්ථී, අත්ථො එව තෙසං කාරණං, අත්ථභෙතු සෙවන්තීති චුත්තං භොති. නික්කාරණා දුල්ලභා අජ්ජ මිත්තාති “ඉතො කිඤ්චි ලච්ඡාමා” ති එවං අත්තපටිලාභකාරණෙන නික්කාරණා, කෙවලං –

“උපකාරො ච යො මිත්තො, සුඛෙ දුක්ඛෙ ච යො සඛා;
අත්ථක්ඛායී ච යො මිත්තො, යො ච මිත්තානුකම්පකො” ති. (සු. නි. අට්ඨ. 1.75; අප. අට්ඨ. 1.1.131; දී. නි. 3.265) –

එවං චුත්තෙන අරියෙන මිත්තභාවෙන සමන්තාගතා දුල්ලභා අජ්ජ මිත්තා. අත්තනි යීතා එතෙසං පඤ්ඤා, අත්තානංයෙව ඔලොකෙන්ති, න අඤ්ඤන්ති අත්තට්ඨපඤ්ඤා. “දිට්ඨත්ථපඤ්ඤා” ති අයම්පි කිර පොරාණපාඨො. සම්පති දිට්ඨෙයෙව අත්ථෙ එතෙසං පඤ්ඤා, ආයතිං න පෙක්ඛන්තීති චුත්තං භොති. අසුචිති අසුචිතා අනරියෙන කායච්චිමනොකම්මෙන සමන්තාගතාති. සෙසං පුබ්බෙ චුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බං. යං අන්තරන්තරා අතිච්ඡිථාරහයෙන න චුත්තං, තං සබ්බං පාඨානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං (සු. නි. අට්ඨ. 1.75; අප. අට්ඨ. 1.1.131). එකාදසමං.

වතුන්ඵවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය වුළුනිද්දෙස-අට්ඨකථාය

බග්ගවසාණසුත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථා

යො සො සුගතපුත්තානං, අධිපතිභූතෙන භිතරතිනා;
ථෙරෙන ථීරගුණවතා, සුවිහත්තො මහානිද්දෙසො.

තස්සත්ඵවණ්ණනා යා, පුබ්බට්ඨකථානයං තථා;
යුත්තිං නිස්සාය මයාරද්ධා, නිට්ඨානමුපගතා එසා.

යං පුරං පුරුත්තමං, අනුරාධපුරවහයං;
යො තස්ස දක්ඛිණෙ භාගෙ, මහාවිහාරො පතිට්ඨිතො.

යො තස්ස නිලකො භූතො, මහාථූපො සිලුවවයො;
යං තස්ස පච්ඡිමෙ භාගෙ, ලෙඛො කථිකසඤ්ඤිතො.

කිත්තිසෙනොති නාමෙන, සජ්ඣො රාජසම්මතො;
සුවිචාරිත්තසම්පන්නො, ලෙඛො කුසලකම්මිකො.

සීතවිජායතරුපෙනං, සලිලාසයසම්පදං;
චාරුපාකාරසඤ්චිතං, පරිවෙණමකාරයි.

උපසෙතො මහාථෙරො, මහාපරිවෙණවාසියො;
තස්සාදාසි පරිවෙණං, ලෙඛො කුසලකම්මිකො.

වසන්තෙනෙත්ඵ ථෙරෙන, ථීරසීලෙන තාදිනා;
උපසෙනවහයෙන සා, කතා සද්ධම්මජොතිකා.

රඤ්ඤො සිරිනිවාසස්ස, සිරිසඬ්ඨස්ස බොධිතො;
ජබ්බිසතිම්භි වස්සම්භි, නිට්ඨිතා නිද්දෙසවණ්ණනා.

සමයං අනුලොමෙත්තී, ථෙරානං ථෙරවංසදීපානං;
නිට්ඨං ගතා යථායං, අට්ඨකථා ලොකභිතජනනී.

සද්ධම්මං අනුලොමෙත්තා, අත්තභිතං පරභිතඤ්ච සාධෙත්තා;
නිට්ඨං ගච්ජන්තු තථා, මනොරථා සබ්බසත්තානං.

සද්ධම්මප්පජ්ජොතිකාය, අට්ඨකථායෙත්ඵ ගණිතකුසලෙහි;

ගණිතා තු භාණ්ඩාරා, ඥායාතිරෙකවත්තාරිසා.

ආනුට්ඨුහෙන අස්සා, ඡන්දො ඛද්ධෙන ගණියමානා තු;
අතිරෙකදසසහස්ස-සඬ්ඛා ගාථාති විඤ්ඤායා.

සාසනවිරට්ඨිතත්ථං, ලොකහිතත්ථඤ්ච සාදරෙන මයා;
පුඤ්ඤං ඉමං රචයතා, යං පත්තමනජ්ජකං විපුලං.

පුඤ්ඤෙන තෙන ලොකො, සද්ධම්මරසායනං දසබලස්ස;
උපභුඤ්ජිත්වා විමලං, පජ්ජොතු සුඛං සුඛෙනෙවාති.

සද්ධම්මජ්ජපජ්ජොතිකා නාම

චූළනිද්දෙස-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.